

ƏHMƏDOĞLU FƏRMAN

BİRİNCİ DƏMİRCİHASANLI ŞİNDİLƏR

Bakı - 2010

Redaktor: Nazim Tapdıqoğlu (Vəlişov)

**Fərman Əhmədoğlu «Birinci Dəmirçihasanlı Şindilər»,
«Zərdabi LTD» MMC, Bakı, 2010, 160 səh.**

Bu kitabda Borçalıda ilk türk tayfalarının məskənləri ətrafı qeyd olunmuş, onun tarixi, arxeoloji qazıntıların təhlili ilə izah edilmişdir. Başkeçidin tarixi, Şəkərli nəslinin yaşadığı kəndlər, Dəmirçihasanlı nahiyəsindən olan kəndlər, Birinci Dəmirçihasanlı Şindilər kəndinin yaranması haqqında ətrafı məlumat verilmişdir. Şindilər kəndinin iqtisadi baxımdan inkişafına təsir göstərən ziyalıları barəsində söhbət açılmışdır.

Ə $\frac{4705120494-13}{024-2010}$ Qrifli nəşr

© F. Əhmədoğlu, 2010

BİRİNCİ DƏMİRCİHASANLI ŞİNDİLƏR

Dağlarla hər üç tərəfdən sərhəddi olan Kaynad tərəfindən qoruyucu sədd çəkilməmiş, Şindi dağının qoynuna sığınmış, Birinci Dəmircihasanlı Şindilər mənim vətənimdir. Gözəl mənzərəsi loğman olan abı-havası, dörd qayı olan Şindilər mənim vətənimdir. Mənim doğma elim, ata-babamın yurduudur.

Mənim kimidə hər bir Şindilər kəndində anadan olan ellillərim, cinsindən aslı olmayaraq. O elin Şindilərin sevincini birlikdə, qəmini birlikdə bölüşdülməlidirlər.

Vətən ana torpaqdır. Vətəndə insan dünyaya göz açır vətəndə ömür sürür, vətəndə boy atır insan vətəndə yaşayır. Vətənsiz insan ola bilməz. İnsan ata – ana zövqünü qayğısını vətəndə alır və onun nəvazimi ilə döyünür. Allahın verdiyi neymətləri insan vətəndə dadır. O dad tamla ömrünün axırına kimi yaşayır. Vətən insana ilk addımı, ilk dediyi sözü, ilk sevinci, ilk kədəri verir. Vətən ona bilik verir. Vətən insanı hər zirvəyə çatdırır, elmə biliyə ağıla, kamala, səadətə, görüb-götürməyə, zəhmətə, əməyə alışdırır. İnsan həvəslə vətəndə, torpağında evlər tikir zövqlə möcüzələr yaradır. Rəsul Həmzətov demişkən. Mənim Kremlim mənim Aulumdur. Yollar isə dərələrə enən cığırlardır. Mənim addımım, həmin cığırlarda atılıb.

Ana vətən. Uşağım dünyaya göz açdığı boya-başa çatdığı torpağdır. Vətən insana ana laylasının beşiyidir. Laylanı insan vətəndə duyur vətəndə eşidir. Vətən insanın eli obası, kəndi və şəhəridir. Ümumiyyətlə torpaqsız vətən və vətənsiz torpaq yoxdur ola da bilməz.

İnsan vətəndə məşurlaşır. Bəzəndə tanınmış övladları ilə vətən məşurlaşır. Elə övladların yetişməsində Şindilər çox böyük irsi potensiyaya malikdir.

Elimizin inkişafı üçün, mariflənməsi üçün elmizdə xalqın həyat tərzini dəyişdirən, xalqın mədəni inkişafına təkan verən el oğullarmızı xalqa tanıتماğa, özümə borc bildim. Bundan başqa

elimizdən çıxmış ziyalılarımızın müvəffəqiyyətlərini qələmə almağı özümə borc bildim.

Hal-hazırda elmizin nəsillərindən olan cavanların sədəsı, ünvanı həkki, sovetlər məkanından, Avropadan, Okeanın o tayından bütün yer kürrəsindən gəlir. Elimin bütün cavanları həmişə elmin, biliyin zirvələrinə yüksəlirlər. Bizdə onlarla fəxr edək danışanda qürlənək deyək. “Bizim elin balasıdır, yaxşı züryətdir.

Vətənpərvərliyin tərbiyəvi əhəliyyəti çox böyükdür. O, elə məktəbdır ki, burada bəşəri ideyalar anlanır. Bizim günümüz nə qədər xoş keçsə də, doğulduğum torpağımı, elimi heç vaxt unuda bilmərəm, hər an hər dəqiqə Azərbaycandır Borçalıdır. Borçalısında Azərbaycanında hər yeri mənə doğmadır.

**Bir yoxsul qürbatdə şah olsa əgər
Hər axşam o, “Vətən!” deyib ah çəkər**

Vaqif Səmədoğlu

Bir şeyi də tam səmimiyyətlə demək istəyirəm ki, bir insandakı vətən hissi yoxdur, onu heç cür vətəninlə bağlamaq. Vətənə ana kimi, anaya isə vətən kimi baxmaq lazımdır. Bunların hər ikisi birlikdə vəhtəd təşkil edir. Məmməd Araz şairimizin aşığıdakı misraları buna əsil insandır onun kimi vətəni sevmək lazımdır.

**Vətən mənə oğul desə nə dərdim
Mamır olub qayasında bitərdim**

Məmməd Araz

Dünyanın elimlərindən həm kainat qanunlarının köməyilə fəlsəfə, fizika, kimya, riyaziyyat eliminin əsasında idarə olunan kainatın dəqiq elimlərini yox. Tarix eliminin əsas tutan Karl Marks deyir. Mən tarixdən başqa elim tanımıram. O, doğru həqiqi saf dəqiq xalq tərəfindən araşdırılmış tarixi nəzərdə tutur.

Dəmircihasanlı sultanlığı haqqında yazmağıma mən heç bir mükafat, heç bir xəlat gözləmək fikirində deyiləm. Birinci Dəmircihasanlı (Şindilər). İkinci Dəmircihasanlı (Qızıl-kilsə) Dəmircihasanlı kəndsovetliyinə daxil olan (Kürüstügələnəkci, Alket üzümçülük sovxozu. I kosalı, II kosalı Anbarovka, Keşəli, İlməzli) kəndləri daxildir. Bunları öz elim kimi sevirəm, öz elim kimi mənə doğmadır.

Ona görə ki, Məkarli nəsili və bizim kəndlərdə olan nəsillərə Dəmircihasanlı sultanlığından dağlara köç edib bizim elləri yaratmışlar.

Mən İsmayılov Fərman Əhməd oğlu bu kitabı yazmaqda yalnız nəsilim Şəkərli (qoçulu) maraqlandırdığında çox Dəmircihasanlılığı sultanlığı yaradan nəsilin, tarixdə özünə məxsus türbəsi, abidəsi olması dövürlərini öyrənmək, alınan mə'lumatlarla Dəmircihasanlı adlı monoqrafiya yazmaqdır.

Dünyanın ən canlı suyu sayılan su Cənubi Amerikada Venesuyella dövlətində Reyne dağlarında. Bu dağın özü iri qayalardan və o qayaların arasında yerləşən mağaralardan ibarətdir. Mağaralar su ilə dolu olduğundan Günəşin şüası ilə isinən qayaların istiliyinin tə'siri nəticəsində mağaradan su buxarı. Günəş batandan sonra dağı çən örtür. Səhərə yaxın çən halında olan su damcıları birləşərək yağış şəkilində yerə enir. Bu su yer kürəsinin ən canlı suyu adlanır. Bu su başqa sülardan 400 dəfə canlıdır onunla Venesuyella dövlətində tibb sahəsində istifadə edirlər. Birdə alimlər isbat ediblərki insan yaşa dolanda ona yalnız vətənin bulaqlarının suyu şəfa verə bilər çünki vətənin suyu onu böyüdüüb onun bədənin bütün toxumaları, molekulları vətənin suyundan yaranıb.

Vətəni sevmək üçün vətəni tam tanımaq lazımdır. Onun keçmişini bilmək lazımdır. Onun inkişafına əmək sərf edən insabları tanımaq lazımdır.

Gürcüstanda yaşayan tayfalardan 5 Şəkərli Səfərli nəsillərinin tarixi qədimdir. Bir yerdən başqa yerə köçmələrinə baxmayaraq həmin adı saxlamaq Damircihasanlılarda məxsusdur. Dəmirciha-

sanlı ünvanı altında yaşayan tayfalarında həmişə yaşamasını onların bu adı bir yadigar, bir nəsilin simvolu kimi yaşadımlar.

Dəmirçilər haqqında tarixi Şahabəddin Nəsevi 13 əsirdə yazdığına görə türkdilli tayfadır. Dəmirçilər Çinqiz xanın nəsili ilə bağlıdır. 16 əsirdə Türkiyənin Qars şəhəri ətrafında yaşamışdılar. Azərbaycana Pənahəli xan dövründə gəlmişlər. Azərbaycanın bir neçə rayonunda bu adlı kənd var. Amma Dəmirçihasanlı yalnız Qarabağda təsədüf edilir (ASE III – cild səh. 406).

Qədim – qayım Qarabağda yerli və köklü bir neçə el yaşamışdır. Bu ellərdən ən məşhurları Cavanşirlər, Ötüzikilər, Kəbirililər, Qaracorlular, Püsyənlər, Kolanılar və başqaları idilər. Qarabağın aparıcı eli cavanşirlər bir ishalin ərazisində məskunlaşmışdılar. Tərtər Ağdam və Fizuli rayonlarını əhatə edir.

Qarabağda ikinci böyük eli olan Ötüzikilər adlanan ishalda Bərdə bir qismdə Ağdam bölgəsində məskunlaşmışlar. İndidə bu rayonların ərazisində onların məbədləri mövcuddur.

Qarabağın üçüncü böyük eli olan kəbirililər, birinci Kəbrin (Ağdam bölgəsi) və ikinci Kəbirli (Ağcabədi) bölgələrində bina tutmuşdular.

Qarabağın dördüncü yerdə gələn eli Qaracorlu öz adı ilə adlanan mahalda indiki Laçın və Kəlbəcər rayonlarında məskunlaşmışlar, Sultan Həmişə onun başçısı olmuşdur.

Qarabağın beşinci yerdə gələn eli Püsyanda öz adı ilə adlanan mahalda indiki Qubatlın və Zəngilanda məskunlaşmışlar. XVIII əsirdə elin başında Qorcu bəy, Hacı bəy və törəmələri başçılıq etmişlər.

Qarabağın altıncı yerində gələn eli Kolanı öz adı ilə adlanan mahalda indiki Ağdərə və Ağdamın bir hissəsində yerləşmişlər. Elin həşim bəy Teymurxan bəy oğlu mahalda imarətlər tikdirmişdir.

Qarabağın yeddinci yerində gələn eli Dəmirçihasanlı və öz adı ilə adlanan mahalda Beylaqan, İmişli və Xocavənd

bölgələrinin bir hissəsində məskunlaşmışlar. Bu elin nümayəndələri mahal ərazisində türbə, kəhriz və başqa meymarlıq abidələri inşa etmişlər.

Cavanşirlər elinin nə qədər qurucu meymar bir camahat olmasının tarixi mənbələrdə öz əksini tapmışdır. İskəndər bəyin “Tarixi – aləm – arayi – Abbasi”-da yazır ki, Cavanşirlər elinin nümayəndələrindən olan Əlixan bəy hərbi mühəndis idi. O kür çayı üzərində körpü salmış və Gəncə qalasının tikilməsinə rəhbərlik etmişdir.

Dərya kimi axan çayın üstündən aşırılmış körpünün qeyriadi ölçüləri hamını heyrətləndirirdi, tacbəndlər hamını vəcdə gətirmişdir. Şah Məmməd Qaçar tağların çatmasına, dayaqların salqarına diqqət yetirdikcə fikirləşirdi “Belə qüdrətə malik olan xalq basılmaz”

Bu körpünün üstündən keçən dostda olub, düşməndə, mərttdə olub, namərttdə onun üçün xalq arasında belə bir bayatı indiyə kimi xalqın dilindən düşməyib.

**Əzizim keçdi məndən
Muğanın keçdi məndən
Mərd üçü körpü düşdüm
Namərdlər keçdi məndən**

Azərbaycanın tarixinin düzgün öyrənməsi üçün Avropanın Vatikan dövlətinin Vatikan kitabxanasında olan Dədə-Qorqud əl yazmalarını və kitabın özünü cildə etmək lazımdır. Bundan başqa Almanyanın Drezden kitabxanasında olan kitablardan Azərbaycan üçün olan kitablar tariximizdə yeni səhifələr açacaqdır.

Tarixi yazmaq həddən artıq həsaslıq tələb edir həmdə tarixi əsəslərin əsasında araşdırma tələb edir. Tarixi yazmaq həmdə şərəflidir özündən sonra gələn nəsilə sənə mə'lum olanı qələm vasitəsi ilə çatdırırsan.

Beynənehreyin dünyanın ən qədim mədəniyyət mərkəzlərindəndir. Paleolit dövründə məskunlaşmış Şumer və Akkad dövlətləri İraqda ən qədim insan məskunlaşması 7-8 minilliklərdə Babalistan-Assuriya mədəniyyətinin Parfiya dövlətinin, sasanı incəsənətinin qiymətini sənət nümunələri tapılmışdır. Dünyanın ən qədim insanların məskunlaşdığı dövlətdir. Bağdad yaxınlığındakı iki qəsəbə, şəhər tipli (Əl – fəlluğə və Baaqubə) . Dünyanın ən qədim insan məskunlaşdığı yer adlanmışdır. O qəsəbələrin tarixi bizim eradan 7-8 min il əvvəl hesablanır. Bu qəsəbələrdə olan müzeylərdə ağac, daş, kön üzərindəki şumer. Akkad, Orxan, Ensey dövlətlərindən halma əşyalar, əl yazmaları, kitablar mövcütdür.

Dünyanın öz hərbi gücü ilə fəth edənlər həmin qəsəbələrdə özlərinin qalasını, məbədlərini qurub. Belə bir insanların biri Makedoniyalı İskəndər olmuşdur. İran şahı Daranın oğlu (Hərəmxanada olan qrek qızından olan oğlu) sirlər xəzinəsinin kitabıdır.

Bu müzey Corc Buş, Toni Bleyr tərəfindən İraqa edilən hücum nəticəsində dağıldı. Onların məqsədi belə bir müzeyi yer üzündən silmək idi. Hal-hazırda İraq dövlətinin elmi işçiləri muzeyin keçmiş işçiləri tərəfindən müzey yenidən bərpa edilir. Aparılan əşyaların qaytarılması üçün dövlət pul qoyub əşyaları alır. Buşun başqa məqsədi İraq dövlətində olan neorit ehtiyatının hüdudu 380-400 il intervalındadır. Axırını və əsas məqsəd Buş atasının hayfını Səddam Hüseynindən almaq idi.

Şumer və Orxan türklərinin məskunlaşdığı ərazilərdən biridə Qazağıstan dövlətinin Baykanur raket kompleksinin ərazisi idi. Oda SSR-i tərəfindən terlə yeksan edildi.

Qədim türk mədəniyyətinin öyrənilməsində onun qələmə alınıb yeni nəsillə verilməsinə türk tarixinə mənsub əşyaların tapılmasına, kitabların xalq arasında mütaliyə olması hər bir Azərbaycanlının borcudur.

Dünyada ərəb dövlətindən olan Eqipet ərazisində olan Misir piramidaların tarixi 4-5 min ildir bizim eradan əvvəl. Misir

piramidalarının arasında yerləşən insan beyinin heykəli kiçik ayı bürcünün ulduzunun altında yerləşmişdir. Elimdəndə mə'lumdur ki, Qallantikanın fırlanma oxu həmin ulduzdan keçir. Deməli bu ulduz fırlanmır. Hər 3 piramida insan beyinindən günəş allahı beyinidir (günəşi əvəz edir). 9 mil məsafədə hərəsi bir bürcün altında tikilib. İnsan beyinin heykəlidən aralı tikilmiş piramidaların həndəsi mərkəzində fironun qəbiri və xəzinəsi mövcütdür. Yerdə piramidaların tikilmiş Zöhrə, və başqa planetlərin hərəkətinə və yerinin fəzadakı yerinin altında piramida tikilib. Deməli Astronomik planetlərə uyğun bürclərə uyğun məbədlər, piramidalar tikilmişdir. O dövüdü ərəb dövlətlərində elimin nə dərəcədə dəqiq olmasından xəbər verir. Ərəb mədəniyyətinin türk mədəniyyətinin nəliyyətlərindən imtina edib Qondarma xristiyan mədəniyyətini yunan mədəniyyətin əsas udmağımız düz deyli Ərəstuna (Aristotel) Aruşavanə (Arximed) adlandıırıblar.

Elimdən bizə mə'lumdur ki, fəlsəfəni, fizikanı, riyaziyyatı yunan alimləri sistemləşdirib.

Bu dərəcədə haqsızlığı necə qəbul etmək olar. Hər elimin başlancığı ərəb və türklərin əməklərinin nəticəsidir. Yalnız bir həqiqət var 1296-ci ildə Vitanziya dövlətində din, dövləti idarə sistemindən ayrıldı. Amma ərəb və türk dövlətlərində idarə sistemi dinin əlində qaldı. İdarə sisteminə din təsir etməklə xalqın, ziyalının, alımın gözləri din xadimləri tərəfindən bağlandı. Beləliklə qərb dövlətlərində inkişaf şərq dövlətlərində tənəzzül höküm etdi əsas səbəb budur.

Qobustan qayıqlarında yaşayan türkdilli insanların qaya üzərindəki rəsmləri heyvan şəkilləri rəqqasların şəkilləri quşların şəkilləri onlar tərəfindən bizə göndərilən məktublar deyilmiş. Bu sürətlərin özü öz dövrünün şah rəsmləri, şah əsərləridi. Azəri qardaşım, türk qardaşım biz yerimizə pis qonşularımız olsa bütün dünya ilə bir edərdilər, Azərbaycandakı tarixi abidələri. Amma biz susuruq.

Tariximiz mədəniyyətimizin elimin sahəsində Azərbaycanın Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundov, Qasım bəy Zakir kimi dahilərimizə həmişə borcluyuq. Yeri gəlmişkən Abbasqulu ağa Bakıxanov avropa və dünya mədəniyyəti ilə tanışdıqdan sonra demişdir ki “Mal və dövlət hər halda puç olacaq, İxtiyar və İqtidar əldən gedəcəkdir. Şəxsi ləyaqət olmadan nəsəb və sülalə şərəfəti qürbətdə naməlum, vətəndə isə məzəmmətə mə`ruzdur. Bunları önə çəkmək lazımdır. Etibar ediləcək və arxalanacaq bir dövlət varsa, o da hər bir halda elm və elimə uyğunlaşmadan ibarətdir”

Gülüstani-İrəm Bakı 1991 səh. 222

Bu dahiyənə sözün fəlsəfəsi izahı bir insan ömürü çatmaz onun tam təhriri üçün. Deməli bizə çatan elim çox enişli-yoxuşlu yollar keçib. Onun bizə çatmasına insanlar ömürlərini şam kimi yandırır bizim yolumuza işıq saçıblar.

Tarix boyunca elim, bilik, poeziya həmişə varlılara qulluq edib onun üçün. Dəvrimdə münəcimdə şairdə üzünü saraya tuturlarmış. Saraydan alınan xələt mükafatla ailəsini və özünü el arasında yaşadırlarmış. Şah, xan, bəy özlərinə şair seçirləmiş onların şeirlərindən həzz alırlarmış.

Amma poeziyanın şahı olan Nizami Gəncəvi fikircə saray sahiblərindən yerli və mərkəzi hakimiyyətlərdən mümkün qədər daha çox imtiyaz, pul, xələt mükafat qoparmağa çalışan təlxək, şe`rbazlar. İstismarçılardan daha qorxulu daha alçaq və daha şərəfsizdirlər. Çünkü onlar satqınlığın daha iyrənç növü ilə məşğul olur. Xalqın gözünü bağlamağa çalışırlar. (Sirlər xəzinəsi müqəmmədən).

Bizimdə həyatımızda yalan tarixi məlumatlar həmdədərlikdə rastlaşmışıq. Altmışıncı ilin tələbələri yalan tarixləri oxumuşuq. (Yerevanın 2500 il yaşı var: İlk insan qalıqları Ararat vadisindədi). İ.V. Stalinin, M. Bakirovun tələbi ilə tarixi yazmaq istəməyən Heydər Hüseynov iki qolunun venasını kəsir. Onun nəticəsində ölür. Yalan tarixi yazmaqdan imtina edir.

Dəmircihasanlı adı ilə yaşayıb dünyadan köçənlərə allah rəhmətm eləsin. İndi həmin məkanlarda yaşayanlara can sağlığı arzulayıram. Həmdə keçmiş kimi, adlı sanlı, ünvanlı, mərd xeyirhaq yaşamalarını arzulayıram.

Turan türklərin ata baba yurdudu. Tibet Uyğurstan, Sibir, Türküstan, Yaqustan, Altay, Tatarstan, Gürcüstan, Ermənistan, Dağıstan Kırım, Türkiyə, Cənubi Azərbaycan bu dövlətə daxil olubdur.

Turan dövlətində yaşayan yazan Nizami Gəncəvini özbək, fars, türk tarixçiləri öz üzərinə çəkirdilər. Amma türk tətqiqatçısı Heseyin pejam Bəxtiyar Nizaminin türk milliyyətcə türk olduğunu bilərək yazırdı “Arazın o tayında yaşayan xalqın pəncərələrindən biri olan “Azəri” kobud türk dilinin siyasi və hərbi təziqinətində özünün son günlərini yaşayırdı. Nizami isə öyrəndiyi dildə şeir yazırdı. Nizami əruzvəsində yazan Gəncədə yaşayırdı. O Azərbaycanlıdı. İskəndərnəməni 60 yaşında yazan Nizami mütənəsiblik məsələsini aşağıdakı kimi müqayisə edir.

**Kəm olmasa tam ola bilməz
Bəm olmasa zil ola bilməz
İnsan nə bilir qəmin qədrini
Qəm olmasa qüvvə ola bilməz.**

Lomonosovun maddə halının saxlanmasını qanunu 1754-ci il verib. Amma Nizami 1200-ci ildə bu qanunu belə izah edir.

**Torpağda çürüyən bədənimiz
Yox olmayır tər təmiz
Bir yerə yığılsa qırıntılar
Yenidən insan kimi canlanar.**

Fransa burja inqilabını hazırlayan maarifçilərdən F.Volter, J.Russo materiolist fəlsəfəçilərində D.Didro, Q. Holbak.

İngiltərədə fəlsəfəçilərindən Robert Ouen, Sen Simon və Şarl Fure yaradıcılığını. Habelə Rusiyada A.N.Radişev, V.Q.Belinski, N.Q.Çernişevski, A.İ.Yeltsen, N.A.Dobrolyubov, N.A.Nekrasov kimi inqilabçıları, tətqiqatçı Qəzənfər Əliyev haqlı olaraq bu nəticəyə gəlir ki, Şahnəməni təhlilində belə izah edir ki yuxarıdakı inqilabçılar Şahnəməni və İskəndərnəməni oxuyandan ruhən mayalanmışlar, onun ceşmələrindən ruhən qidamalarını inkar etmirlər. Mənim elim Azərbaycanı yeniyetmələri biz belə bir dahinin ruhundan mənəvi qida alırıq bizim qürələnməyi ixtiyarımız var.

Dəmirçihasanlı Beylaqan, İmişli və Xocavənd rayonlarında yaşayanlar da bu ada rastlaşblar. Bu rayonlarda Dəmirçihasanlı adı ilə bağlıdır. Rayonların hər birində şəhərli nəsilinin nümayəndələri hal-hazırda yaşayırlar. Dəmirçihasanlı adlı kitabın yazılmasına məndə uşaq yaşlarından ana babam Noyruzoğlu Məhəmmədin mənə danışdığı əhvalatlardan istifadə etmişəm. Öz kəndim olan Dmanisi rayonu Şindilər kəndində keçmiş adı Dəmirçihasanlı (birinci). İkinci Dəmirçihasanlı kəndi bizim qonşu kənd Qızıl, Kilsə kəndidir. Bundan başqa kürüstü t əhatəsində olan, Alget üzümçülük sovxozu, Anbarovka keşəli selməzli, I kösalı II kösalı Dəmirçihasanlı kənd sovetliya adlanmışdı. Əvvəllər bu ərazi Dəmirçihasanlı sultanlığı adlanmışdı.

Əsas səbəblərdən biridə Emin ağanın babam Əhməd kişi ilə olan münasibətindən mənə təsir etmişdir. Bunlar həmişə qonaqlığa gedərlərmiş.

İagelm Qorkşeyn yazdığı “sın qruziya” kitabından istifadə etmişəm.

Birdə Vizantiya dövlətinin parçalanmasında Xəzər imperiyası üçün yazılmış Türk xalqlarının Kaspi və Qara dəniz aralığında yurd yuva salmasını yazan Artur Kestlerin on üçüncü koloniya kitabından istifadə etmişəm.

Rusiyanın “Sokrovişnisa dokumentov proşloqo” kitabından istifadə etmişəm müəllifi T.İ.Avtokratov, V.İ.Buqanov olmuşlar.

Bundan başqa ermənilərin Livandan Kavkaza gətirilməsini yazan A.F.Malinovski yazdığı kitabların 6-cı cildindən istifadə etmişəm.

Dəmircihasanlıların harda yaşamasından aslı olmayaraq öz bacarıqları, xeyirxahlığı başqasının xeyr işini özünün işi kimi qəbul edib onu idarə etməyi həmdə nəzərətməyi özünə borc bilən, həmçinin eldə şər işlə əlaqədar olaraq mərasimin təşkilini və nəzarət edilməsini özünə borc bilən nəsil olan Şəkərli nəsili bu adı, bu adda yaşamağı həmişə özlərinə fəxr və rəva bilmişlər. Onun üçündə nəsil harda yaşayıb Dəmircihasanlı adı onların bayrağı, mörü, ünvanı olmaqla bu adla yaşayıb, yaradıblar.

Nəsilin ilk mənşəyi Beylaqan, İmişli və Xocavənd rayonlarında olmaqla VIII-IX əsirlərdən iz qoyaraq nəsil Kotan, Xış, araba. Araba təkərlərini, şini, araba təkərlərinin hopunu, arabanın nərdivanlarını saxlayan çencələk, araba üçün çencələk bağlığı, dəmir samı, mənşət alətləri olan kəfkir, maşa, yava, qapı pəncərələr, inşat cəngəlləri, sac, sənək, güyüm, dəmkeş, gülaftan yaratmaqla məşğul olan Dəmirçilər sülaləsi. Dəmirçilər məktəbi kimi tarixə iz buraxan, bu nəsili eli obası. Dəmircihasanlılar kimi tariximizdə iz buraxmışdılar.

Nəsil öz bacarıq dərəsini genişləndirərək dülgərliyədə sahib olublar. Dəmircihasanlılar araba yığmaqla, fayton yığmaqla belə sənətlərə sahib olub öz yaşayış tərzlərini yaxşılaşdırmaqla bərabər. Qavqazın iqtisadi inkişafında ticarətin aparılmasında o vaxta mənsub olan sənaye mərkəzi kimi adlanmağa başlayıb.

Tariximizdə dörd küncü höp, xışın iki növü, kötan acızlığı, kötan çevricisi, kötan göstəricisi (Kötanın 1 metirliyində höpə bağlanmış aşağı istiqamətlənmiş iti uclu metal parçasıdır) o həmdə irəlidə hansı suxur olmasını əvvəlcədən aşkar edir. Kötanın əsas qolu olan yanlardan düz kəsikli qol bu nəsillə bağlıdır.

Nəqliyyat vasitəçisi olan arabanın, faytonun, at yəhərinin yığılmasıyan əlaqədar olaraq: Atların qoşqu, hərbi döyüş atları, camış sürüləri, öküz sürüləri: Dəvələr, dəvə naxırı, malqara naxırı,

qoyun sürüləri. Atların bacarıq qabiliyyətinə görə ilxılar cəmi naxırlardan ibarət malqara inkişaf etdirilirdi.

Dəmircihasanlı nəsilinin olan şəkərlilər Kavkazda, Şimalı Kafqazda, Türkiyədə əsasən Borçalıda, Ağbevada, Göycədə İranın yuxarı ayalətlərindən olan Ərdəbildə, Təbrizdə məşhurlaşmaqla başlamışdır.

Xanlıqlar, ağalar, bəylər, ayri-ayri varlı adamlar, Dəmircihasanlılara araba bağladıb, fayton yığdırıb səfərə başlayırlarmış. Öz mallarını mahalın bir şəhərində başa mahalın şəhərlərinə bazara çıxardırmış. İnek yolunun üstündə yerləşən bu yaşayış məntəqəsində at saxlaması geniş məşquliyətə səbəb olmuşdur. Qoşqu, fayton atı, hərbi qulluq üçün təlim almış atlar. Böyük zövqə malik olan Dəmircihasanlılar. At növlərindən ibarət at ilxıları, meytərcilik sənəti yeni bir məktəb yeni bir iqtisadi addım oldu. Deyilənə görə ordunu atla, nizə, qalxan qılınc ilə təmin edən bu məntəqə adı dastana çevrilmişdi öz dövründə.

XVII Dəmircihasanlıların yaşadığı Borçalı sultanlığının sahəsi, böyük olmuşdur. Bədnam qonşularımıza verilən Gümrü (Leninaqan) hamamlı (eptak) Calaloğlu (stepenavan) İncəoğlu (Kalino) rayonlarında Borçalı sultanlığına tabe idilər. Bundan başqa Gürcüstanda Qarayazı (Qardabani) Sarvan (Marnauli) Çürükçəmərli (Bolnisi) Başkeçid (Dmanisi) Borçalı sultanlığına daxil olunmuş sahələrdir. Bu sahələr əvvəllərdən Albanların əlində olub. Bunu Başkeçidə Dunue, Ənkiravan, Saca, Qızılhağılı kəndlərinin sahələrində olan altıayaqlar tam sübut edir.

1728-ci ildə Nadir Şah Borçalını Gəncə xanlığının tərkibindən çıxarıb Kartili xanlığına verib Temurazın qızı Tamaranın xətirinə Dön geyindirən Temuraz bu vaxtı Borçalı ərazisində kilsələr tikdirir. Ona görə də tarixə Dön geyindirən ləqəbi ilə adı tarixə düşüb.

Borçalıda Albanlardan qalma kisələrin tavanların daşla hörülmüş sementli örtüyə mali olan kisələrdi. Hal-hazırda bu kisələrdən bizim Şindilər kəndindədi. Kəndin (kisənin boynu

deyilən yerdə yerləşən kisə biri isə Şindi dağının zirvəsində, biridə “kollu kilsə” adlanır.

Sovet dövründə aparılan arxoloji qazıntılar nəticəsində Dəmircihasanlı sultanlığı yerləşən ərazidən sonralar Dəmircihasanlı kənd sovetliyi adlanan yeddi kəndin ərazisində ipək yolunun döşəmə yolu, arabalar, faytonlar, mənşət ev alətlərinin nümunələri aşkar edilmişdir.

Qəbiristanlıqda qoç formasında yonulmuş daşları kəndlərdən apardılar mərkəzi müzeylərə: Tiflisdə hal-hazırda saxlanılır.

Malqaranın qoşulması üçün arabalarda, kotonlarda orta-ağac möhkəm ağac mə'lulatından hazırlanırdı. Belə növ ağac palıd ağacı əsas yer tuturdu. Boyunduruq, Vəl, yan nərdivanları, yastıq. Belə növ ağacın əsas mənbəyi Başkeçidin Qara Abdulla deyilən yerindən istifadə olunub. Qara Abdulla rayonla aşağı oruzman kəndinin arasında yerləşən sahədi. Burdan kəsilmiş ağaclar xüsusi keyfiyyətə malik olub. Bu koldan kəsilmiş ağaclarla Başkeçiddə ağac evləri, Bolnisdə ağac evlərin tikilməsində bu kolun palıd ağaclarından istifadə edilmişdir.

Bu kolun əsas sahəsi Başkeçidin Oruzman kəndlərinin Qara-Kisə, bəzəkli hamamlı kəndlərinin sahəsi olub.

Başkeçid adı bu kola olmaq üçün Ana narın çayının Oruzmanlı tərəfində sıldırım qayanın altından, tək at, tək dəvə keçə bilmirmiş. İkinci rəvayətə görə Qəmərli kəndinin üstündə İpək yolunun çalıqları döşəmə yol olub Sabuxluda karvansaranın çalıqları bəzi müəlliflər bu yolda keçidin olmasını fərz edir. Qədim ipək yolunun bu keçilməz keçidi Başkeçid adlandırır. Buna sübut İpək yolunun Qara Xacdan aşması söhbətləri təsdiq edir. Bu yolun varlığını Ana narının rayon tərəfindəki sahlində tat qəbiristanlığında sübut edir: Köhnə bazar, donuz, mal toylaları birdə çayın sahili tat qəbiristanlığı olub.

Qədim Dmanisi şəhəri olub bu şəhər Dmanisə qalxan dolamanın solunda. Səfərliyə gedən yolun sağında yerləşən yəni hər iki xramın birləşdiyi çatağın üstündə yerləşir.

Bu şəhərdə həmi müsəlmanlar, həmidə xristiyanlar yaşayıb. Şəhər IV əsirdən başlayıb XVII axırları XVIII əsirin əvvəlləri kimi yaşamışdı. Şəhərdə həmi qədim meçid, həmidə xristianlığa aid okilsə var. Müsəlman və xristiyan qəbiristanlığı olub. Hal-hazırda yaşayır. 1988-ci ildə həmin şəhərdə aparılan arxeoloji qazıntılar bunu bir daha sübut etdi. Hətta yaşayış üçün həmamlar, küçələr, qəbiristanlıqlar bir-birindən həddən artıq fərqlənirdi.

Şəhəri Şex Şəmilin qoşunu dağıdıb rəvayətlərə görə Başkeçiddən gələn çayın qırağından şəhərə qanad yolu ilə su çıxarırlarmış. Şəhər 4 il mühafisədə qalıe yenədə təslim olmayıb. Gürcü qızı Ləzgi sərgərdəsinə vurulur. Qız şəhərə mağara yolu ilə su daşınması siriten deyir. Sərgərdə mağazanın başını mühasiriyyə alır. Onunlada şəhər dağıdılır. Bu şəhərdə sülleyman saba Orbelyanın həmin şəhərdə yaşayıb-yaratmışdır. Qəbiridə həmin şəhərdədi. Özü isə tanzani kəndində anadan olmuşdur.

Dəmircihasanlıda tariximizdə qaraqoyunlular dövlətini təşkil edən sünü türklərinin nümayəndələri yaşamışdır. Bütün müsəlmanlığa mənsub olan bir-birinə yaxşılıq arzulayan bir-birinə allahı həmişə yad edən müsəlmanlar yaşayərdi.

Salam–aleykum - əziz allahın adı ilə salamlayıram. Əleykum–salam – bu salamı əziz allahın adı ilə qəbul edirəm demişlər.

Dəmircihasanlılar öz dövründə tam bacarıqla həmi əkinçilikdə, həmi maldarlıqda, inkişaf etmiş yaşayış məntəqəsi olmuşdur. Bu inkişafıla bərabər: şairlik, aşıqlıq sənədlərinidə öz yaradıcılığını nümayiş etdirdiyi zaman uzaqdan gələn qonaqları, tacirləri, istirahəti ilə məşğul olan: hamam, mədrəsə, mehmanxana, bərbərxana və başqa sahələrdə çalışan sənətkarlarda inkişaf edirdi. Dəmircihasanlı sultanlığı tarixdə dərin izlər buraxmışdı.

Belə bir Şəkərli nəsilinin Ağaları – Bəyləridə dövrünə görə qonaqları qəbul edib əyləncələrdə dincəlməkləri üçün öz ətraflarında şairləri, aşıqları toplayırdılar.

Bəzəndə Ağaların yoxsul nəsilin yaşamasına dayaq olmasını, onların yaxşı yaşamasını təmin etməsinin xalq arasında bayatı şəkilində özünü birüzə vermişdir. Məsələn əsl Şəkərli olan Alı ağa üçün aşağıdakı bayatı xalq arasında şediyyə kimi yaşamaqdadı.

**Unucadı unumuz
Alı ağadı xanımız
Unucuya qurd düşdü
Necə olacaq halımız.**

Əsası IV – VII əsirlərdə yaşayan Borçalı sultanlığının xalqı türk-dillidir. Əsası türk- Azərbaycanlı, canlılardan ibarət olub. Alban dövlətinin varlığından mənşəyi olan xalqlardan alban, uqun, lapini, kaspi, qilbi, qoğuz, ləzgi, qardimani, türkləri (T.M.Mamedov “Kavkaz Albanları VI-VII əsirdə Bakı 1993).

Borçalılar bağçılıq və bostançılıqla məşğul olurlarmış. Bəcərilərmiş üzüm, şöytəli, qarpız (trever K. V Albanlar IV-VII əsirlərdə mədəniyyəti və tarixi 11-13 1959 –cu ildə).

DƏMİRCİHASANLIYAM!

Burda toxunub, xalça kilim gəvə
Təlim alıbdı, hər oğul qız nəvə
Bu eldə toxunub, aşıq sarı simə
İpək yolunda Dəmirçihasanlıyam.

Burda doğulan körpə quma bələnər
Bu ellərdə dəmir, görükdə kövrələr
İnsanın zərbəsilə, şəklini dəyişər
Babalarım sayacağı, xeyrihaq vicdanlıyam
Cömərt, cörəncil Dəmirçihasanlıyam

Qədim ənənələrin, bizlərə çatması

Torpaq basması, qazan ağzı açması
Gəlin paklığı, üz ağının oynadılması
Türk ədətənənənəli, məndə türk canlıyam
Köçərlərin sığıncası Dəmircihasanlıyam

Qatran Təbrizdən, xeyr dua almsan
Üç göllu gəvəni, şənliyə salmsan
Xanlara bəylərə fayton bağlamsan
Şindli fərman sözlü qılınc canlısan
Xeyrihaqlılar obası Dəmircihasanlıyam.

Başkeçidin başı bəyaz çalmalı dağları, diş göynədən buz bulaqları, saf təbiəti loğman havası, sözə-söhbətə sığmayan aşıqların yaradıcıları. Aşıq Şenik şair Nəbi xındı Məmməd, Aşıq Sadiq şairlərdən Qasım Qasımzadə, Səməd Vurğun sədi bəy şairləri vermişdir. Nəsilin ilk parçalandığı nəsillərdən biridə əfəndi öyüdü. İkinci parçalanma isə Hacı ağa öyüdür. Şəkərlidövlətlənərək İpək yolunun bütün kəşişmələrində yerləşən Dəmircihasanlı ticarətin inkişafında dəvə alqı-satqı üzərində şöhrətlənməyə başlamışdı. Orta Asiyada, Ərəbistanda, İranda, İrakda saxlanılan dövələrdən fərqli olaraq Dəmircihasanlıda saxlanılan dövələr fərqlənirmiş. Yaylaqlarda bəslənən bu heyvanların görünüşü başqalarından fərqlənirmiş. Yaylaqların təmiz qidası saf su iz inini heyvandarlığın saxlanmasıda birüzə verirdi.

İpək yolu Gəncədən Tiflisə, Qara yazıya Sarvana olan hissəsi Ana narının atma daşlarından düzəldilmiş daş yolu adlanmış sonralar bu daş yolları Sarvana Cürük Qəmərli, Başkeçiddə, Qəmərlinin üstündəki təpədə başlayıbmiş. Bu yolun qalıqları vardır. İndiki asfalt yolların bəzi sahələrində bu yolların üstündən keçir. Kosalı kəndkərində.

Bir dövlət səfirinin yeni təyin olunduğu vaxtı Qribayedova 1718-ci ildə “Ona təzə bağlanmış faytonda Dəmircihasanlıda bağışlanmışdı. Qribayedov burdan İrana yola salınmışdır.

Bunun kimidə neçə qonaqlar Dövlət səviyyədə olmalarına baxmayaraq bu kəndlərdə yerləşən mehmanxanalarda qonaq olmuş səfirə buradan çıxmışdılar.

Gürcüstanın ən istəkli şairi Cavcavedze bir neçə dəfə Dəmircihasanlıda qonaq olmuşdur. Bu sahədə yaşayan Azəri-Türklərin haqqında həmişə yaxşı fikirdə olmuşdu. Türklərdən söz düşəndə onları tərifləmişdir. Türk azərilərinin gənclərinin valideynlərə nəsilin ağsaqqallarına etdikləri hörməti izzəti aşağıdakı kimi qeyd etmişdir. “Azəri türkləri, ata-anaların həmişə böyük kimi yolunu gözləyir. Evə daxil olduqda cavanlar ayağa qalxaraq yer göstərilər. Valideynlər qocalıq dövründə yaxşı geynirlər. Ocağa-ailəyə gələn gəlinlər qaynatanın, qaynənənin qulluğunda dururlar. Böyüklərdən həya edirlər. Nəsilin Qocaları kişilər onlar üçün qayınata qadınlar isə qayınənədir. “Qədim misxetinin qonağı olan Aleksandr Cavcavedze.

Gürcü knyazlarının qonaqlığında Misxetinin girəcəyi yolun sağındakı təpənin üstündə knyazlara yenə türk azərilərinə tərif edirmiş. Gürcü knyazları Aleksandr Cavcavedzanın əlində qədəh olan vəziyyətdə, qılıncla qarın boşluğuna qılinc soxub öldürürlər (sın qrusiya kitabından). Aleksandr Cavcavadze Qribayedovla həmi dost, həmidə Kavkazın təbiyyətinə çox bağlı olubmuş. Aleksandr Cavcavadzeyə fayton bağışlayan Dəmircihasanlar olmuşdur.

Belə-bir dövüdə Borçalı aşıqlarından adı bəlli söz şairləri, dərin bilikli, gözüaçıq dəvrişləri vardı. Qacağanlı şair Ağacan, Faxralı şair Nəbi. Şair Bayram, Kəpənəkli Alkas ağa, Kolayarlı şair Mühəqqər, Saraclı şair Hüseyin. Quşçu aşıq İbrahim, Saraclı aşıq İsmayıl. Soğanlıqlı Aşıq Sadıq, Qoçulu aşıq Məhəmməd, Qaş muğanlı aşıq xındı Məhəmməd. Dollu aşıq Əbzər, aşıq Sarvan Bayram. Hallvarlı aşıq Qaranı, Şülöyürlü aşıq Əli Faxralı aşıq Dəşdəmir. İmirhasanlı Aşıq Polad Sarvanlı aşıq Alı. Bayazitli aşıq Məsim. Görarxlı aşıq Qyrbakalı. Qarayazılı aşıq Alsaxan, Daştəpəli aşıq Məmməd. Kor Naqqalı, Qaraçöplü aşıq

Musa, aşıq Rza, aşıq Şəmil, aşıq Süleyman, Dəmircihasanlı aşıq Əmrah.

Xarici qonaqlardan Fransa yazıcısı Aleksandr Dumaba uzun müddətli Gürcüstana səhətə çıxır. Faytonun təmiri ilə əlaqədar olaraq Dəmircihasanlıların qonağı olur. Bu xalqın qədimdən bu coğrafi sahədə yaşamaları ilə maraqlanır. Azəri türklərinin adət və ənənələri haqqında maraq maraqlanır. El aşıqlarının söylədiyi dastanlara qulaq asır. Borçalı sultanlığı haqqında tarixi sənətlər toplayır bir neçə ay qonaq olur. Dəmircihasanlılar Aleksandra təzə fayton hədiyyə verirlər. Fransaya qayıdan Duma elə bir dövürdə olur ki, həmin işləri yəni 1718-ci ildən başlayaraq Livandan, İrandan, Türkiyədən Böyük Britaniyadanın rəhbərlərinin birinci pyoturun maraq ilə əlaqədar olaraq ermənilər Kavkazda gətirilmişdi. Bu hadisə Aleksandr Dumanın nəzərindən yayınmayıbmış. Dövrünün qəzetlərində və əsərlərində bunu qeyd edir. Hətta Dəmircihasanlının ayrı sultanlıq olduğunu əsərlərində göstərir.

Bundan başqa yazıçı Dəmircihasanlı sultanlığında yaşayanları, qoçaq işgüzar, təsnifci, xeyirhaqlı ailəsinin qayda qanunlarında başqa türklərdən fərqlənən, dövləti toxunmuş gəvələrlə, Varı dövələrin sayı, at ilxısının sayı, malqara naxırlarının sayı, Qoyun sürülərinin sayı camış naxırlarının sayı ilə fərqləndiklərini qeyd etmişdir. Bu qeydlər Aleksandr Dumanın əsərlərində öz yerini tapmışdır.

Fransaya qayıdan Aleksandr Duma I Pyoturdan teleqramma alır. Teleqrammanın özü tam belədir.

“Erməniləri Kavkaza gəlmələri üçün hər qulluğa tabedirlər, yalnız onların boyununu sığalamaq lazımdır. Kiçik küçük kimi”.

Albanların tarixi və Albanların səlnaməsi kitablarından istifadə etməklə xristiyanlığın xəyanətlərini dəqiqliyi ilə izah etməyi özümə borc bilmişəm.

Maraqlıdır ki, Albaniyanın tarixi, Alban abidəsi ulularımızın abidəsi neçə dəf müxtəlif dillərdə nəşr olduğu halda, Albanların özləri öz uluları üçün biganə olublar. Öz abidələrinə niyə biganə

olublar. Niyə indiyə kimi, Azərbaycan edilməyib. Bu kitabın Azərbaycan dilinə tərcüməsinə görə milli tarixçimiz olan akademik Ziya Bünyadova minnatdar olmaqla bizi özmüzə qaytaran akademikimiz əvəz edilməzdir.

Bu kitabda Moyisey Kalantuklunun Albaniya tarixi kitabında istifadə etməklə Ermənilərin Türklərə, Gürcülərə, Albaniyalara etdikləri insana yaraşmayan xənətlərini olduğu kimi vermişəm.

Bundan başqa İxtitar Qoşun Albansalnəməsi kitabından xəlfəliklərin bir-birinə keçmələrini dəqiq tarixi ilə vermişəm.

Albanların dövründən hökəmdarların adları ilə adlanan torpaqların sahiblərin adı ilə indiyə kimi həmin adları saxlamalarında araşdırmışam onu nə dərəcədə real olmalarını oxucuların ixtiyarına verirəm siz qiymətləndirin.

Azərbaycanın X əsrə qədərki vəziyyəti haqqında fikir söyləməyə imkan verən yeganə mənbə Moyisey Kalankatuklunun “Albaniya tarixi” əsəridir. “Albaniya tarixi”nin adını ilk dəfə erməni katolikosu Ananiyanın xaçına gəlməsi ilə əlaqədar rast gəlinir. O xaçına Albaniya katalikosu Qaşkinin dəvətilə 958-ci ildə gəlmişdir. Qaşin xəbər verir ki, elə əvvəldən olduğu kimi o Albaniya katalokosluğuna müqəddəs Qriqori adından seçilmişdir. Qaşkin bu tarixi kitabına müraciyyət etməyi təklif edəndə. O Albanlardan eşitmişdir ki, Albaniya xristiyanlığı ermənilərdən 270 il qabaq qəbul etmişdi. Ananiya vəziyyətindən çıxmaq üçün buna icazə vermədi və dedi ki, bu kitab səbəb deyil çünki “Albaniya baş yepiskopluq, Erməniyə isə - katolikosluqdur”.

Bundan sonra “Albaniya tarixi” erməni katalikosunun əlinə düşür və o tələb edir ki” Albanların xristiyanlığa qəbul olması haqqında orada yazılıb. Bizə lazım olan (yəni bizə əlverişli olan) bizim görmək arzusunda olduğumuz məlumatı həmin “Tarix”dən tapsınlar. Sonra Ananiya bu tarixdən aşağıdakı parçanı oxudu “Havari Vartolomey və havari Faddeydən 266 il sonra Müqəddəs Qriqori həmin havarilər taxta çıxarılmışdır.

Bu dövüdə erməni trdat və Alban Urnayr büdpərəslikdə idilər. Bu məlumat ermənilər tərəfindən saxtalaşib. Bildiyiniz

kimi bu Albaniya tarixində yoxdur (Ziya Bunyadov müqəddəmədə)

Bu parça (əlavə izahatlarla) Albaniyanın tarixində əlavə edilmişdi: uydurma və qondarmadan başqa bir şey deyildir.

Albaniya xristiyanlığı 270 il əvvəl ermənilərdən qəbul etmişlər. Ermənilər hər yerdə yazırlar ki 327-ci ildə xristiyanlığı qəbul ediblər. Riyazi fərqiindən görünür ki 54 il onlardan qabaq Albanlar xristiyanlığı olublar. Amma özləri səhvən ediblər. Bizim eradan əvvəl Albanlar xristiyan olublar.

Yalnız “Albaniya tarix”ində buna bütün nisxələrdə deyil, ancaq bəzi nüsxələrdə rast gəlmək olur. Guya Orxan Yeniseydən sonra (74 cü il) müqəddəs Qriqoridən (340 cı il) Albaniya katolikosu kursunda başqa Albanlarda oturmuşalar. Lakin bunlar yalandı bunlar sonradan əlavə olunmuşdur. Ziya Bunyadov qeyd edir ki, “Belə güman edirəm ki bunu katalikos Ananiyadan sonra (958-ci ildə Albaniya rəhbərləri etmişlər”.

İ.P.Petruşevski haqlı olaraq göstərir ki, erməni kilsəsi Albaniyada “ölkənin erməniləşdirmək aləti olmuşdur. Onun bu rolu VIII əsrin başlanğığından etibarən xüsusilə nəzərə çarpır. Yəni o zamandan sonrakı erməni Monofizit katalikosu İlya xalkotonculuq edən Albaniya katalikosu Nerssi ərəb xəlifənin köməyi ilə devriir ki, devrilmişdir. Ərəb taricisi Bakur göstərir ki, Albaniya rühaniləri və knyazların bir hissəsinin, Alban kilsəsinin erməni kilsəsindən müstəqiliyini qorumaq cəhətini əks etdirən xalkedon quluq (pravoslav) hərəkatı ermənipərəst monofizitlər tərəfindən yaradılmışdır.

Erməni tədqiqatçılarının aasında indi geniş yayılan “Erməni Albaniyası” erməni albanları və s.kimi adlar elə buradan törəmişdir. Öz evimizdə bəslənmiş tarixçilər ermənlər Ulu türk xalqını ayrum olmasının iddiasındadırlar.

Beləliklə, aydındır ki, nə Arsak nə də əhalisi erməniləşdirilmiş albanlardan, hazırda isə erməni sayılan digər vilayət və rayonlar heç bir zaman erməni mədəniyyəti mərkəzlərinə mənsub olmamışdır.

Albaniya tarixinin tərtib edildiyi təxmini vaxtı göstərən ilk tarixçi Anili Mxitar Qoş olmuşdur. O Albaniya tarixi'nin Sebosla (VII əsrdə) Gevand (VII əsrdə) arasında yazıldığını qeyd edir. Amma Şapuh Baqratunidən başlayaraq həmin tarixin Sebosdan qabaq olduğunu göstərirlər. Ziya Bunyadovun qeydindən mə'lum olur ki, iki Moyisey olmuşdur. Mxitar Qoş yazır ki, "Albaniyanın tarixi"nin müəllifi Dasxuranlı Moyiseydir. Erməni Akinyan son mə'lumatlara əsaslanaraq bu nəticəyə gəlmişdir ki, "Albaniya tarixi'nin müəllifi yalnız bir Moyisey olmuşdur. Amma tətqiqatlardan yalnız Albaniya Katolikosudur.

Z. İ.Yampoliski "Albaniyanın tarixin VII əsirədək mə'lumat olan hissəsinə istinad edir və deyir ki, həmin hissədə hadisələrin şahidi olan qələmə alan mən, Adrian dua edirəm ki, mənim oxucularım məni, ən ləyaqətsiz yad etsinlər (2 hissə Ziya Bunyadov).

Ç.Dovset hesab edir ki, Albaniya tarixinin müəllifi bir şəxsdi. Dosxuran kəndində anadan olduğu üçün (Dosxuranlı) iş yeri isə Kalankotun manastırında olan Moyisey idi. Buna bənzər Mxitar Qoş ana yurduna görə Gəncəli qaldığı Qetik monastırına görə Qetikin adlanıb, həmidə saqqalsız olduğuna görə Qoş idi.

Qer Qriqoryan qeyd edir ki, Moyiseyin əsərnə əvvəlini şəkildə gəlib bizə çatmışdır. Onun üzünü köçürənlə erməni rəhbərləri olduğlarına görə əsərin üzünü köçürəndə erməni katolikoslarının göstərişi ilə mətində qəsdən təhriflərə yol verilmişdir. MəsələÜç müəzzin Katolikosu Simson əlyazmasının kənarlarında bu sözlər yazılmışdır. Erməni kilsəsi heç olmazsa Sünikdə (Zəgəzurda) Orbeli knyazları dövründə və ondan sonra gəstərdiyi təsiri Albaniya xalqlarının erməniləşmiş nəsilləri arasında gəstərə bilməmişdir.

Ermənilər yenə, saxtaçılığa əl atır o dövrlərdə. Ümumiyyətlə Arsax yox Qarabağdır. Qansısar yox Amaras Ağ-oğlandır. Bunların hər ikisi heç zaman erməniyə məxsus olmayıb. Onların hər ikisi Albaniyaya məxsusdur. Kilsələrin üstündə olan xalqları erməniləşdirmək olmaz. Azərbaycan

xörəklərini (dolma, hədih qovurma, basdırma, təndir çörəyini) və s. Mahnılardan sarı gəlin, Müsikadan nələri adınıza çıxmaqla sizin olmaz. Ay dığa sizdə məsələ var “Müsalmanın sonrakı ağılı mənim ola”.

Özünü zə nifrəti özünüz yaratmışınız Albanlara kilsə, Gürcülərə din, Azərbaycanla Gürcülərlə torpaq iddiasına düşübsünüz. Ağıllı olun ay dığalar “həqiqət incilsədə üzülməz”. Atalar sözünü qulağınıza sırğa vurun. Erməni kilsəsi “Albaniyanın bütün kilsələrində sülh”ü yalnız yadelli işğalçıların köməyi ilə bərqərar edirdi. Erməni kilsəsi həmişə yadelli işğalçıların köməyinə əl atır “xaç bayrağı ilə öz yolu üzərində tarixi Albaniyanı və onun bir hissəsi olan Qarabağ xalqlarını yox edirdi. Son hadisələrdə Rus ordusunun köməyi ilə torpaqlarımıza sahib olmaq istəyirlər. 19180ci ildə Fətəli xan Xoyski İrəvəni sizə paytaxt kimi hədiyyə edib ondada N.S. Vartepetovun qeyd etdiyi kimi, erməni kilsəsi “həmişə özü üçün yeni şəraiti bacarıqla uyğunlaşdırdı və siyasi vəziyyətdən aslı olaraq səfəvilər sonrada rus qarına qulluq göstərdi neçə ki, vaxtilə eynilə həmin qaydada hərəkət edib Bizane inperatorları, İran sasanı şhları, Ərəb xələfləri, Monqollar və digərləri qarşısında baş əymişdir (N.S.Vartepetov xristianski).

Son zamanlar erməni kilsəsi yenə öz əsasız və uydurma iddialarına qoydaraq. Albaniyanı Erməniyyənin vilayəti kimi qələm verib Albaniya kilsəsinin birinciliyini mənimləyir. Uydurub, bu uydurmaya inanıb başqalarının da bu uydurmaya inandırmağa çalışan erməni kilsəsi bu uzunəsirli vərdişlərini. Hal hazırda çaxnaşmada olan erməni ziyalılarının canlarına, qanlarına da yeritməyə çalışır.

Axır vaxtlarda Qandzasar (Amaras Ağ oğlanın Alban məbədlərinin ermənilər tərəfindən mənimlədilməsinə yönəldilmişdir.

Ermənilərin bir uydurmasına fikir verin Müqqəds Qriqorini ilanla dolu dərin quyuya atıblarmış. Erməni Şahının bacısı Xosurovduxt adlı bacısı yuxuda görür ki, bir mələk yuxusuna

giris və ona deyir ki, “Bu zərbələrdən sizi yalnız müqəddəs Qriqori xilas edə bilər. Odur ki, gedin onu dərin quyudan çıxarın. Xosurovdax bu yuxunu bir neçə dəfə görür”. Xalq quyuya tərəf gedib dedilər: Əgər sağsansa çıx bayıra. Elə bu anda Qriqori xəbər verir ki, sağ salamatdır. Bu tamamilə yalandır.

Əzəmətli Qriqori patriarx taxtını qəbul etmək istəyəndə. Onun yanına Allahın mələyi gəlib deyir “Ehtiraz etmə və öz itayətində inad göstərmə ürəkli ol və Allah tərəfindən sənə, verilən ikiqat əbədi şöhrəti qəbul et”. O patriarx mənəbini qəbul edib Gürcülərin və Albanların ölkələrinə xan xristiyanlığı yaymağa gedir. Ona görə də Gürcüstana xarici dövlətlər Qriqoriyada deyirlər.

Albaniyada həkim olan hökümranların siyası. Yafəs, Homer, Firas, Foqarma, Hayık Armeneak, Aramans, Amasiya, Qelam, Harma. İbrahimin həm dövrü Aran ishaqın həmdövrü Aray, Ənuşovan, Parət, Ərbaq İsanın həmdövrü Zavan, Pərans, Sur, Həvəng, Vaştaq, Əmbək, Ərnək, əvərli, Noray. Vastamkar, Həraq, Hiran, Əncaq, Dalak, Huray. Zərmehr Davudun dövrü. Borç, Ərbun, Bəzək, Xoy, Yusaq Qaynaq Saqayurdu.

Bu öz tacını Babil çarından almışdır. Paruy, Pəyənevaz, Pəçuq, Kornaq, Pavus az yaşamış Yeruanb və Tiqran.

Amasiya, Aran, Ənuşavan, Xoy, Teqran, Tovuz adlarında indiyə kimi saxlanmışdır. Davud dövründən Borç adı ilə bizim Borçalıda. Borç adlı hökümədarın dövründən qaldığına görə ona Borç-dan alınmış torpaq sahəsi kimi Borç-dan alındığına görə. Borçalnan Borçalı kimi finonum kimi formalaşmış bizim dövrə gəlib bu ad bizə gəlib çatmışdır. Deməli Borçalı Davudun dövründən mövcuddur. Həmişədə orada oğuz türkləri yaşamışdır.

Müqəddəs Qriqorin iki oğlu varmış. Birinin adı İusık, o birinin adı babasının adı qoyulub Qriqoris olmuşdur. İsanın möcüzələrindən onun çarmıxa çəkilməsindən, ölümündən iki gün sonra səmaya uçmasından və sağlarla ölümlər, üzərində mühəkimə etmək üçün Qiyamət günündə qayıtması haqqda danışır. İkinci oğlu Qriqorisi aşağıdakı uydurma yaradıblar.

Allahın əzmi olan: qəraət etməmək, oğurlamamaq öz əlləri ilə çörək qazanıb insan kimi zövq almaq və Allahı razı salmaq-bütün bunlara böhtan atdılar və dedilər “Bütün bunlar erməni çarnın hiyləsidir. Çünki o, öz ailəsəni bizim qərətlərimizdən. Əgər biz qəraət etməsək və oğurlamasaq onda biz nə cür dolana bilərik. Onlar gənc Qriqorini xam atın quyruğuna bağlayıb çölə buraxdılar. Müqəddəs Qriqoris belə mahib oldu. Albaniyanın tarixindən Ziya Bunyadov səh. 25

Bundan sonra Zaxariyanın müqəddəs qanını bir şüşəyə və Şahid Pantaleonun qaxımış cəsədini o biri şüşəyə qoyub, bu şüşələri Qriqorisin müqəddəs cəsədi ilə bir yerdə basdırıb qaçdılar.

Lənətə gəlmiş Kürionun satqınlığından istifadə edən ermənilər, Albanlar və İtalyan ermənilərindən ayrıldılar. Ondan sonra Albanlar və biz Gürcülər haqqında aşağıdakı qərarları qəbul etdik. Onlarla heş bir təmasda olmamaq, nə ibadətdə, nə yeməkdə, nə içməkdə, nə dostluqda, nə uşaqların tərbiyəsində, nə onların İtexətdə, nə də İlanqilsdə olan xaçlarına ibadətdə, onları bizim kilsələrə buraxmaqda, nə də onlarla qohumluqda. Onlarla yahudilərlə olduğu kimi, yalnız alış-verişdə təmasda olmaq olar.

Umumiyyətlə xristiyanlığın Konstantinopolda və ikinci olaraq feodosiopolda olan qurultaylar bütün xristiyanlıq üçün kilsədə doqquz rütubə yaratdı. Katalikos baş keşiş orxiyepiskop yəni baş yekuskop. Dyokon köməkçisi Dyakon, Mitropolit yepiskop keşiş. Bütün bu rütbələrdən kənarda qalan ermənilər, beləliklə cavab tapmayan ermənilər məğlub oldular. Bu vəzifələrdən kənarda qaldıqlarından qənət adlandırıldı.

Yer üzündə dörd kisə başçısı patriorx taxtı vardır. İskəndəriyyə Markın taxtı, Antakiyada Matofeyin taxtı. Romada-Kukanın taxtı və Üfəsdə-İoanın taxtı:

Bu kainatın dörd tərəfinə, Cənnət çayının dörd axarına, heyvanların dörd növünə, dörd zəbur oxuyana və Musanın dörd qanunlarına müvafiq edilmişdir.

Belə olduqda gürcü kilsəsinin başçısı Kürionusdan edib öz ehtirazını bildirdi, lakin Abram dedi ki, Albanlar xristiyanlığ gürcülərdən qabaq qəbul ediblər, buna görə də arxiyepiskop rütubəsi onlara çatır, özlərini Albanların davamcısı adlandıran ermənilər. Bu mübahisəsi nəticəsi olaraq gürcülər pravslavlığı atdılar patriarxlığı keçdilər. Ermənilərin dini böhtanla gürcüləri pis hala salır.

Beləliklə erməni katolikosları, erməni keşişlərinə “Dini atamız”, “sizin qulunuz” sözləri yazırdılar. Sonralar ermənilər “sizin qulunuz” sözlərini yazmaqdan imtina etdilər. İşlərin əsl həqiqəti belədi.

Gürcülər erməni, monofizitliyindən 608-609-cu illərdə ayrıldılar “Gurcu və Alban” kilsələrinin erməni kilsəsiylə mübahisələri haqqında bax.(İ.A.Cavadovun əsərinin 433-536-ci səhifələrinə) musalmanlığın necə yarandığını burada qeyd etmək olur.

Belə bir tarixi məqamda rəvayətə görə Bosra şəhərində Bahirə adlı bir xəşpərəst keşişi adıdır. “Məhəmməd peyğəmbər 12 yaşındaykən əmisi Əbutalib tərəfindən Suriyaya aparılmışdır. Karvan Bosra şəhəri yaxınlığında dayananda orada bir hücrədə yaşayan bir keşişi bu yolculardan birinə müşayət etməsinə və altında oturduğu ağac budaqlarının ona kölgə vermək üzrə çoxalmasına diqqət etdi.

Buna görə keşiş yolcuları yeməyə dəvət edir. Yolcular bu dəvəti qəbul edib Məhəmmədi karvana nəzarət etmək üçün saxladılar. Qahirə onlardan soruşur “Karvanın yanında bir adam qalıbmı”. Deyəndəki orada bir uşaq qalıb Bahirə buludunda orada qalmasını gördü və dedi ki, Məhəmmədi yəhudilərdən qorumaq lazımdır.(təfəsilat üçün bax Beniski Bahirə İslam Ansiklopediyası 227-229 səh).

Məhəmməd peyğəmbər Məkkədən Mədnəyə (Mədinətən-Nabi) 662-ci il sentyabr ayının 24-də gəlmişdir.

Hicri tarixi ilə 8-ci il 629-cu ilin mayın birindən başlayır. İl 630-cu il aprelin 19-da bitir. Hicri 8-ci il ramazanın 19-una, 630-

cu il yanvarın 10-na düşür. Məkkənin Məhəmməd peyğəmbər tərəfindən alınması da ramazan ayında olub.

630-cü ilin gecə-gündüzün bərabərliyi martın 22-də yəni 8-ci ilin. Hicir ilinin zül-qə'də ayında deyil. Zül-hiccə ayında olmuşdur. (xeyirlik quşu olan hacı leyləyin 8-də gəlməyəm, 9-na qalmaram rəvayətində həmin gündən qalmışdı buna ilin ayın axırında deyilir.

Məhəmməd peyğəmbər hicrin 90cu il rəbiə əvvəlin 13-də, yəni 632-ci ilin iyunun 8-də vəfat etmişdi.

Məhəmməd peyğəmbərin anadan olduğu il şərti olaraq 580-ci il qəbul edilir. Vəfat edib 632-ci ildə. Deməli onun 63 yox 52 yaş olub. Onda mə'lum olur ki, onun anadan olduğu il 570 olubmuş.

Birincü xəlifə Əbu-Bəkir 632-634-cü illərdə hakimiyyətdə olub. O doqquz il hakimiyyətdə olub.

Ömər isə Ömər İbn-Əl Xattab 634-644-cü illərdə xəlifə olub. Onu öldürdülər.

Osman İbn Əffan 644-656 illərdə xəlifə olub. O on bir il hakimiyyətdə olub. Sonra Osmanı yıxdılar. Osmanın ölümündən sonra Əli xəlifəyi Abdullaya təklif etdi. O bu təklifi qətiyyətlə rədd etdi Abdulla 693-cü ildə Məkkədə 84 yaşında vəfat edib. Saqqalına həna qoymuş Abdulla xəlifə olur.

Osmandan sonra xəlifə Əli ibn Əbutalib olmuşdur. 656-661-ci illər adı çəkilən Abdulla isə xəlifə Ömər İbn-Əl Xəttabın oğludur. Sonralar Əməvilər sülaləsinin banisi Müaviyə ibn əbn Süfəyan 661-680-ci illərdə xəlifə olub.

Müaviyə doqquz il xəlifə olub. Bundan sonra Yəzid ibn Müaviyə 680-683-ci illərdə xəlifə olub. Yezid səkkiz il xəlifə olub.

Birinci Yeziddən sonra bir il (683-cü ildə) xəlifə II Müaviyə və I Mərvan (683-685-ci illər) olublar. Abdulmalik ibn Mərvan on bir il Xəlifə olub. Onun vaxtında Həccac ibn Yusif yaşayırdı. Həccac ibn Yusif (661-714 Əbdülmalik) Valid 705-715-ci illərdə xəlifələrin dövründə məşhur dövlət adamı olmuşdur

Süleyman 715-717-ci illərdə xəlifə olub Süleyman ibn Abdülmalik on dörd il xəlifə oldu.

Bir əsir ərəblərin əlində olan xəlifəyə ibn Əbdüləziz 717-720-ci illərdə xəlifə olub. Ömər ibn Əbdüləziz on il xəlifə olub.

II Yezid 720-728-ci illərdə xəlifə olub. Yezid ibn Abdülmalik altı il xəlifə olub.

Hişam ibn Abdülmalik iyirmi il xəlifə olub. O 724-734-cü illərdə xəlifə olub.

Valid ibn Yəzid bir il xəlifə olub. Onu öldürdülər və taciklər (ərəblər) arasında ixtişaşlar əmələ gəldi. Valid 734-ci fevralın 6-da öldürüldü.

Mərvan ibn Məhəmməd dörd il xəlifə oldu. Mərvan Əmirəlmö'min Validi öldürən 60 nəfər Qureymilər qəbələsinin başçılarını öldürmək işarəsini etdi. Sonra Xorasandan Əbülabbas gəldi və Xorasan valisi Əbu müslümün Xorasan qoşunlarının köməyi ilə Mərvanı öldürüb yeddi il xəlifə oldu. Əbülabbas Məhəmmədin oğlu Əlini nəvəsi Abdullanın nəticəsi bu da Abbasın oğlu və Əbdülmütəllibin nəvəsi idi. Bunlar haşimilər sülaləsinin təmsil edirdilər. Əbülabbas hakimiyyəti əlinə alaraq gizlicə ƏbüMüslümü öldürür amma onu öldürəndən bir qədər sonra özündə ölür.

Mərvan Əməvilər sülaləsinin sonuncu xəlifəsi (744-750-ci illər) ondan qabaq iki xəlifə okub 744-cü /Yəzid və İbrahim. O Abbasi sərkərdəsi Əbu Avi ilə döyüşdü 750-ci il avqustun 5-də öldürmüşdür.

Abbasilər sülaləsinin banisi Əbülabbasi Abdulla Əs-Səffah 750-754-ci illər xəlifə olub.

Əbu Müslüm xorasani (digər adı Buxari Müslim). Əbdülrəhman ibn Müslüm 719-755-ci illər sərdar və hakim olub. Xorasandakı dini və siyasi hərəkətin rəhbərlik edərək əməviləri devrilmiş və Abbasiləri taxta çıxarılmışdır. Lakin Abbasilər tərəfindən 755-ci il fevralın 13-də öldürülmüşdür.

Onun qardaşı Əbu Cəfər Abdulla iyirmi iki il xəlifə olub. O, İbrahim künbəzində vəfat edib.

Əl-Mansur, Əbu-Cəfər, Abdulla ikinci Abbasi xəlifəsi 754-755-ci illər. 775-ci ildə Məkkəyə həccə gedərkən öldürülmüşdür. Məhəmməd adı ilə tanınan Mehdi ibn Abdulla doqquz il xəlifə olmuşdur. Əl - Mehdi Əbu Abdulla üçüncü Abbasi xəlifəsi 775-785-ci illərdə xəlifə olmuşdu.

Musa bir il xəlifə olmuşdur. Musa hadi Əbu Məhəmməd dördüncü Abbasi xəlifəsi 785-ci il avqustun 4-dən 786-ci il sentyabr ayınadək xəlifə olub.

Mehdi oğlu Harun iyirmi beş il xəlifə olub. O ölkəmizə şoxlu əziyyət verdi və bu səbəbə görə ermənilərin bir çoxu əyalətlərini tərk edib Bizansa qaçdı. Harun ər Rəşid Abbasilər sülaləsinin beşinci, ən məşhur xəlifəsi 786-ci ildə 809-ci il martın 24-dək (ölümünə qədər) xəlifə olub.

Harunun oğlu Amin üç il xəlifə olub Harun hələ sağlığında ölkəsini iki oğlu Amin və Mə'munun arasında böldü. Harunun böyük oğlu Amin Bağdadla Xorasanın kakimi oldu. Lakin Mə'mun onunla müharibə etdi və Amin öldü. Mə'mun kimi tanınan Abdulla isə bütün ölkəyə sahib oldu.

Amin-altıncı Abbasi sülaləsinin xəlifəsi (809-813-cü illər).

Mə'mun yeddinci Abbasi xəlifəsi 813–833-cü illərdə hökümranlıq edib.

Xəlifə Mehdiinin oğlu Mə'mun 817-ci il martın 24-dən Həzrət-Əli tərəfdarlarından Əli-Ər Rizanı özünü xəlifəyə təyin edəndə Abbasilər tərəfdarları arasında qarşılıq oldu və bunlar 817-ci il iyunun 24-də. Mə'munun əmisi İbrahim Əl-Mübarək adı ilə xəlifə etdilər. Lakin 819-cü ilin iyununda o, xəlifəlikdən imtina etdi.

İbrahim on il xəlifə oldu Harun ər Rəşid Məhəmməd peyğəmbərdən sonra iyirmi üçüncü Əmirəmə'minin idi.

Mixtar Qoş 1130-cü ildə yaxın Gəncə şəhərində anadan olmuşdur. Onun müəllimi vardopet Yovhannes Tovuzski olmuşdur. Mixtar Qoş vardopet olduqdan sonra Kilikiyada təhsil almışdır. Gəncəyə qayıtdıqdan sonra Mixtar öz şöhrəti ilə şagirdlərinin ətrafına cəlb etmişdir. 1213-cü ildə ölüb.

Türklərin tarixdə və dünya xalqlarının sivilizasiyasında rolu böyükdür. Dəmircihasalılarda oğuz türh tayfalarındandır.

Türk tarixi haqqında

Müəllifdə özünün türk olması ilə fəxr edir. Türklüyün dünyaya meydan oxumasını təsdiq edən qazıntıkardan biri olan bir qəbrin bir abidənin açılmasını kitabımda verməyi özümə borc bildim. Bu Qazağıstanın Alma-Atanın yaxınlığında olan Esin qəsəbəsindən tapılmış “Qızıl geyimli adamı” tam türkün qızıl kitabından olduğu kimi verirəm.

Ümumiyyətlə Vizantiya dövlətləri yedelli yazılarda qeyd edirdilər ki, “çünki türklər köçəri məllətdir, köçəri millətlər böyük mədəni əsərlər yaraba bilməzlər” deyirdilər.

Amma müasir araşdırmalar göstərir ki, qədim saylan dişlərin də əlifbasının hərfləri qədim türk yazılarından köçürülmüşdür.

Hal-hazırda Yaponiyanın tokiadakı Nihon Unverstetinin türkeoloji bölməsində 300 yapon gənci təhsil alır. Bunların 150-si islamiyyətdən sonrakı türk tarixini və türkləri öyrənirlər.

Yapon və Çin elimi adamları öz ölkələrinin televiziya qurumları ilə iş birliyi yadaraq “İpək yolu” adıyla bir məlumət proqramı hazırlamışlar. İki il bundan əvvəl Türkiyədə də bu böyük sevincə səbəb olmuşdur. Hər verlişin əvvəlində “Qızıl geyimli adamın” geyimi əsas sübut olaraq götürülmüşdür.

Bir abidənin varlığın yadınızdən çıxarmayan. Qəbirin üstündə heyvan şəkilli həkk olunubsa qəbiridə igidlə birlikdə at dəfin olunubsa, qəbirdə qızıl zinəti varsa o türkdür. Türklər həmi abidə, künbəz, altı ayaqlar, altı bucaqlı, səkkiz bucaqlı abidələr türklərə məxsusdur.

Qızıl geyimli adam

Türklərin yzaq keçmişinə gedən zaman tünelini aydınladan işıq. Bir tabağın üzərində olan iki sətirlik yazı türkcə idə və günümüzədən 2500 il əvvəl yazılmışdı.

Türk tarixinin parlaq keçmişinə mə'lumat və abidələrlə atalar yadigarı kurçanlarla işıq tutan coğrafi bölgələrdən biri İssık göl cıvarıdır. Şimal-şərqində Aladağların, cənub-şərqində Taprı dağını ətəyində uzanan bu göl bugünkü Qazağıstan dövlətinin keçmiş paytaxtı Alma-ata ilə Qıgızistan dövlətinin paytaxtı Bişkekin yaxınlığında, bu şəhərin cənubunda yerləşir. Sahəsi 6200kv kilometrə qədərdir. Bu bölgə Qaraqum kimi, Ötükən kimi yüzlərcə, minlərcə ildən bəri türklərin müqqəddəs mərkəzlərindən biridir.

Bu günə qədər bu bölgədən bir çox tarixi abidələr tapılıb. Bunlar Çingil türklərinə, Qarluq türklərinə aid 10 və 11-ci yüzillikdən qalma kitabələr və ev əşyalarıdır. Fəqət uzaq keçmiş gedərkən Miladdan öncəki çağlara aparıb çatdırmışdır.

1970- ci ildə Esin qəsəbəsində açılan bu kurqanda tarix üçün, xüsusilə tur tarixi üçün son dərəcə dəyərli dəlilər tapıldı. Bunlar türk mədəniyyəti tarixinin Miladdan öncəki yüzilliklərini aydınlaşdıran, yeni səhifələr açan əvəzsiz tapıntılardır.

Esin Alma-Atanın 50 km yaxınlığında kiçik bir qəsəbədir. Bu qəsəbədəki kiçik bir təpəni qaraj tikintisi üçün düzəldilməsi nəzərdə tutulurdu. Bu məqsədlə buldozerlər işə salındılar. Torpağın üst təbəqəsi götürüldükdən sonra buldozerin qalovı böyük bir qayaya ilişdi. Bu qayanı az qala dinamitlə uçuruşağıdılar. Fəqət qayanın, yonulmuş qapılmış olduğunu görünəcə bundan yan keçdilər. Hadisə Alma-Ata muzeyi rəhbərlərinə bildirdi və onlar çalışma yerinə gəldilər.

İşlənmiş qaya təpənin aşağı tərəfində idi və təpəyə doğru yüksələn divarın günc daşını təşkil edirdi. Divarın ətrafi açılınca buranın bir kürçan (türk hökmdar ailələri üçün tikilən məzar) olduğu anlaşıldı. Çünki məzarın üstü də açılmış və başqa türk kürçanlarında olduğu kimi bu çardağ da Tyan-Şan məşələrindən kəsilmiş yüzlərcə, bəlkə minlərcə illik qalın küknar gövdəsindən yapılmışdır. Daha başqa arxeoloqlar da işə cəlb olundu və qazıntı davam edilərək məzar açıldı.

Qızıl geyim. Məzarın içində tapılan əşyalar göz qamaşdırırdı. Hər şeydən öncə gözə çarpan işıl-ışıl parlayan qızıl geyim idi. Amma bu hər hansı bir qızıl geyim deyildi. Taclı başlığında quş şəkilləri və oxlar vardı. Belindəki qılinc asılmışdı. Başlığın alın hissəsində qoç, maral və at şəkilləri görünürdü. Bu şəkillər rast gəlinirdi. Başlığı, corabından kəmərinə və islahlarına qədər hər şey saf qızıl idi. Maket yüzlərcə üçbucaq formalı qızıl həssələrin qızıl saplarla birləşdirilməsindən meydana gətirilmişdir. Corabın çüzmə ilə diz sümüyü arasında qalan qismində yenə üçbucaq parçalar, çazmədə isə dördbucaq qızıl parçalar vardı. Qızılları sayıblar: tam 4800 parça! Bu günə qədər Misir fironu Tutanhamonun məzarından sonra bu ən çox qızıl tapılan bir məzar idi.

Bu məzar kimindir? Qızıl geyim kimindi? Bu suallara cavab tapmaq üçün o biri əşyaları araşdırmağa başladılar. Qızıl geyimdən başqa tabaqlar və təbii ki, Qızıl geyim. Adamın sümükləridə vardı. Bütün bu əşyalar ilk baxımda kurçanın daha qədim dövürlərə bir türk vəliəhdinə aid olacağını düşündülər. Amma bu şərti nəticə üçün yürüdülmən bir təxmini düşüncə idi.

Qızılları kölgədə buraxan qaralmış bir tabaq

Əşyaları araşdırmağa davam edərkən arxeoloqun birdən gözləri parladi. Gördüyü şeyə əlini uzadarkən barmaqları titrəyirdi. Gördüyü şey işıl-ışıl parıldayan qızılların yanında diqqəti çox da cəlb etməyən, yarsı xeyli qaralmış bir gümüş tabaq idi. Buna geniş ağızlı bir kasa, hətta bir bardaq da deyilə bilərdi. Qazax tarixçisi bu gümüş əşyanın bütün o qızıllarla, o qızıl geyimlə qarşılaşdırılmayacaq qədər dəyərli olduğunu hiss edirdi. Çünki gördüyü şeyin üzərində yazı vardı. 26 hərifdən ibarət iki səyirlik yazı

Xəbəri sovet və dünya ictimaiyyətinə ilk dəfə çatdıran “Komsomolskaya pravda”nın deyimi ilə bu iki sətirlik yazı “Lal-kar olan əski çağıdləgətirdi”.

26 həriflik və iki sətirlik yazı bir qədər sonra kurqanda tapılan bütün qızılları kölgədə buraxaraq tarixçinin gözündə bir

işıq kimi parladı türk tarixinin miladdan öncəki yüzillərini aydınlatdı.

Yazı Orxan əlifbasının hərflərilə yazılmışdır. Runik yazı idi, yəni arırcə ilə yazılan Çin yazısı deyil, polad qələmlə ağaca, daşa mədən materialları üzərində həkk olunan türk yazısı. Əski türk damqalarında görünən şəkillərə bənzər bir yazı! Göy türklərdənmi qalmışdı? Xeyr! Sovet türköloqları yazını oxumaqda gücikmədilər. Bu iki sətirin mənası bu idi: “Xaçanın oğlu 23 yaşında öldü. Esik xalqının başı sağ olsun”. Yazını oxumağa çalışan tarixçi öncə və düzgün olaraq “üç utiz (iyirmi üç)” sayını sonra “Xan uya (xan oğlu)” kəlmələrini açdı. Yazı kimi insanada göytürkcəyə bənzəyirdi. Bu təsbitdən sonra bütün kəlmələr bir anda gözələndi.

Başqa əşyaların üzərində yazı yoxdu. Tabağın da adi kasanın dibindəki bu iki sətir yazı isə əski türklərin inancına və adətlərinə çox uyğun gəlirdi.

Qədim trklər Göy-Qanrıyatapıllar və üzərinə əsas istəklərinin həkk etdikəri bardaq, ya da kasanı göyün simvolu sayar, onun qoruculuğuna inanardılar. Onun üçün də olünün məzarındakı su qabında, ya da anlamda bir motiv, ya da acını andıran bir neçə söz olurdu.

Yaxşı, bir ölü gənc xaqanki oğlu idi? Kimdi Vəliəhd? Nə zaman yaşamışdı?

Elm adaşları lazerlə yalnız ulduzlararası ölçülür milyonlarca il öncədən qalan əşyaların yaşını belə tam dürüst təyin edə bilirlər. Lazerlə radio-karbonik analiz aparıldı və Kurqanın da, Kurqandakı əşyalar indi müasir tarixlə bizim eradan əvvəl 5-ci yüzilliyə aid olduqları anlaşıldı

Müasir təqvimin 8-ci yüzilliyin başlanğıcında (720-735 illərdə) tikilən Orxan abidələrdəki kitabələr həm ildən bəri işləndiyi anlaşıldı, amma daha qədimlərə aid Qrxan hürüfatlı yazıllar, mətinlər tapılmır və ən qədim türk yazısı bilirdi və orada dayandırdıq.

Hün türklərindən qalan bəzi əşyalardakı yazılar da təssüf ki, oxunmadı. Qızıl geyimli adamın məzarında tapılan iki sətirlik yazı Orxan yazısının ən azı 2500 il öncə də işlədilən bir türk yazısı olduğunu ortaya çıxarmış oldu.

Esikdə qazıntılar, araşdırmalar davam edir. Bu bölgədə son zamanlarda və daha öncə açılan bəzi məzarların bomboş olduğu görüldü. Qızıl geyimli Adamın məzarından çıxan xəzinəni görəndükdən sonra o məzarların nə üçün bomboş olduğunu anlamaq çətin deyildir.

Qızıl geyimli Adamın məzarı ortaya çıxınca Asiya və Afrikadakı bir çox türkoloqlar təbii ki, öz elmi adamlarımız Alma-Ataya getdilər. Əvəzsiz mə'lumatları yerində araşdırdılar. 5-ci yüzillikdə yaşayan bu vəlləhdin kimliyini təsbit edə bilmədilər amma bunun bir türk valləhdi olduənuda türk gökli saların hökümdarı olduğu fikirində birləşdilər.

Tarix boyunca hər dövüdə ən azı bir müstəqil Türk dövləti olmuşdur. Fəqət bu dövlətlər çox zaman xanədanlarının bəziləri dünyaya hökm etmişlər. Onu da bilir ki, bu dövlətlər əslində bir dövlətin –Türk dövlətinin davamı idilər.

İslamdan əvvəldən ta zamanəmizə qədər davam edən dövüdə dəyişik adlarla tarixdə yer alan türk dövlətlərinin sayı-110-dan çoxdur. Bunların (15-i böyük xanlıq (imperatorluq), 38 imperatorluq olmayan dövlət, 34-ü bəylik, 4-ü atabəyilik, 17-ci xanlıqdır.

İlk böyük türk imperatorluğunu, Türk cahan dövlətinin Hun türkləri qurmuşlar. Böyük hun imperatorluğunun ilk hökümdarı Tumannır. Tuman miladiyaadan öncə 220-209-cu illər arasında hakimiyyət sürmüşdü. Bundandan əvvəl Məti xan 35-il hökümdar olmuşdu.

Türklər İslamiyyətdən öncədə, sonra da oğuz xaqanı Ata saymışlar. Tarix hunlardan oğmanlılara qədər bütün türklərin Xorasan, Azərbaycan, İraq, Anadolu, Balkanlar, Kırım, Ukrayna, Şimalı Afrikada dövlət qurmuş. Türk topluslarının Hun-Oğuz birliyinin yetirmələri olduğunu göstərir.

Oğuz xaqan bəylərə və xalqa fərman verdi Dedi:

Mən sizlərə oldum xaqan
Alalım yay və kaman
Nişan olsun bizə buyan
Bozqurd bağırsın uran
Dəmir qırğı olsun orman
Ov yerində yürüsün qulan
Coşsun dəniz daha coşsun
Günəş bayraq olsun, göy kurakan.

Uyğur dastanında isə aşağıdakı

Ay oğullar, göp men oşdum
Yryşqular göp men gördüm
Qida birlə ox göp atdum
Ayqir birlə göp yurudum
Düşmənlərini İşaquurdum
Dostlarumni men güldürdüm
Kök Tenqriyə mən ötədim
Səplərqə birə mən yurudum

Hunlar Anqara Kayseri ətrafında bəzi yerləri tutduqdan sonra Azərbaycana, oradanda mərkəzlərinə döndülər. Bu hadisə 395-ci ildə olmuşdur. Uıduz xan 404 405 və 409 illərdə Bizansın üzərinə qışun yeritdi. 410-cu ildə Ulduz xan öldü, yerinə oğlu Qaradan keçdi. 415-ci ildə Qaradan öldükdə yerinə oğlu (Boncuq) Muncuq keçdi. Muncuq da çox yaşamadı. Onun oğlu Atilla gənc vaxtında xaqan olubdur.

Atella 434-cü ildə Bizansa barışmaq şərtləri qoydu. Həmin şərtlər belədir.

Bizans hunları bağlı.Hun hakimiyyət sərhədləri içində qalan qövmələrlə görüşməyəcək və anlaşma bağlamayacaqdır.

Əsir alınmış Bizans təbəəsi də daxil olmaq üzrə hunlardan qaqanlara sığınma haqqı verilməyəcəkdir.

Bizans o günə qədər hunlardan qaçıb sığınanları geri qaytaracaqdır.

Sığınanlar Yunan əsilli isə Bizans bunların əvəzini ödəyəcəkdir.

Ticarət əlaqələri müəyyən olunmuş sərhəd qəsəbələrində davam edəcəkdir.

Bizansın hunlara ödədiyi illik vergi 350 librə qızıl bundan sonra bir qat daha artırılıb 700 librə olaraq ödənəcəkdir. 447-ci ildə Atilla Bizansın bir neçə yerini zəbt edir. Bizansın imperatoru teodisi, öz elçisi Anotoliosu Atellanın yanına göndərir yeni barışıq şərtləri qəbul edilir.

Bizans hər b təzminatı olaraq 6000 librə qızıl ödəyəcək.

Bizans Dunayın güneyində, Dunaya beş günlük məsafədə qoşun saxlamayacaqdı.

İki olkə arasındakı ortaq bazar artıq hun çəhəri halına gələn Hişdə qurulacaq.

Bizans ödəməkdə olduğu illik vergini üç qat artıracaq yə`ni 2100 librə qızıl ödəyəcək.

Bizans əvvəldəki sazişdəki şərtlərə, yə`ni qaçaqları himayə etməmək. Hun hakimiyyətindəki tayfalarla görüşməmək şərtlərinə qəti olaraq əməl edəcək “Teodosis da Atilla kimi əsli bir atanın oğludur. Atilla atası Muncuqdan aldığı əsilliyi qorumuş amma Teodosis Atillaya xarac verək bir gölə qoruya bilmədiyi kimi köləlik heysiyyatında qoruya bilməmişdir. Çünki əsli Əfəndisi Atillanın qıymaq istəmişdir”.

452–ci illik Baharında Papa I Leonun başçılığı ilə onun yanına böyük bir rizacı heyət göndərmişdir. Papa Leo türk başçısına Roma imperatoru və bütün xristian dünyası adından gəldiyini söyləyərək kimləri təmsil etdiyini sənədlərlə göstərdi. Ən böyük sənəd isə imperatorluqda daxil olmaqla bütün xristiyan aləminin lideri olan papanın gəlməsi idi: Papa Atilladan Romanın

əfvini xahiş etdi və bunun müqavilində ilb-il xəracın artırılacağını Hun başçısının bütün şərtlərinə sözsüz əməl olacağını bildirdi. Əsas məqsəd xristiyanlıq mərkəzinin yıxılması idi. Əslində bu Romanın təslimi deməkdir və Papa da bundan başqa bir şey söyləmir. Atilla isə bundan başqa bir şey istəmirdi.

Yuri Sezar Misiri zəbt etdiyi zaman dünyanın ən zəngin və ən böyük kitabxanası olan İskəndəriyyə kitabxanasını yandırmışdır. Sasani dövləti ipək yolunu türklərin nəzərində olmasını istəmir. 571-ci ildə Sasani-Bizans savanlı davam edərək. Xərzəm, Daşkənd başda olmaqla 10 qədər bölgəni ələ keçirir və orduları Azərbaycana keçir.

Eltəriş (Eli qutaran) və Tonyukuq şimalı çinə xüsusilə Böyük Çin səddinin güneyindəki bölgələrə dalba-dal basqınlar etdilər. 582-ci ildə 8 dəfə 683-cü ildə 10 dəfə, 684-cü ildə 6 dəfə 685-ci ildə 2 dəfə 686-cı ildə 11 dəfə 687-ci ildə 9 dəfə böyük axınlar edərək Çini göz açmağa qoymadılar.

Orxan abidələri Göytürk imperatorluğunun məşhur hökəmdarı Bilgə Xaqan dövründən qalmış bəngüdaşlar tür ulularının abidə daxiləridir. Bəngüdaşlar həm maddi həm mə'nəviyyat baxımından türk tarixinin ən dəyərli abidələrəndəndir. Bu abidələrin yazıları türk sözünün, türk millətinin, adının işlədildiyi ilk türkcə mətindir. Tür ədəbiyyatının ilk şah əsəri türk yazı dilinin ilki həm də çox yüksək bir mənbəyidir. Bu abidələr yalnız Göytürklər dövrünü izah etmir. Türk millətinin xarakterini hərbi gücünü, nəsilinin bacarığını, mədəniyyətini, millətinin insan sevməkliyini göstərir.

Göytürk abidələri 13 dənədir. Tonyukuqun, Gültəkinin, bilgə xanın olmaqla 10 dənəsidə vardır.

Bilgə xaqanın nə deyir?

“Mən millətin yaxşı vaxtında ona xaqan olmadım. Türk millətinin, türk dövlətinin adı, sanı yox olmasın deyə, gecə uymadım, gündüz oturmadım, ölüncəyə qədər çalışdım. Az milləti çox, az milləti tox qaldım. Yoxsul milləti zəngin, dustaq milləti əfəndi qıldım!

Belə bir dövüdə türk millətinin elmi bacarığı Astronomiya Fizina Riyaziyyat elmlərində inkişaf edirdi.

973-cu ildə Türkünstanın xivə şəhərində doğulmuşdu. Birini gənc yaşlarında xarəzişahlar sarayına düşmüşdü. Biruni Riyaziyyat astronomiya, fizika, həndəsə. Tri qonometriya sahəsində ixtiraları olub. Pakistanın ərazisində olan Nəndəne qalasında apardığı ölçümlər nəticəsində. Yer kürəsinin radiusunun 6338,8 km olduğunu müəyyənləşdirmişdir. Hal-hazırdakı qurğularla aparılan ölçümlər nəticəsində 6353,4 km olduğu bildirilir.

Birinin ölçümləri radiusunun 15 km səhv nəticə göstərmişdir.

Ekliptik əyilmənin 23 dəqiqə 27 saniyə olduğunu müəyyənləşdirmişdir. Müasir aparatlarla ölçümlərə görə əyilmə 23 dəqiqə 26 san 7 sl olduğunu müəyyən olmuşdu. Dövrünə görə Birunindahiliyi birdə ondadır ki, Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlamasından gecə-gündüzün əmələ gəlməsini. Günəş ətrafında fırlanmaqdan ilin əmələ gəlməsini düzgün izah etmişdir. Sonralar bu kəşf elmə kopernikin adı ilə daxil edilmişdir.

Oğuzların yaratdığı bir çox dövlətlərin tarixdə öz sözünü deməklə məmarlıqda inşaatda abidələrin qurulmasında Orxan Yenisey abidələri bütün dünyanın inci əsərləridir. Onların qurduğu dövlətlər bunlardır. Böyük səlcuqlu imperatorluğu. Türkmən bəyləkləri Atabəyləklər. Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətləri Ramazanoğulların Zülqədirlər, İranda Səfəfa, Afdlar, Qacar xanadanları, Anadolu dəyişikləri, Osmanlı imperatorluğu və nəhəyyət Türkiyə cümhuriyyəti. Anadoluda oğuz boyalarının adını daşıyan yerlər çoxdur. Ümumiyyətlə apardığım araşdırmalardan belə nəticəyəgəlmək olur ki, hun türklər ilə oğuz türklərinin həm qohumluqları həmdə adət və ənənələri eynidir. Bütün tur dünyasında əvəz olunmaz qəhrəmanlıqlar mədəniyyətin inkişafı bu türklərin adına həkk olunmuşdur.

1046-cı ildə tür ordusunun Bizans ordusu üzərində gəncə yaxınlığında qəsəbəsindən sonra yenidən öz qərət ərazilərini artırmağa başlayır.

18 sentyabr 1048-ci ildə ilk dəfə Bizans ordusunu Həsənqala qarşısında Səlgüclar Bizanslara üzərində qələbə çalırlar. On minlərlə əsir alırlar. Əsrlərin içərisində gürcü sərkədəsi və kralı olan Liparidə əsir düşür (türkün qızıl kitabı səh 61).

Bizans dövlətini, bütün xristiyan dünyası Romen Diogenin qələbə qazanacağına inanırdı. Ordunun yükünü 3000 araba, daşıyırdı. Yalnız nal və mıx yüklü 400 arabanı 800 öküz çəkirdi.

Ordudan ayrılmış 1200 adamın qüvvəsi ilə hərəkətə gələn Mancalaq. 400-500 kq-lıq daş atmağı bacarırmış. Bu o vaxta görə ordunun üstünlüyə kimi qiymətlənirmiş.

İnperatorluq xəzinəsindən olan 1000.000 qızıl 100 min ipək paltar. Ayosofodan götürülmüş qızıl xaçı özləri ilə daşıyırlarmış (türkün qızıl kitabı 68).

Türk ordusuna tür sərkərdələrindən o dövürdə süleyman şah, Mənsur, Porsuq, Bozan, Sav Təkin, Afmin Əmir, Sanduk, Artuk, Tutak, Əmir Çavlı, Mənqüçək, Gövhər-ayın, Ay təkin, Taranoğlu, Dilmacoğlu, Əhmədşah, Duduoglu kimi sərkərdələri başçılıq edirdilər.

Sultan Alparaslan Bizans imperatorluğuna elçi göndərir. Bu elçiliyiniki məqsədi öyrənək bilmək üçün edilibmiş. Çox sayda insan ölümünün qarşısını almaq üçün son bir barışıq təşəbbüsü göstərmək türklərin milli və dini ənənələri idi. İkinci səbəb isə düşmən ordusunun vəziyyətini və olduğu yerlər, mövqeylər haqqında son mə'lumatı öyrənmək idi.

Sərkərdə olan imam Buxari deyir və orduya belə müraciyyət edir "Sən tanrının başqa dinlərdən üstün tutduğu". İslam dini üçün savaşırsan. Çox böyük ümidim var ki, tanrı sənin üçün bir zəfər təqdir etmiş olsun.

Müharibə çox sür`ətli olmuşdur. Qısa müddət ərzində bizans ordusu darmadağın olunmuşdur. Orduda 1200 nəfərlə hərəkətə gətirlən Möncalaqda Türkiyənin əlinə keçmişdir.

25 Oktyabr 1072 ildə Malazgirit səfəri sultan Alparslanın adını yalnız Türkiyədə deyil bütün dünyaya yayıldı. Yusif Xərazim əsir alınmışdı. Onu Sultanın yanına gəlir, sultanın qarşısında dizə çökmək bəhanəsilə aşağı əyilmiş çəkməsində gizlətdiyi xəncərlə sultan Alparslanın vurulmuşdur. Bu yaradan dörd gün yatmış və vəfat etmişdir.

Bəzəndə hakimiyyət üstündə iki qardaş bir-birinə qarşı vurulmuşdular. Türkmən bəyləri Süleymənşahın əksinə qardaşı Tutuşun tərəfinə keçir. Məğlubiyyət tanımayan Süleymənşah ordusu ilə məhv olur. Qardaşı gördüyü xəyanətə dözməyib belə bir söz deyir. “Mən türklüyümə və şənimə yaraşan iş tutdum” deyir. Süleymənşahın cəsədi tutum tərəfindən axtarılır və tapır.

“Biz türklərin ayaq və barmaqları bir-birinə bənzəyir”. Ölümünə səbəb olmaqla soyumuza zülüm etdik deyən yanib yaxıldı.

Sultan Alparslanın ölümündən sonra oğlu Məlik şah 25 noyabr 1072–ci ildə Sultan elan edildi. Məlikşah Səlgüclərin ən böyük sultanı olub. 20 noyabr 1092–ci ildə 38 yaşında zəhərlənərək ölür. Onun dövründə yəmən və hind dəniz, qırmızı dəniz, şimaldan qara dəniz qədər bir sahədə hökümranlıq edib.

Səlgüclulardan 1156–cı ildə II Qılinc Aslan sultan olur. 1176–cı ildə Düzbol savaşında Bizans dövlətini bəğlub edir.

Səlgüslər dövründə Məlikşahın dövründə Ömər Xəyyam, Məhəmməd Beyhəçi, Əbul-Müzəffər İstifzari, Nəcib Vasiti kimi elim adamları yaşayıb. Yer kürəsinin fırlanmasını əsas tutaraq yeni təqvim İslam təqvimi, Həzirəti Məhəmmədin Mədinəyə köçdüyü ildən başlayan və adı hicr təqvimi Cəlali təqvimi 1079–cu ildən başlayır. Miladi təqvimi İsanın doğum günündən hesablanır.

Dövrünün kitabları ərəb və fars dilində yazılmasına narazılığını bildirən Qaraqoyunlulardan Məhəmməd bəy 13 may 1277–ci ildə türk dilli haqqında aşağıdakı fərmanı yazmışdı. “Bu gündən sonra divanda, dərğahda, bargahda və meydanda türkcədən başqa dil işlədilməyəcəkdir.

Qıpçaq türklərindən olan Şəmsəddin El-dəniz Azərbaycan Asabəyliyyəsinin əsası qoyulur. Aran və Şirvanı hakimiyyəti altına alır.

XIV əsirin ortalarında Elxanlı dövləti parçalarkən, qaraqoyunlular dövləti yaradırlar. Qaraqoyunluların dövründə Təbriz paytaxt elan olunmuşdur.

1389-cü ildə Qaraqoyunlular dövlətinin başçısı Qara Məmməd ölür, yerinə oğlu Qara Yusif keçir. 11402-ci ildə Qara Yusifi Temurlənk sıxışdırır. O vaxtı Osmanlının padşahı olan İldırım Bəyazidən sığınacaq istəyir. Temurun qorxusundan Qara Yusif şahlıqdan imtina edir. Temurun ölümündən sonra yenidən Şah seçilir.

1420-ci ildə ölür. Təbriz yaxınlığında seyidabad şəhərində dəfn edilir.

Ağqoyunlularda oğuz türklərindəndir. 1453-cü ildə Ağqoyunlular dövlətindən olan Həsən bəy Diyar Bəkri ələ keçirir. Temur oğullarından kömək olmaqla Qaraqoyunlulara qələbə çalır.

Uzun Həsən 25 il hökumdar olur. 1478-ci ildə Uzun Həsən ölür.

Ağqoyunlulardan olan Uzun Həsən oğullarına vəsiyyət etmişdir ki, “osmanlı ilə yanaşı davranmalarını” istəmişdir. Ona görə də Ağqoyunlu ilə Osmanlı arasında uzun sürən sülh höküm sürmüşdür.

Uzun Həsənin qız nəvəsi olan, əslə türk olan, türk dilində yaxşı şerlər yazan. Şah İsmayıl Xətai 1503-ci ildə Ağqoyunluların taxtına çıxmışdır. Amma türkün əksinə şiyyəliyi bütün müsəlmanlığa qəbul etdirmək istəyən bir hökumdar ölmüşdür. İranda yaşayan türklərin bir qismini şiyyəliyi qəbul etdirmiş. Qəbul etməyənlər Anadoluya köçmüşlər. Sultan Bəyazid şiyyə təbliğatını qabaqlamaq üçün Anadolu türklərini İrana Səfəvi dərvişlərinin Anadoluya gəlmələrini yasaq etdi. Şah İsmail Xətai bu tədbiri yaxşı qarşılamadı və Sultan Bəyazidə

əktub yazıb e'tirazını bildirdi (türkün qızıl kitabı səh. 200-201-də)

Ağqoyunlular dövlətində hökum sürən qarışılıqdan istifadə edən İranda Səfavi Türk dövlətini quran şahİsmail ölür. 1502-ci ildə Ağqoyunlular dövlətinə son qoyulmuşdu.

Teymur 27 ölkəni fəth etmişdi. 1370-ildə hakimiyyətə başlayıb. Temur İran, Turan, Rum, Məğrub, Suriya, Şirvan, Azərbaycan, Fars, Xorasan, Ciddə, Böyük Tataristan, Xərazm, Xutan, Kabilstan, Baxtər, Zəmin, Hindistan, Gürcüstan, Ermənistan fəth etmişdir.

Temur İldırım Bayazidi məğlub edəndən sonra soruşur mən məğlub olsam nə edərdin nə arzulayardın deyir. Əgər mənim əliməslə düşmüş olsaydın bir dəmir qəfəs düzəltdirər, səni içinə qoyardım. Sonra bütün məmləkəti gəzdirib xalqa göstərdədim mən belə əht etmişdim.

Temur isə əvəzində deyir, “mən belə düşünmədim söz vermişdim ki, vuruşduğum sultan öldürməyim. Kim xeyr dilərsə xeyrə çatar, kim fənəliq dilərsə fənəliq tapar. Pislik düşündün pislik tapdın. Mən isə yaxşı düşündüyüm üçün Müzəffər oldum.

İstanbulun fəthi dünyada elə bir hadisə oldu ki, onunla tur dünyası fəxr edə bilər. On beşinci əsrdə İstanbul divarları dünyanın ən möhkəm divarlarıdır. Hündürlüyü 17 metr, qalınlığı 4 metr olan bu divarların qarşısı su xəndənləri ilə dövrəyə alınmışdır. Divarların üstündə otuz qüllə varardı.

Tarixçilər türk ordusunun sayı haqqında müxtəlif məlumatlar olub (hommerə görə 250000. Barbaraya görə 160000. Duğasa görə 200000 olub).

Türk gəmilərinin Xəliqəyə keçməyə imkanı olmayıb zəncirle bağlı olub həmidə 14 gəmi gözətci olub. Sultan Məhəmməd o günə qədər heç kimin ağına gəlməyən bir plan irəli sürmüşdü. Sultan o gecə tur gəmilərini qurudan keçirərək xəliqə endirirdi. Türk gəmiləri sayı 67 olmaqla qurudan xəliqə keçir. Bunun üçün quruda reyislərin üstündən sürüşdürməklə keçirilmişdir. Zəncir öz yerində bağlı halda qalmaqla. Bu günki Dolamabağca ilə

Dolamadərə Qasımpaşa arasındakı məsafəni reyslər üzərində hərəkət etdirilmişdir. Sultan Məhəmməd 1000-dən çox qayıqlar bir-birinə dəmir qarmaq birləşdirilir üstünə ağac tirlər atılır. Üstünə döşəmə vurulur. 5 əsgər yanıcı keçirmiş. Sultan Məhəmməd 800m tunc qazmağı əmir verir. Bizanslardan qarşı tərəfdən qazırlar tuneldə qarşı-qarşıya gəlir güclü vuruşma başlayır.

XIII əsirin əvvəllərində yaradılan “Dədə-Qorqud dastanı elə bir ağsaqqalın, elə bir pirin, elə bir azandır ki həmişə qoynunda saz dilə gətirən azan, elə bir bilicidir ki, həmişə Azərbaycanlılar üçün məşəl olacaqdır.

İyniyə tikən
Tikənə sökən
Demədin sən
“Dədə-Qorqud”
Gəlinə ayıran
Ayrana doyran
Demədin sən
“Dədə-Qorqud”

Qızıl ordadan sonra 1437-ci ildə Ulğu Məhəmmədin xaqanlığ vaxtı dövlət ikiyə bölünür. Bu bölmənin nəticəsində şimalda Kazan xanlığı elan etdi. Bölmələr davam edirdi 1486-cı ildə Astarxan (Həştarxan) xanlığında quruldu. Belə qarşılıqdan istifadə edən Moskva Knyazlığı 300 illik türk hakimiyyətindən qurtarmış oldu. Qızıl orda həm türk dünyasının, həm də Şərqi Avropanın ən mühüm dövlətlərindən biri olmuşdu. Bütün bu ölkələr siyasi, iqtisadi və mədəniyyət baxımından öz təsiri altına almışdı.

İskəndər Sezar və Doro kimi məşhur cahagirlərin səviyyəsinə çıxma bilmək üçün Temur hamısı zəfərlə başa çatan 17 hərbi səfər etmişdi, 27 ölkənin xaqanını baş əydirmiş onlara hökümran olmuşdur.

Tarixçilər Temur haqqında söylədiklərindən

At minən, qılınc qurşanan, atdığı ooxu üzük hələsindən keçirən bir uşaq, on iki yaşında müharibəyə başlayan bir bahadır.

Müharibələrdən, hərbi təlimlərdən artıq qalan vaxtını oxumaqla, böyük alimlərdən dərs almaqla keçirək gənc bir idealist.

Üç yüz nəfərlik bir qüvvə ilə on min nəfərlik bir ordunu məğlub edən əvəzsiz strateq.

Bir savaşda ayağından yaralanan və buna görə adının sonuna fars dilində “topal” mənasını daşıyan “lənək” sözü artırılan başçı (türklər axsaq Temur, Qəriblilər Tamerlan deyirdilər).

Dünya tarixini, xüsusən də Türk-İslam tarixini çox yaxşı bilən, dinin, elmin və sənətin qoruyucusu.

Asiyada türk dilinin, türk sənət və mədəniyyətinin fars mədəniyyətinin təzyiqi altında yox olub getməsinin qarşısını alan, inkişaf etməsində, nümunə olmasına yol açan hökümдар:

Amal diləyinin dostu, düşmənlərinə rəhmsiz, başına bəla olan, amma əsgərlərinin sitayiş etdiyi bir hökümдар və millətinin atası.

Teymurun qururla dediyi sözlər hər birimiz üçün bayraq olmalıdır o sözlər belədir:

“Bizki müluki-turan, əmiri Türküstanıq

Bizki türk oğlu türkük

Bizki millətlərin ən qədimi və ən ulusu türkübaşçısıyıq”
(türkün qızıl kitabından səh 168)

1445-ci ildə Ulğu Məhəmməd Moskva üzərinə hücum edir və Çarı məğlub edir. Rusiya vilayətlərin hakim olmaq üçün 500 türkü Ulğu Məhəmməd Moskva digər şəhərlərdə yüksək vəzifələr təyin edir.

Ulğu Məhəmməd Rusiyanın daha güclü nəzarət altında saxlamaq üçün oğlu Qasımı ruslardan alınan Qorodest şəhərinin xanı edir. Sonralar bu xanlığ Qasım xanlığı olur. Şəhərin adı hal-hazırda Qasımovdur. Şəhər Oka çayının sahilindədir. Şəhər Moskvadan təxminən 230 km aralıda yerləşir.

1521 Kazan xanlığı Kırım xanlığına tabe olur 28 ildən artıq tabeliyində olur. 1558-cı ildə İvan Qroznı vaxtında Rusiya qatılır.

1557-ci ildə həştər xanı hacı Tər xan olub şəhərin əsl adı olub. Bununla 91 höküm surət Qasım xanlığı dağıdılır.

Cahan-şah özü soyundan olan bütün kişiləri öldürür. 1628-ci ildə Atası Cahangirin dövründən sonra hakim olur. Cahan şah səfirlərlə Osmanlı padişahı IV Məhəmmədə elçi göndərir bu nəticə vermir. O dövürdə dünyanın ən bacaraqlı meymarları olan türkləri hindistana dəvət edir. İstanbuldan göndərilən me`marlar dünyanın ən gözəl, ən möhtəşəm türbəsi olan Tac Mahalı tikdirir. Türklərdən memar başı Osmanlı me`marlığından Məhəmməd İsa Əfəndi idi.

O türbəni çox sevdiyi Banu Bəyim üçün tikdirmişdir.

1631-ci ildə 14 uşağı doğarkən ölmüşdür. Cahan şah arvadının ölümünə yas saxladığı səkkizinci gün ərzində, yeməkdən, içməkdən qalmış. Doqquzuncu gün saçları ağappaq olduğunu hiss edir. Arvadı üçün bir türbə tiktirməyi qərara alır.

İstanbuldan gələn memarlar me`mar Sinanın tələbələrindən olan Məhəmməd İsa Əfəndi və onun dəstəsi idi.

Sənəd əsəri kimi olan Tac Mahalın tikintisində yüz minlərcə əqiq, sədəf, firuzə qoyulmuşdu divarlarında 42 zümrüd 142 yaqut, 625 briliyant 50 dən çox böyük inci vardır. Türbənin tikintisi üçün 47 milyon qızıl lirə xərclənmişdi və divardakı cavahiratlar bura daxil deyildir.

Planı Məhməd İsa Əfəndi çəkmiş, qübbəni İstanbullu memar. İsmail Əfəndi tikmiş divarlardakı şahənə yazıları yenə İstanbullu Xəttat Səddar Əfəndi yazmışdı. Bir çox xarici usta o cümlədən İtaliya memarları da onların ixtiyarında çalışmışlar.

Dmanisinin qədimliyi haqqında

Dmanisi ilk yaşayış məskəni olmuşdur. Bunu Gürcüstan respublikasının Dianis (Başkeçid) rayonun Yerqancak kəndinn yaxınlığından arxeoloji qazıntı zamanı tapılmış Afrikanın arabası ilə birlikdə tapılması əsas verdi. Bu insanın sümüklərinin DNK

analizi 28 milyon il bu insanın yaşamasını onun sifət quruluşu qazet və jurnallarda verildi. Eduard Şvardnazenin sivilisasiyasının başlanğıcı Gürcüstanda, daha doğrusu Dimanisiyə olmuşdur. Dmanisi Bizans inperatorluğu dövründə yaşayan “Yustinanın tərəfindən (527-565) illərdə tikilməsi güman olunur. Dmanisi 300 ildən artıq Dmanisi əmirliyinin paytaxtı olmuşdur. Sonralar Borçalı mahalının tərkibində olub. Dmanisi xəzər unperatorluğun dövründən mövcuttur. Əhalisi oğuz türkləri olub. Dmanisi rayonun qıbirstanlıqlarında qoç heykəlləri qəbir daşı kimi istifadə olunması tarix bu qəbirlərin türklərə aid olmasını təstiq etmişdir. Belə qəbirstanlıq Qəmərli kəndində var. Həmin qəbirstanlıqdan aparılan qoçlar Tbilisi şəhərinin tarix müzeyindədir.

1940-ci ildə “Sovet arxologiyası” jurnalında dərc olunmuş müəllifin L.V.Muskalaşvilinin tədqiqat aparmışdı. Muskalaşvilinin tapdığı meçid qalıqları müəsəlman müqəddəslərinə mənsub olan türbələr aşkar edilmişdir. Dmanisi Kafkazin qədim şəhərlərindən biridir.

Dmanisi ərazisində Sarkinetinin ən qədim insanların yaşamasını “Kortile çxovrebedə” məlumat verilmişdir ki ən qədim şəhər Sarkine olmuşdur. Əhali ən qədim buntürk tayfalarındandır. Yəni Miladiya tarixindən öncə IV əsirdə Makedoniyada İskəndərin yürüşü bağlı çəkilir. İskəndər Lot törəmələrini sıxışdıranda Kür çayının sahilində (boyunca) dörd şəhərdə Sarkine, Kasri, Urbunasi və Odzraxə şəhərlərində yaşayan çilğın buntürk tayfalarını gördü.

“Buntürklərinə döv gələ bilməyən hökumdar uzaqlaşıb getdi”. Məğlubiyyət bilməyən İskəndər türklərlə müharibədə geri çəkilməli olmuşdu, “Tərəkəmə” (yəni onları tək et).

BU zaman haldeylərdən ayrılan döyüşkən hünlar gəldilər və buntürk başbuğundan Xerki adlanan (vergi ödəmək qarşısında məskunlaşmağa yer istədilər (hər adam başına qoyulan vergi). Baş buğ onlara Zonavada (Zalqada) yurd salmağa icazə verdilər.

Buntürk öyrənənlərdən S. Əliyarov “ayrı düşmüş, vunalmış türklər.” M. Seyidov “Türktayfası”, E.S. Takayev “nizəli türklər”, İ. V. Abuladze “oturaq türklər”, M.Brosse “Əslə yerli türklər mənası verdiyini yazmışar. Dmanisi şəhərinin adı Azərbaycan tarixinin “çağlayan bulağı” tarixçi akademik Mahmudluya məxsusdur.

İskəndər bir neçə ildən sonra yenidən Buntürklərin üç şəhərini aldı. Sarkinen üç ay mühasirədən sonra ələ keçirdi. Buntürklər qayalarda açdıqları Lağımla mühasirədən çıxıb Mərcə çəkildilər. İskəndər Sarkineni Kartli şahzadəsi Aziya bağışladı. Dmanisiyə 843-ci ildə Xəlifət Buğa başçılıq edirmiş. Dmanisi müsəlman əmirliyi Tiflis müsəlman əmirliyi səlguc imperatorluğunun tərkibinə qatılısada Dmanisi əmirliyi daxili müstəqilliyini qoruyub saxlamışdır. IV David 1123-cü ildə Dmanisi əmirliyini ləğv etmişdir. O dövürdə şəhərdə müsəlmanlar üstünlük təşkil etdirdilər. 1127-ci ildə şəhər əhalisinin üsyanı nəticəsində IV Davidin qarnizonu çıxarılmışdır. Monqolların Yürşünə qədər Dmanis Azərbaycanın Atabəylər dövlətinin nüfuz dairəsinə daxil olmuşdur. XIII əsirdən başlayaraq Dmanisi yenidən tərəqqi etməyə başladı.

Bunu şəhərin ərazisində tapılan çoxsaylı müsəlman epigrafik abidələri sübut edir. Bu abidələr V.Akraçovski, M.Bartolomey, E.S.Takoyev, L.V.Müxələşvili, C.Kaxiyani tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Təəsüflə qeyd etmək lazımdır ki, bu abidələrin əksəriyyətindən 1703-cü ildə inşa edilmiş xristiyan kilsəsində istifadə olunduğundan onları oxumaq mümkün olmamışdır. Bu dövürdə Dmanisidə ayrıca zərbxana da fəaliyyət göstərmişdir. Dmanisidə zərb olunmuş sinkələr dövrümüzə qədər gəlib (gəlmişdir) çıxmışdır.

XV əsrdə Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu Azərbaycan dövlətlərinin nüfuz dairəsinə daxil olan Dmanisi XVI-XVII əsrlərdə Qızılbaş-Osmanlı müharibələrinin döyüş meydanına çevrildi. 1583 ildə Dmanisi yaxınlığındakı döyüşdə Osmanlı ordusu qızılbaşlar tərəfindən məğlub edildi. Osmanlı ordusu 20

min döyüşçü itirdi. Osmanlı ordusunun sərkərdələrindən olan Qeysəriyyəli Mustafa bəy öldürüldü və onun bayrağı qızılbaşların əlinə keçdi.

Həsən paşa özünü elə göstərir ki, guya qızılbaşların qəfil hücumundan tam darmadağın olub geri çəkilib. Bu görən liqulu xan Osmanlı ordusunu sona qədər əzmək məqsədilə möhkəmləndirilmiş hədəfləri, mövqeylərini tərk edərək düzəngaha çıxır. Azsaylı Qızılbaş ordusu pusquda dayanmış Osmanlı ordusunun mühasirəsinə düşdü. Əliqulu xanda, Qacara kömək etmək istəyən Simonunda dəstəsi dəniz paşa darmadağın edildi. Simon əsir düşməkdən (qaşmaqla) quratarır. Əliqulu xanda, Qacarda Osmanlı ordusu tərəfindən tutulur. Həsən paşa Tiflisiyə kömək etməyə gəlir. Tiflisdəki orduyu başçısı Məhəmməd paşa Əhməd paşa Hacıbəyoglu ilə əvəz edir. Həsən 3000 nəfərlik dəstə ilə Ərzuruma döndü. Tiflisini tərk edəndə Kərbi sursatı orduya işlədilər xəzinəni özü ilə götürdü. Əliqulu xan Qacanın əsir düşməsindən heyifslənən Simon onu hər cür vasitə ilə azad etməyə çalışırdı. Bu məqsədlə Həsən paşanı döyüşə sövq etmək üçün Başkeçidə (Dmanisiya) gedən yolu kəsdi.

Həsən paşa yeganə ordunun çıxış yolu olan Başkeçid Həsən paşayı çıxılmaz vəziyyətə saldı. O Simona məktub yazdı ki, Osmanlı ordusunun Ərzuruma keçməsinə təmin etsə onun əvəzində Əliqulu xanı azadlığa burazmasına söz verdi: Həsən paşanın vədinə inanan Simon Osmanlı ordusunun Başkeçiddən keçməsinə şərayət yaratdı.

Amma verdiyi sözü əməl etməyən Həsən paşa Əliqulu xan Qacarı Osmanlı ordusunun önündə aparır. Aldandığını başa düşən Simon bütün ordusunu Osmanlı ordusunun arxa hissəsinə hücum etdi. Apardığı xəzinənin bir hissəsini Həsən paşanın ordusundan qopara bildi. Həsən paşa artıq ərzuma çatmaqla Əliqulu xan Qocarı Mustafa paşaya təfil verir.

Ərzurum qalasında dustaq olan Əliqulu xan Qocarı Osmanlıların əlinə keçən Dmanisi qalasına köçürüldü. Məbənin yazdığına görə “Fərhad paşanın nəzərində dahada

möhkəmlənmişdi və genişlənmişdir. Daha sonralar Dmanisidən çıxan 20 minlik Osmanlı ordusu Tiflisdəki orduya ərzaq çatdırdı. Tiflisin ordusu Bıǵlı paşaya həvalə olundu. Fərhad paşa Həsən paşanı Dmanisidə qalabəyi təyin edərək Ərzuruma qayıtdı. Dmanisi qalasından qaçan Əliqulu xan Qacar keçmiş dostu Simonla birləşərək yenidən “Borçalıda Osmanlı ordusuna zərbələr vurmağa başladı”.

1587-ci il İstanbul müqaviləsinə əsasən Dmanis müvəqqəti olaraq Osmanlı tabeliyinə düşdü. XVII əsirin birinci rübündə Şah Abbasın apardığı uğurlu hərbi əməliyyatlar nəticəsində yenidən Azərbaycan torpaqlarına birləşdirildi. 1783 ildə Dmanisi şəhəri Şərqi Gürcüstanla birlikdə Rusiya qatıldı.

Şindilər kəndinin yaranmasında ilk mənbələr. Şindilərdə göypapaq haqqında.

Qızıl-kilsə ilə Gəyliyən arasında yerləşən taǵlı yerindən ayrı-ayrı obaların başlanğıcı olub. Bu qədim obaya Cocu adlı zəvan oǵlan hansı səbəbə görə gəlir. Cocu kürüstü kəpənəkçidən şəkərli nəsilinə mənsub olan cavandır. Bu cavanın iki oǵlu olur. Bu hadisə 1700 ikə təsadüf olunub. Çünki 1701 ilin siyahıyaya alınmasında onun adı qeyd olunub. Onun iki oǵlu şəkər kiçik oǵlu İbrahim:

Şəkərli oǵulları Məmməd Şəkər oǵlu bizim babamız (lal Məmməd) olub. Böyük oǵlu Əhməd Şəkər oǵlu (yekə Əhməd). İkinci oǵlu Vəli Şəkər oǵlu. Ən kiçiyi Namaz Şəkər oǵlu.

İbrahimin oǵulları. İsmayıl İbrahim oǵlu (İsmayıl xoca). İkinci oǵlu Qurban İbrahim oǵlu (Dran Qurban). Üçüncü oǵlu Adgözəl İbrahim oǵlu. Ən kiçiyi Alı İbrahim oǵlu (Qara Alı). İsmayıl xoca yenidən Kürüstü kəpənəkçiyə qayıdıb orada yaşayıb orada yaşayıb. Kür çayı aparan meçid İsmayıl xoca tikdiribmiş. 1861 illərdə Gürcüstanda torpaq bölgüsündə bizim nəsilin torpaq sahəsi olub. Bu xəritədə var (kəndində xəritədə var. Sonralar bu torpaq sahəsi Əhməd kişinin adı ilə bağlıdır. Əhməd kişi 100 yaş

yaşayıb 33 il sonra 1873 ildə Qızıl kilsəyə köçür həmənlə ölürlər. Həmənlə torpaq sahəsinin kömürün haqqı Əhməd kişinin adı ilə bağlıdır. Bala şindinin üstündəki tərəninin iki qaya arasında qoyulmuş daşlar, İmir qızı bulağı, birdə Qızıl kilsədə keşəli tərəsini birləşdirən düz xətt boyunca torpaq sahəsi keşəli tərəsi, kürcünün üstü tərə. Qələmcilə kəndinin üstündəki tərə stadyonun üstündəki tərə. Qələmcinin qəbiristanlığının üst hissəsi, xramla dəllərin iki xram birləşdiyi yerin bərabərində, aşırma ilə düz xətt boyunca Şindilərin torpağıdır. İmir qızı bulağından 3-4m yərarı keçir.

1924-ci ildə sovetləşmədə torpağımızın sərhəddi dəyişilib.

1797-ci ildə anadan olmuş Əhməd çox qeyri gözəliyyə sarı sifət qurluşuna çox iri boy buxuna malik olan insan olub. Qarın adamlar Tiflisə gələndə onu dəvət edirlərmiş hətta ona “boqatır idet” deyərlərmiş.

Qeyri adı gözəliyyə kimidə həddən artıq qüvvətli olub. Bolnis kəpənəkçisindən olan Emin ağa ilə həddən artıq yaxın olublar. Onlar həmişə yaxın qohum kimi görüşlərmiş hətta hansı ağalar bəylər tərəfindən qonaq dəvət olunanda o birlikdə məslətləşib birlikdə gedərləmiş. Yaşlı Əhməd kişi Emin ağanın igidliyini, atıcılığını həmişə yorulmadan şərh edən aşiq Şeniyyə qulaq asarmış.

Günlərin birində Emin ağanı Qarabağ ağası İsrəfil ağa qonaq çağırır. Emin ağa Əhməd kişini də dəvət edir. Əhməd babam arvadı Qara Yetəridə aparır. Bunu Ədəbiyyatımızın tarixi romanı kimi yazılmış fərman Kərimzadənin “Qaçaq Kərəm” kitabında həmənlə epizod qeyd edilmişdir.

Qonaqlar bir həftə ziyafətdə olduqları müddətdən sonra İsrəfil ağanın nöqərləri atları gətirirlər. Qonaqlar bir-bir atlanan zaman qonağın bir sağ ayağını üzəngiyə qoyub sağ ayağınlə atlanmaq əvəzinə tərsinə edir. Sağ ayağını üzəngiyə qoyub atlanmaq istəyir. Arif nöqərlər başa düşürlər ki, qonaqların biri qadınlə. Nöqərlər olmuş hadisəni İsrəfil ağaya xəbər verirlər.

İsrafil ağanın adamlara bu səhnəni belə hadisə o vaxtlar hörmətsizlik kimi qiymətləndiyinə görə səhnəni araşdırmaq üçün silaha türk beşaçılarılarına əl atırlar. Bu zaman Əhməd babam 5 kuplet şer deyir əlimizdə yalnız şerin başlancığı var.

**Eşiyi səni yandıran
İçərisi məni yandıran
Qara Yetərdi, Qara Yetər**

Bu şeri həmişə Emin ağanın Əhməd babamın ziyafətlərini bacarıqla yola salan Aşıq Şennik yaradıcılığında var. Aşıq Şennin yaradıcılığı ən yaxşı bilən, onun həyatında baş verən hadisələri məlumatları özündə saxlayan indiki dövrə örnək olan aşıq İskəndər Ağbavalı oğlu aşıq Faxur sağdır. Ondan babam haqqında məlumatları omaq üçün əvvəlcədən minətdarlığımı bildirirəm. Hətta “Əhməd və Yetər” dastanında mövcütdür.

Emin ağanın Əhməd kişi ilə görüşləri Başkeçitdə, Cürük Qəmərliyə İsmayıl kişinin evində, Şindilərdə olan görüşlərdə olan zaman babamın sözləri mətbuatda işlə üzü görsün.

Yerliyi dağ Qəmərliyə olan Oycu oğlu Məhəmmədlə Əhməd kişi kirvə olublar. Mənim ulu babam olan lal Məmmədin oğlunun toyunda Başkeçidin Dunus kəndindən Oycu oğlu Məhəmmədin atı ilə, Əhməd kişinin atı sürüyə qoyulur. Əhməd kişi atı minən cavana tapşırır ki, kirvənin atını bastırma qoy bərabər gəlsin nəmərinidə eyni cür verəcəyəm. Atlar təqribən 2 km-dən sonra Qələmçi kəndindən bizim kəndə yönələn dönəkəndi. Rejdənin atası Göy ölkəni minən cavana qamcı ilə vurur deyir ki, “Əhməd kişiyə xəbər verəcəyəm atın ağzını burax qoy at irəlləsin. Eyni vaxtda toy evinə gələn atlara, Əhməd kişi hər hər ata yeddi kalacay bağlayır. Sürəkdən gələn atların sürəkdən sonra atları gəzdirilməsi vaxtında Rejdənin atası Əhməd kişiyə xəbər verir ki, cavan atın ağzını çəkirdi. Babam gürcünü sakitləşdirir. Deyir ki “Mənim özüm tapşırırdım ki, atlar toy qapısına bir vaxtda gəlsin”. Mənə bu tarixi hadisəni nağıl edən ana babam Noyruz

oğlu Məhəmməd olubdur. Noyruz oğlu Məhəmmədin təhsili olmayıb, amma çox dərin şifahi hesablamaya həmidə dərin zehinə malik idi. Allah rəhmət eləsin. Mənim ana babam olduğuna görə tərif etmirəm: Məhəmməd kişi payını Alı ilə birlikdə ilk dəfə Başkeçidlə Tiflis arasındakı məsafəni ölçmüşlər. Arabanın arxa təkərinə sarı rəngli kraska çəkirlər. Başkeçitdən Tiflisə qədər arxa təkərin dövrlərini sayırlar. 1 dəfədə 2,5 m yol qət etməni dövürlərinə sayına vururlar onunla hesablayırlar ki, 98,4 km-dir.

Kəndimizin təhsilsiz sakinlərindən olan Saraclı Mahmud həqiqi kəndimizin Mücirini olub. Onun ifadə etdiyi “ə kələyimə bax” kəlməsinin özü bir fəlsəfə idi işi dolaşanda belə deyərdi.

İş güzar sakinlərdən biridə Əlləz oğlu Qurban kişi olub. Qurban kişi dəcəl qız oğlanın, yeni yetmənin, pis hərəkətini görəndə “ərə ana sənə xiy” deməyibmi bu söz bir fəlsəfə, bir mövhum bir kitabdır qanana.

Əhməd kişinin mülkü dövləti çox olub. Onun arvadı Çirveylli nəsilindən olub. Doqquz qardaşın bir bacısı. Bunun adı Yetər olub. Yetər qardaşları ilə o qədər mehriban olub ki, hətta qardaşları ilə güləşir onlarla at sürmək ağır əşyaları qaldırmağa mübahisə edirmiş. Bunları anam və ana banam danışblar.

Bir gün Yetər damın kərəni qaldırır qardaşı Paşanın çarığını kərənlə dirəyin arasına qoyur. Səhər tezdən yuxudan qalxmış Paşa çarığı axtarır görür ki, kərənlə dirəyin arasındadır. Qardaşları Quluyu Çirveyli çağırır. Bir neçəsi birləşib kərəni qaldırır çarığı çıxarırlar. Hadisənin kim tərəfindən olması qardaşları təşvişə salır, kim edib bu işi. Yetər ərz edir ki, mən etmişəm.

Şindilərin qalağa deyən təpənin üstündəki, yastanada Əhməd babamın sarı comuşunun bir budunun gönünü alırlar ikinci budundanda alınmış. Sarı comuş sürünə-sürünə qarıya gəlir. Comuşun conünün alınması kişiyi fikrə salır. Bir neçə yuxu görür, görür ki, comuşun gönünü alan adam qarıya gəlib dilənçi vidində. Əhməd kişi səfərə hazırlaşmış baş nöqərləri çağırtdırır.

Onlara tapşırır ki, mən bir həftəlik səfərdə olacağam amma yuxuda görmüşəm sarı comuşun gönünü alan qarıya nə qədər artımı var həmin dilənçiyə ver.

Bir həftədən sonra həmin adam dilənçi şəkilində qarıya gəlir. Baş nökərlər yoxlayır ki, Sarı comuşun irili xırdalı, potalı 13 atrımı var onun məhsulundan iki xaral qurud iki qarın yağ var.

Bunları yola salan vaxtı Əhməd kişi səfərdən qayıdarmış bu mənzərəni özü görür. Deyir ki, “Apar nökər apar bu mənim deyimidir. Allah tala qəbul edib”.

Əhməd babamız 3 oğul züryəti olubdur iki qızı olub Fatma və Xacca. Qara Yetərin özü kimidə qara qızları olub. Əhməd kişinin mülkünü idarə edən hul İbrahim olur nəsilcə şüvellidən olur. Bu cavan həddən artıq qoçaq olur. Həmi kotan məji tuturmuş, həmi baş mehtərlərə, həm çobanlara, həmi naxırçılara həmidə nökərlərə nəzarət edirmiş. Bu iş güzarlıq Əhməd kişinin nəzərindən qaçmayır böyük qızı Xaccanı İbrahimə verir. Cehiz isə mal, qoyun, at ilxısı verir. Bundan başqa 10 kotanın 10 gündə əkəcəyi söhəni yəni göl yerini Fatmaya verir

Əhməd babamın böyük qızı Xacca olub Xacca Mansırlılardan bir cavana şanlılı olur. Bu oğlan ölür onun üçün hul İbrahimə verirlər.

Əhməd kişinin ikinci qızı Fatma olub Fatmanı Dəli Kərimə verir. Fatmaya aşırma ilə usul dərənin arasındakı sahəni verir. Bu vaxtlar Əhməd kişi artıq qocalıq dövrünə əhətə edən dövürləri olub.

Hədda qardaşı Namazın qızı Gülpərini Alaqanlı Məhəmmədə verir. Cehiz olaraq öyün altını birdə qəbirstanlığın altını verir. Dəlləkli ilə birlikdə Alaqanlılar kişini bezdirdilər.

1873 ildə Əhməd kişi Qızıl-Kilsəyə qayıdır.

1921-ci ildə Koxa Mustafının, hul İbrahimin, Dəli Kərimin, Alaqanlı Məhəmmədin tək kotanları var imiş. Yəni hər birinin 15-20 öküzü olubmuş. 1921 ildə Qara İskəndərin qızı Qara Havanın Adgözəl oğlu dolğara Məhəmmədə veriblərmiş arxalığının kürəyində yamaq olduğu üçün) dalğalara ləqəbi

veriblər. Toy mərasiminin xərcini danışıqda narazılıq olur onu vaxtı ilə elin şeyrində əks olunması aşağıdakı kimidir:

**Toydu toydu mağardı
Düyüsü yarım toğardı
Qara İskəndər, deyir gətir
Adgözəl deyir, nə xəbərdi**

Dövrün dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq Sovet qurulan dövürlərdə Dəli Kərim ilə Erməni mühəndisi arasında belə bir mübahisə olur. Erməni deyir ki, sizin yerin bir hissəsi Qələmçiyə verilməlidir. Dəli Kərim hər yerdə dağlarla sərhəddi göstərir yenə yerin bir hissəsi Qələmçiyə bir hissəsi isə Qızıl-Kilsəyə verilir. Onda Dəli Kərim qılıncı çıxarır Erməninin üstünə atılıb deyir, “Ya bir poxlu erməni ölsün, yada Dəli Kərim ölsün”.

Malqaranın hər birinə savalahı vergisi qoyulmuş malın sayına görə.

Əhməd kişinin Fatmaya Xaccaya və qardaşı qızı Gülpəriyə verdiyi sahə 50-60 hektar olmuş. Bundan başqa dağda aralıq 90-100 hektar birdə sarı çeyilin yanında Qoşa bulağın yanında 300 hektar yaylaq Şindilərin adı ilə bağlıdır.

Əhməd kişinin qocalıq dövründə həmişə Tiflisdə traktı olubmuş stolovaya Oyçu oğlu Məhəmmədin qohumları atlanıb bunlardan icazə alırlar ki, izin verin Tiflisə tapanla gedib gələcəyik 5-6 nəfər atlanır yola düşmək istəyəndə oyçu oğlu deyir ki, rahat çörək kəsəndən sonra qayıdarsınız deyir ki, “Gürcü şəri arvad şərindən pisdir”.

Tiflisdə ağa oğullarının belə bir yüksək səviyyədə nahar etmələrini gürcü cavanlarının gözü götürmür. Dava salırlar. Qəmərli və Şindilər cavanları gürcülərlə dalaşır. Bizim cavanları tuturlar. Suda çağrılan Oyçu oğlu Məhəmməd əvvəldən sudun hörmətini edibmiş çağırır ki, bir ağsaqqal kimi danış iki millətin cavanları dalaşib. Sən demə kişi bir boçka göy beşlik veribmiş, “Mən nə danışım mənəm yerimə göy beşlik danışacaq”.

Sonralar Oyçu oğlu Məhəmməd Uyezd Nəcənnəyi vəzifəsinədə dəvət olunubmuş.

XIX əsirin axırlarında XX əsirin əvvəllərində ağalardan Emin ağa, Səməd ağa, Oyçu oğlu Məhəmməd, Candar Mehdi ağa, Qaçaq İsxan adları insanların ağzında daha işlən olur. Onlar həmin dövürə yeni qədəm qoyan Cavan bəylər olublar. Onun üçündə Kapitalizmin sükutu və Sovet dövlətinin quruculuq illərini adları dahada xalq arasında işlək olur. Həmin dövürdə Yekə Əhməd çox qoca olub 106 yaşlı. Adı Torpaq islahatına düşmüş həmidə islahat üçün xüsusi kurs qurtarmış yaşlı Yekə Əhməd yalnız öz mülkünü qardaşı Lal Məmmədə tapşırır.

Əhməd kişinin o üzde yəni ikinci Dəmircihasanlıda 3 oğul Züryəti olur Sünnü, Paşa, səməd onların törəmələri Sünnüdən züryət qalmayıb. Müharibədən qayıtmayıb. Paşada yalnız Mələk adlı bir qız qalıb Səməd böyük qardaşdan Mədəd və Sarı qalıblar. Onların törəmələri hal hazırda yaşayırlar.

Tiflisdən qayıdan Əhməd babam nə isə vaxtsız olur. Gecələmək üçün Marneolu rayonun Qızıl-Haclı kəndində Çöylə oğlu Qaranın evində qalır. O vaxtlar Tiflisdə ən addım maqazinlər, traktlar Qızıl-hacılı ağalarının olub. Kənddə bir ağanın oğlunun toy mərasimi imiş. Çöyləoğlu Qaranı toya dəvət edir toy sahibinin adamları. Qara kişi kəndin ən addı aəalarından biridir. Göyləoğlu Qara deyir ki, evimdə qonaq var gedə bilməyəcəm. Toy sahibinə gələn adam onun qonağa görə gələ bilmədiyini xəbər verir. Toy sahibi ikinci dəfə adamlarını yollayır xahiş edir ki, qonağında gətir gəl. Qara ağa ilə məclisə təşrif buyran Əhməd babam bir qeyri-adi mənzerənin onun qarçısına çıxır. Həddən artıq süfrə bol həmidə ağalardan ibarət olan ziyafət üzvləri heç biri əlini süfrəyə uzatmır, çörək kəsməyir. Məclisə daxil olan Əhməd babam insan necə yeyir elədə işləyir. Sizin heç biriniz işdək, mərd, cevik, cəld adamlara bənzəmirsiniz. Ağaları bu söz alır ayağa qalxanlarda olur. Toy sahibinəm yoxsa Göyləoğlu Qarayamı görə ağaları sakitləşdirirlər. Səhəri gəlin atlanan vaxta kimi Əhməd kişi o kənddə olur. Atların sürüyə qoyulan vaxtı bir

gəncə deyir ki, Göy ülgənində apar sən qaçışda sına. Atların sürəyində Göy ülgə birinci gəlir. At minən cavanı ağalar çağırır. Sürəkdən gələn atı başqa bir gəncə gəzdirməyi Göyləoğlu Qara xahiş eləyir. At dincini aldıqdan sonra Əhməd babam hər iki gənci çağırır, hər birinə qızıl beşlik verir. O dövrə görə bir qızıl beşliyə iki inək almaq olarmış. Ağalar arasında narazılıq olur. Göyləoğlu Qaraya deyirlər ki, “O kim idi hər uşağa iki inək bağışladı bizə elə bil acıq verdi”. Onda Göyləoğlu deyir ki, “Ona Dəmircihasanlı Yegə Əhməd deyərlər. O öz sözünü Çarın adamlarınada deyir. Oda elə bir adamdır . Onun təməti kimidə, hərəkətidə qururludur”.

Çandırada Mahmudun öyündə qalırlar. Mahmudun oğlu onlarla qaçaqlıq edirmiş. Ona görədə Borçalının bir neçə bəyləri qaçaqları Mahmudun evinə gəlirlər. Səməd ağa Kör İsmayıl Mehralı bəy Cöyüş oğlu və başqaları. Borçalı qaçaqları azləri ilə Çıldırın olan Aşıq Şənniyidə götürürlər. Mahmudun qonşuları Türkiyə gəlmiş Borçalıların belə bir keyf damaqla dincəlmələrindən yerli əhali narazılıq etmir. Mahmud kişinin qonşusu isə narazılıq edir.

Bənövşə dağında Qazi Əfəndi adlı Əfəndi varıymış. Onun 150 nəfər nizam əsgəri olur.

Borçalı qaçaqları mal qoyunu kəsirlər kabab, bozartma, qovurma edib dincəlirlər. Baş ayağı qarın qartasını qonşuya verirlər. Qonşu düşünür ki, Qazi Əfəndiyə deyim bunları burdan qovsunlar. Qonşu belədə edir xəbər verir ki, Borçalı qaçaqlarıyerli xalqa rahatlıq vermir. Qazi Əfəndi Düşünür ki, Borçalıdan eşqiylar (aşıqlar) gəlib bizi burada narahat edirlər. Əgər biz bu işin qarşısını almasaq “Dəvədən böyük fil var” Bu işi Paşa bilər bizim işimiz pis olar.

Qazi Əfəndi əsgərlərə əmir edir. Əsgərləri çəkib gəlir Mahmud kişinin evini mühasirəyə alırlar. Evin-gedib gələnərinə qoyulmuş gözətci xəbər gətirir ki, damın qırağını mühasirəyə alıblar biz buradan çıxma bilməyəcəyik. Türk öz türküyünü bildirir

Qazi Əfəndi əsgərlərə tapşırır ki, müsafir adamları yol verin qoy getsinlər.

Qaçaqqlar durna qatarı kimi qatarlaşdılar halallaşmış çıxanda hərəsi bir ovuc qızıl verib deyirlər “Aşiq Şennik” səninlə Borçalıda rastlaşarıq.

Qazi Əfəndi evə girir, baxır ki, damın küncündə Aşiq Şennik öz sazı ilə durur. Əsgərlər Aşiq Şenniyi Əfəndinin yanına gətirir. Əfəndi deyir, “Anasını satdığım yanısaq sən burda neynəyirsən”. Onda Aşiq Şennik sazı köynəkdən çıxarıb icazə istəmək münasibəti ilə deyir. Əfəndi imkan ver deyim onlar kimlərdir.

ƏFƏNDİM!

**Səməd bəylə İsmayılın sehrinə vardım
Gəzə-gəzə bu diyarı Əfəndim
Səməd bəy namində bir vəzir gördüm
Vəsfini qaldırdım saza Əfəndim**

**Səməd bəy deyilən bir ətdən qala
Mehralı bənzəyir Rüstəm zala
Coyşun oğlu baş əyməz yeddi krala
Nə düşünürsən onlarla bəs Əfəndim**

**Coyuş oğlu deyilənin baxşı ağdı
Səməd ağa hökümü yüz qazağı dağıdı
Sarı qazağ onlara İsmayıla yağdı
Qıymadılar qırmızı fəsə Əfəndim.**

**Alosman ölkəsinin talan saldılar
Cəlalı kürdünə qılınc çaldılar
İran ölkəsindən xərac aldılar
Şahıda qoydular yasa Əfəndim**

Paşa səltənətli aslan qurumlu

**Bəlli bədöy minər qulac kərimli
Hər dəfə verəndə bir qan verimli
Baxan döylü aza çox Əfəndim**

**Yüz qazağı onlar birdən dalarlar
Onları görənlər məhəttəl qalarlar
Aşıqlardan əhli mərfət alarlar
Müştağdılar saza-sözə fəndim**

**Şennik məthhlər mərdiliyan prini
Hər yetənə verməz gizlin sirini
Səməd bəylə İsmayılın yerini
Tutan olmaz bu dünyada Əfəndim**

**Zahid Bilalov Zahid Məhəmməd oğlu
2 dekabr 2008-ci
Aşıq Murad tərəfindən şərh etmişlər.**

Şindilər sakini 1850-ci ildən sonra dəlləkli nəsilindən olan şair Göypapaq Məmmədin sözlərini, Qara-Kisədə yaşayan Osmanov Məmmədin ifadəsi ilə dayım Novruzov Novruz, Məhəmməd oölundan aldım sözləri. Mart ayının 3-də 1985-ci ildə dayım Osmanov Məmmədin ifadəsi ilə yazmışdı. Mən isə 2008-ci ilin aprelin 22-də almışam. Şairin bir neçə şeyrini təqribən 120 ildən sonra işiq üzü görür.

Şair Şindilər kəndində toyda çarığını itirir. Kənd toyunda şair çarığını necə axtarır, itən çarığı, necə tərif edir itən çarığı necə təhrir edir.

ÇARIĞIN İTMƏSİ

**Toya tamaşaya getdim
İtirdim toyda çarığı
Bilsəydim bu iş olduğunu**

Qoyardım öydə çarığı

**Yuxu gözümü yatırdı
Toyçular aqlımı itirdi
Dedilər quş götürdü
Qaldırdı göyə çarığı**

**Bir çarıq yağlı çarıq
Üstü ipək bağlı çarıq
Bir çarıq yüz yamalıq
Daha hardan dağlı çarıq**

**Yeddi yaylıq gəzdirdim
Üstə ipək bağ düzdürdüm,
Yaman tünlүkdə itirdim
Tikərdim hər ayda çarığı**

**Nə ayağıma geyə bildim
Nə yurtda qoya bildim
Yağlayıb tez-tez sildim
Küldə kösöydə çarığı.**

QARABULAQ ƏHVALATI

Babamız Əhməd kişi kəndinin ən varlı sakini olmuşdur. Başkeçitdə birinci Dəmircihasanlı ikinci Dəmircihasanlıının kənidinin torpaq sahəsinin gömürük haqqını verdiyinə görə Şindilərdən yəni birinci Dəmircihasanlıdan Dəlləklinəsini qovur. Dəlləkli Qarabulağın üstündə qum çıxanda bir neçə il qalır. İnsafılı insani aliliyə nəsib olan Əhməd kişi Dəlləkli nəsilinin yenidən Şindilərə qayıtmasına razılıq edir.

Şair Qarabulağda yaşadığı müddətdə Göypapaq potasını itirir. Şair potanı gəzməyə başlayır, Saca kəndinin yaxınlığındakı

bulaqda olan qadınlar şairin geyimini yaxşı olmadığını görüb ona sataşırlar. Şairə qoca deyirlər şair qadınlara belə cavab verir.

Saca deməyin!

**Qarşıda duran qoşa gözəllər
Bu alçaq könlümə uca deməyin
Yüküm lali-cavahirdi boşa çıxmaz
Bu gələn bəzrgəndi xoca deməyin**

**Elə danışın məndə anlayım
Şairəm adlı sanlıyam
Elmi sorsan Dəmircihasanlıyam
İndi Qarabulağam saca deməyin**

**Axvaynan gəlib keçdi işim
Keçibdir baharım, gəlibdi qışım
At vurub tökülübdür dişim
Yazıgdi Məmmədə qoca deməyin**

**Potam itib yuxalıbdı ürəyim
Xudadandır arzu diləyim
Yorğunam qovuşubdu ürəyim
Tövşüyən nəfəsimə boja deməyin.**

Şairin həyatının çətin günlərində Göypapaq kəndlərdə toylarda öz şeyirlərini deyirmiş dinləyənlər ona xələt verirlərmiş.

Borçalının aran kəndlərindən birində yolla gedən qadınlara şer deyir. Qadınlar varlı ailənin gəlinləri olur. Gəlinlər bir-birinə kömək edib şeri ev yiyəsinə deyir. Şeri eşidən sakın şairi evə dəvət edir. Şeri təkrarən ev sahibinə deyir. Deyilən sözə xələt kimi ev sahibi inəyi və buzoyunu qatılayıb şairə hədiyyə verirlər.

Müəllifin xaiş edir ki, bu aranda hansı kənddir. Bu kişinin adı nədir o hansı nəsiləndən olub.

YERİYİR!

**Səhər vaxtı, güzarıma tuş oldu
Sürmə çəkib gözə qaşa yeriyr
Bir ceyranın sonasıdı yanında
İkisidə bərabər qoşa yeriyr.**

**Yamışandı demədi necədi halı
Qəddinə yaraşır yaşıllı allı
Bulud altından günəş camalı
Şöylə salmış dağa daşa yeriyr.**

**Səni kimi görmədim abrı kananı
Hər qiyə baxışı eylər yüz ilin qanı
Yel əsəndə gəlaçayın hər bir yana
Tərlandı, alıcısı quşa yeriyr.**

**Məmməd səni abırlı sandı
Xəyal o xəyaldı deməki oysandı
Sahibi ya ağadı, ya sultandı, ya xandı
Deyəsən yanı beş qoğalı paşa yeriyr.**

Bəzi araşdırmalardan, xalqın şərhindən mə'lum olur ki, həmin varlı Kosalıdan Firudinli nəsilindən olan Dəli Əhməd olubmuş şairə xalat verən.

Şair kənd həyatında yaşadığı zamanda hadisə birinci Dəmirçihasanlıda (Şinlərdə) olur. Ailənin sağlanc məhsullarından ətə yığıntıya və başqa məhsulları talıyan oğurlayan pişiyin əlindən zara gələn şair ala pişiyi aşağıdakı şeiri deyib:

ALA PIŞİK!

Ay ağalar ay bəylər
Görün nə etdi bu ala pişik
Qurutdu qabları boş qoydu qazanı
Torbada da qoymadı qala pişik.

Pişiyn mənzili mərəkdi atandı
Əl çəkə bilmirəm deyir nə gözəl vətəndi
Gecə aslan olub gündüz yatandı
Devrandı çəksin hələ pişik

Birdə baxdıq yarıb axtarır damı
Basırdıq bacaları yandırdıq şamı
Hər əlinə aldı gödək bir samı
İyitdi dayansın bu ala pişik

Məmmədəm əlimdən yaman bezdik
Güllü aləmi bir-bir gəzdik
Quruğundan savya hər yerni əzdik
İyitdi gəlsin meydana pişik.

KƏNDİMİZDƏ İNKİŞAFA SƏBƏB OLAN İNSANLAR VƏ ÖZÜM HAQQINDA

1737-ci ildə Borçalı müstəqil Sultanlıq olub. XII əsir ərəb səyahı İdris Borçalı haqqında ilk mə'lumatı vermişdir. Bərdə ilə Tiflis arasında Dəmircihasanlı sultanlığında olduğunu qeyd edir. Kosalı Yaqublu qışlağı vaxtında hacı Əhməd sultanın idarə etdiyi Dəmircihasanlı sultanlığı yaranmışdır. Həmin dövürdə Şindilərdə Dəlləkli Zərgərli Coculu (Şəkərli) çirveyilli. Rəhimli nəsilləri

yaşayırmış. Birinci Dəmircihasanlıya indiki Şindilərə gələn ilk nəsil Dəlləklinin gəlişi.

Bu kəndin adına 1536-cı ilin sənətlərində Barataşivililərin (Beratlıların bölgü kitabında rast gəlinib) Kəndin qədim nəsilərindən olan Dələllək ögullarından. Dəllək oğlu Məhəmməd qardaşı Dəllək oğlu Məmməd Şindilərdə yaşamışdır. Dəllək oğlu Məhəmmədin Əhməd adlı oğlu 1745-ci ildə Hacı Əfəndi, Hacı Xəlil, Əhməd Əfəndi, Molla Vəli Vidadi 30 illik Stanbul-Kazan Unveristetlərində dini rühanilik rütübəsini alırlar. Rəvayətlərə görə belə danışırlar ki, dörd nəfər müsəlman millətinin tanınmışlarına ağsaqqallı nürani insan rastlaşır deyir ki, 30 illik elimlə məşğul olmusunuz sizin hər birinizin arzunuzu bilmək istəyirəm. İlk növbədə Hacı Əfəndi deyir ki, mən istəyirəm mənim qəbrim öz adım nüfuz dayrəsində ziyarətqah olam. İkinci növbə Hacı Xəlilə də deyir ki, məndə istəyirəm mənim qəbrim öz adım nüfuz dayrəsində ziyarətə olam. Üçüncü Əhməd Əfəndi deyir ki, mən istəyirəm ən müdrik, ən bilikli insan olam mənim kitablarım ad sahib olsun. Dördüncü Vəli Vidadi deyir ki, mən istərəmövəzsiz şeir olum dərin fəlsəfi fikir sahəsi. Hacı Əfəndi Qazax rayonun Astanbəyli kəndində həmin arzu sahibiyənən xalq arasında yaşayır. Hacı Xəlil Dmanisi rayonun Yerqancağ kəndin, üstündə Soyuq bulaq kəndin üstündə olan ziyarətədi hal hazırda xalq arasında ziyarət edilir. Üçüncü Əhməd Əfəndininkitabları müvcutdu bunu tapmaq oxumaq hər Şindilərin borcudur.

Kəndimizin ziyalıları hər sakini Əhməd Əfəndinin vətəni kimi fəxr edə bilərik. Vəli Vidadidə Azərbaycanın şairi olmuşdur. Dəllək oğlu Məmməd özünün 18 yaşında qızını 50 yaşında qardaşı oğlu əhməd Əfəndiyə verir. Əhməd Əfəndinin böyük oğlunun adı Sədrəddin, kiçik oğlunun adı Məhəmməd olur.

1773-ci il iyunun 24-də Rusiyanın Qorkevski yaxınlığında Qorkevski qalasında Qartli və Qaxeti birdə Ruisya çarlığı arasında müqavilə bağlanılır. Həmin müqavilənin bağlanmasında Azərbaycanın şairi Molla Pənah Vaqifdə iştirak edir o vaxtlar.

1825 illərdə Gürcüstanın Başkeçid rayonuna Ermənistanın Baqdanovka rayonlarına çar rusiyası dekabrıstləri sürgün etmişlər.

Baqdanovka, Petrovka, İvanovka kəndləri pərvanə gölünün sahillərində yerləşir. Hər iki kəndin əhalisi bundan başqa Dmanisi Başkeçidin. Qara kisə kəndi. Rayonun əvvəllər əsasına təşkil edən Kirov, Kuybişev mərkəzi Lenin küçələri indiyə kimi yaşamaqdadır. Küçələr ağac evlərdən tikilmişdir. Bu xalq doxaburlar ruha inananlar olmuşlar. Sonralar bu xalq sovetlər dövründə rossiyanın sənayi şəhərlərinə və rayonlarına köçdülər. Bunlardan böyük familiyalalar Minanov, Diyanov, Skaçkov, Zubkov, Obedkov əsasları təşkil edirdi. Bu rayonda ən məşhur familiya Drazdov familiyası olub.

Bu dövürdə I Pitrun etnik köçürülmə planı əsas tutaraq ipək yolunun xristiyanların əlinə keçməsi üçün Kafqaza Malaqan, Alman, Erməni köçürülmüşdür. Başkeçidin Valkem kəndində Lükseburq adlanan Bolnisinin əvvəlki adı Cürük Qəmərli olub. Almanlar Azərbaycanın Şəmkir, Xanlar rayonlarında yaşamışlar. Onlardan qalma şərəb avadanlıqları indiyə kimi qalmaqdadır. Malaqanların saldıği iri məntəqələr Ermənistanın Kalino (İncəoğlu), Şamaxının xilmilli və başqa məntəqələridir. İsmayılının Nikitin məntəqəsində həmin dövrün məhsuludur. İvanovka kəndi buna misal ola bilər.

Başkeçidin su qalası boğaz kəsən kəndləri Valkem (Kirov) kəndlərində onlardan qalma zavodları yaşlı nəsilin əksəriyyəti görüb onların hazırladıği məhsulu. Fransiyada, Almaniyada, İtaliyada satılırdı. Yağ, pendir, bal başqa dəri, yun məhsulları. Başkeçid Kafkazin miççorıyasıdır. Deyən almanlar olublar.

Bunlar Fyodr, Axem, Aleksandr, Çenbax adlarında olublar. Hər birinin zavodu olub.

Sonralar 1943-ci illərdə Sovetlər birliyi bunları Qazağıstanın Altay vilayətinə sürgün etmişlər. Rayonların adı 1947-də dəyişmişdir.

Lükseburq Bolnisi, Başkeçid isə Dmanisi adlanmışdır.

Amma üzdən iraq yazanlar öz babasını danıb onun adını çəkməməsi bir yana xalqın adı ilə çağrılan yerləri necə danırsan mənim yazanı. Gürcüstanda həmidə 1861-ci ildən adı torpaq bölgüsünə düşən.

Yekə Əhmədi necə danmaq olar. Sən yazmasanda xalq arasında o yaşayıb öz qızı züryətlərinə 50-60- hektar torpaq verib. Heç olmasa başqa nəsilədən olan insanların adı ilə yaşayan torpaq sahələri var. Cornu əkən xalq arasına indidə deyilir. Suloy piçən onu kimi. Kərim düzəldən yol: Şindilərdən Əhməd kişi o üzə yəni Qızıl-Kilsəyə köçənə kimi qardaşı Məmməd, hul İbrahim və Dəli Kərimin köməyi ilə mal-qaranı, əin sahələrini idarə edib.

1912-ci ildə sonra başqa nəsilələr güclənir. 1924-ci ildə Şindilər kəndinin kənd koxası fəhrətdin nəsilindən olan Koxa Mustafa kəndi sovetləşməyə qədər rəhbərlik edir.

Sovet hakimiyyəti qurlan dövüdədə həmin sahələr sakinlər arasında bölünür. Əhali çoxalması ilə əlaqədar amma işçi qüvvəsinin azlığı heç kimin kotanı olmur, əkin sahələri buraxmır bunu Yaylada, Böyük tabda, Kollu kisəsinin yanında, mədnə tərəsinin yanında olan, göl yerində olan küdrülərdən görmək mümkündür. Sovet birliyinin qurulması xalqı vardan həmidə torpaqdan ayırdı sahələr əkilmədi: Göl-yeri 1960 kimi əkilirdi.

1931-ci ildən başlayaraq Başkeçid rayonun kəndlərində kolxozlar yaradılmağa başladı. Başkeçid rayonunda bu işin aparılması tapşırılıbmış torpaqlar sovet dövlətinə qaytarılır. Hətəda çox malqarası, öküzü, camışı onların əlindən alınıb kolxoz təsərrüfatına verilir.

Belə dövüdədə hacılar nəsilindən olan İlyaz qulaq adlandırılıb Sibirə sürgün edilmişdi. Bütün mal-qarası əlindən alınıb. Başkeçidin bütün ticarət anbarları onun əlində olub. Anbarların birində mənim babam saqqalı İsmayıl işləyib: Bundan başqa bizim kənddən Əfəndi dini məktəb üçün tutulur. Osman əminin, Həmidin, Əhmədin ataları, əmilərinin oğlu Alı Əfəndi. Sədrəddin kişinin oğlu Alı Əfəndi.

Torpaq sahələrinin becərilməsi üçün maşın-traktor stansiyaları yaradıldı. Buna xalq arasında MTS-lər. Bu idarə daxil olan traktorlar və maşınlar rayonun bütün kəndlərinin təsərrüfatlarında işləyirdi.

Kolxoz təsərrüfatını idarə etmək üçün sədr və idarə heyəti seçilirdi. Heyyətə xalq arasında inanmış ağsaqqallar, bilikli bacarıqlı adamlar seçilirdi.

Şindilər kəndində faliyyətdə olan molla məktəbidə 1921-ci ildə bağlanmışdı. Həmənlərdə

Bu dövürlərdə kollektivləşmənin birinci pilləsində hər ailəyə 40 sot həyat yanı sahə verilirdi. Sonrakı kollektivləşmədə 25 sot həyat yanı sahə verildi.

Gürcüstanda 1921-ci ildə fevral ayının 25-də sovet hakimiyyəti qurulmuşdu. Sovet hakimiyyətinin ilk komsomolçularından əslə Salaməlikdən olan Yaradanqulu, Şindilərdən Məcid (bitli Məcid ləğvəsi olub). Başkeçitdən əslə Buludovlardan olan Vasil kişi idi.

Amma 1907-ci ildə sosializmi uğurunda mübarizə məktəbləri kimi fəaliyyətə başlayan kommunistlər hər yerdə müfəfəqiyətlər əldə edirdilər. Həmin dövrün ən fəal üzvləri Nəriman Nərimanov, Qəzənfər Musabəyobov, Muxtar Vəzirov olmuşlar.

1936-ci ildə Cöcülü nəsilindən olan Mustafa Qurban oğlu Şindilər kəndinə ilk sədiri seçilir. 1936-ci ildə kimi rayon partiya komitəsinin müfətdişi işləyir.

1939-cu ildə rayon partiya komitəsi Mustafa əmimi Valkem kəndinə kənd sovetinin sədiri göndərir. Həmin Kirov kəndinə Azərbaycanlılar köçürülür. Şormeretin xalqı Orumemənin arxasındakı yaylanı və ya tərəninin və yaxud Darvazın yaylasında olan xalqa birdə salaməlikdən bir az yuxarı yerləşən sapuxlunun xalqına verilmişdi. Mustafa kişinin evi sonralar kənd sovetliyi olmuşdur. Mən həmin kəndin fizika müəllimi işləmişəm. 1968-1970-ci illərdə Kirov kəndində Məmmədqulu kişinin əsgərliyidə qoymayıb. Kirov kəndindən gətirdiyi bir şkaf, sandıq, qabaq stolu onun nemlədən hədiyyəsi olmuşdur.

1946-1947-ci illərdə Şindilər kəndində olan partiya təşkilatının katibi işləmişdir.

1947-ci ildə Başkeçid rayonun birinci katibi Dvali Mustafa əmimi partiyadan çıxarır. 1951-ci ildə sovey İKRMK-nin baş katibi. İ.V. Stalinə teleqramma verir. Həmin illərdə onu tutmaq istəyirlər öz qohumu Bilal oğlu Məhəmməd qoymayır.

Nəhayət 1953-cü ildə yenidən partiya sırasına dxil olur. 1938-ci ildə Şindilərdə kolxoz sədri xan Əhməd seçilir. 1941-ci ildə müharibə başlayanda müharibəyə çağırırlar.

Coculu nəsilindən olan Emin Piri oğlu 1941-ci ildə Şindilər kəndinin kolxoz sədri seçilir. 1943-ci ildə müharibəyə çağırılır.

HƏMİDOV CAMAL MEHRALI OĞLU

Həmidov Camal Mehralı oğlu 1928-ci ildə Gürcüstan Respublikası Dmanisi rayonun Şindilər kəndində anadan olmuşdur. 1935-ci ildə Şindilər VII-illik məktəbinin birinci sinifinə daxil olmuşdur. 1943-ci ildə Şindilər məktəbini əla qiymətlərlə bitirmişdir. 1944-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Qazax Pedaqoji seminariyasında bitirmişdi. Şindilər məktəbində müəllimlik etmişdi. Sonralar isə onu hamamlı orta məktəbinə dəvət etmişlər. 1958-ci ilə kimi Hamamlıda dərs tədris etməklə riyaziyyatın sirlərini gənclərə öyrədib. 1958-ci ildə kəndimiz Qızıl-kilsədən ayrılanda kəndimizdə kolxoz sədri vəzifəsinə dəvət olunur. 1963-ci ilə kimi həmin vizifədə işləmişdir.

Şindilər kəndinin yeni yetməsinin düzgün tərbiyyəsinə çalman müəllimin diqqətindən Şindilərin mədəniyyətində kənarda qalmayıb. 1961-ci ildə Şindilər kəndinə klub tikdirib. Elinin sağlamlığı üçün düşünən müəllim Çaxraxlı bulağını kəndə gətirilməsi onun adı ilə bağlıdır. Bundan başqa kəndimizdə ağac çəkmək üçün pısqı qurdurmuşdur. Kəndin ümumi dövlətinin artmasını təmin etmək üçün töylə köhnə töylənin baş hissəsinə at damı tikdirmişdir. Kəndimizin riyaziyyatçıların yetişməsində

mühüm bir iz, əvəzsiz bir məktəb artmışdır. Şindiləlilər kəndi Camaş müəllim kimi sevmək lazımdır.

1996-cı ildə Sumqayıt şəhərində vəfat olunmuşdur. Oranın qəbiristanlığında dəfin edilmişdir. Vətəni sevməyi dünyasını dəyişən müəlliməallah rəhmət eləsin.

Həmidov Camal Mehralı oğlunun kəndimizin abadlaşmasında böyük xidməti olub. Onun kəndimizdə qurulmuş tərəzidədə xeyrxahlığı olub. Kənddə malın, alınan, satılan məhsulların çəkisini təyin etməsini öz kəndlərində ediblər.

1943-45-ci illərdə Mustafa Qurban oğlu yenidən kolxoz sədri seçilir.

1945-1947-ci illərdə Həmidov Mirzalı Şindilər kəndinin kolxozuna sədri seçilir.

1947-1948-ci illərdə Miyəli İsak kolxoz sədri olmuşdur. 1948-1951-ci illərdə Qurbanov əsgər kolxoz sədri işləmişdir. Qurbanov əsgər rayonun ən savadlı buğalterlərindən biri olub. Dmanisi rayonun kolxozlarının illik hesabatını bağlanmağa həmişə ona müraciyyət edərmişlər.

1951-ci ildə Şindilər kolxozu, Qızıl Kilsə və Oruməşən kəndlərinin kolxozları ilə birləşdirilir. 1955 ilə kimi kolxoz sədri Kazım kişi olmuşdur. 1955-ci ildə kolxoz ayrılır həmin ildə yenidən Qurbanov Əsgər sədri seçilir.

1958-ci ildə hamılı məktəbində müəllim işləyən Həmidov Camal Mehralı oğlu Qızıl-Kilsə kəndindən ayrılmış kolxoza sədr vəzifəsinə dəvət olunur.

1945-ci ildən sovet hərbi hissəsindən çaydan Məmmədov Əhməd İsmayıl oğlu briqadir təyin olunur. 1958-ci ilə kimi işləyir. Kəndimizdə 80 dul qadın işləyirmiş. Müharibədə qalanların uşaqlarına atam himayə olub. Onların təsərrüfatdan bir şey aparanda mənim atam görməzliyə vurmuş. Hər il dolu yağmaması üçün kəsilən qurbanların əti ilk dəfə dul qadınlara paylanırdı. Hətta atamın bu işinə narazılıq edənlər Kazım kişiyyə katibə şikayətlər edirdi. Bundan başqa təsərrüfatda malatirkadan

çıxan ilk taxıl hərəsinə bir kisə olmaqla dul qadınlara paylanırdı. Bunu mənəm atam olduğu üçün tərifiyəm. Bunu mən fəxrlə qeyd etmişəm. Amma müharibə əlinə verilən ot yeri üçün bütün Şindilər müəllimləri ərzə yazıb ona yer verilməsini tələb edirdilər. Həddə mənəm öz qohumlarım çünkü savadlarını, rus dilini bilmələrini sınaırdılar. Sən saydığını say gör allah nə sayır. Su axan yerdən birdə axır. Allahın qarşısında günahsız insana 1995-ci il iyul ayının 10-da Mədirəsədə vəfat edən atama allah tala tərəfindən dini rühanilər tərəfindən yuyuldu onların yasin oxuması ilə dəfn olundu. Şindilər müəllim qrupu allahın qarşısında aciz oldu. Bəlkə bu atamın etdiyi yaxşılıqları qarşısına gəldi. Bundan başqa 2006-cı ildə oktyabrın 11-də qəbirini Bakı şəhərinə köçürən günü lehsan yağışının təsadüfə Əlibayramlına Daşkəsəni su damcının olması.

Onun ruhunun, allah talanın insanlara nur yollaması kim qeyd etməliyəm. Tarixdə mərd və igid insanların qəbirinin açılmasında təbii fəlakətlərin olmasına allah tala tərəfindən idarə olunur.

1963-cü ildən Dəlləkli nəsilindən olan Osman Əfəndi oğlu Şindilər kəndində sədr oldu. Onun hər qoyun başına 6 kq pendir verməklə rekord göstəricilər əldə etmişdir. Sağılan mal qaranın sayını 200 çatdırmışdır. Qoyunun sayını 3000 çatdırmışdır.

1965-1967-ci illrdə Dəlləkli nəsilindən olan İskəndərov cahangir Mahmud oğlu Şindilər kəndində kolxoz sədri seçildi. O 1937-ci ildə Şindilər kəndində anadan olmuşdur. 1955-ci ildə Qızıl-Kilsə orta məktəbini qurtarmışdır. 1960-cı ildə Gəncə kənd təsərrüfat inistitutunun zoltexnik fakultəsinə daxil olmuşdur. Sonralar rayon üzrə mayalanma məntəqəsinin baş zoltexniki işləmişdir.

1967-1968-ci illərdə cəmi bir il Şindilər kolxoz sədri Səmədov Xəzeyin seçilmişdir. Səmədov Xəzeyin gənclərin idmanla məşqul olmasının əsas təlimini ilk məktəbini yaratmışdır. O ən yaxşı voleybolçu idi.

1969-cü ildə Şindilər kəndinin kolxoz sədri Məmmədov Kərəm İsmayıl oğlu olmuşdur. Həmin ili Şindilər kəndi Dmanisi

heyvandarlıq sovxozuna birləşdirilmişdir. Məmmədov Kərəm idarəedici vəzifəsində 1872 kimi həmin vəzifədə işləmişdi. Məmmədov Mahmud İsmayıl oğlu kəndimizin ilk aqronomu olub. 1941-ci ildə müharibəyə çağrılıb müharibədə Moskva şəhərinin müdafiyyəsi uğrunda vurulmuşdur. Moskvanın şimalında olan Qilyazma çayında 10 nəfərlə birlikdə çaya batıb, müharibədən qayıtmamışdır.

Şindilər kəndinin ilk kitabxana 1937-ci ildə açılır. Veysal Nəsim oğlunun evində yerləşmişdir. 1937-1940-cı illərdə Məmmədov Mustafa kitabxana müdürü işləmişdir. 1943-1946-cı illərdə Qurmanov Qüdrət Bayram qızı kitabxana müdürü işləmişdir. 1951-1959-cü illərdə Cabrayilov Məhəmməd kitabxana müdürü işləmişdir. Kitabxana Alaqanlıdan olan Gülxanımın sonralar isə ənsə qarının evində yerləşdirilmişdir. 1961-ci ildə klub tikildikdən sonra kluba köçürüldü.

Şindilər kəndində 1936-cı ildə kollektivləşmə ilə birlikdə kəndə elektrik enerjisi verildi. Keçdikdən sonra 127 volt gərginliyində verilirdi. Dmanisidə Armudlu elektrik su stansiyası tikildikdən sonra rayonda elektrikpaylayıcı yarım stansiya tikildi. Dmanisi şəhərinin əhalisi 50 min rayon əhalisi 160 min olacaq həddə kimi.

SSRİ-nin dairəvi set üzrə elektikinlənməsi planı dövründə rayondan əhali köçməyə başladı.

Şindilər kəndinin əhalisinin 1500-nəfər olduğu devirdə 1975-1985 illər arasında Azərbaycan neft kimya inistitutunun Azərbaycan paltexniki inistitutunun hər qruppasında 2 nəfər Şindilərli olardı. Şindilərdən ilk birinci ili inistituta daxil olan mən İsmayilov Fərman Əhməd oğlu birdə Abdullayev Həsənbəy Vəli oğlu olub. Həsənbəy tirqometriysanı elə bilirdi 3-4 çevrinməni beynində sərbəst apara bilirdi.

1964-cü ildə Qızıl-Kilsə orta məktəbinin XI sinifinin buraxılış imtahanı idi 11 fəndən imtahan verməli idik. Riyaziyyatdan yazılı imtahan zamanı bizlə birlikdə məktəbdə eksternatlarda var idi. İmtahan üçün zərif açıldı tirqonometriyanın

həndəsiyə tətbiqinə aid məsələnin, şəkilini ilk olaraq mən çəkdim. Həsənbəy məndən soruşdu ki, başlancığ üçün piramidanın hündürlüyünün oتراça ilə əmələ gətirdiyi bucaq hansıdır. Bu bucağı izah etdikdən sonra hər ikimiz həllə başladıq. Məsələnin həllinin cavabı vuruq şəklində. Həsənbəy məndən irəli dedi amma loqorifləmədə ikimizdə cavabı eyni vaxtda dedik Qızıl-Kilsə orta məktəbinin müəllimləri iki hissəyə bölünmüşdülər. Coculu Hacılı mənim qohumlarım məni, qalan müəllimlər Həsənbəyi azar keşdirlər.

11 imtahanın 9-zunu eksterni vermişdim. Tarixdən imtahana 31 biletin yalnız 10 nömrəli bileti bilirdim. Hamı mənim balıma gülürdü ki, imtahandan əla ala biləcəksən. Manya müəllimə isə deyirdi indi səni tutuq. Əlimi atdım 10 nömrəli bilet gəldi. Həmişə şirin dilli Manya müəllimə rəddol çıx buna bax təsadüfün, ehtimalın, qismətin, hökümünə bir bax deyib məni çıxartdı imtahandan.

1984-cü ildə avqust ayında sənətlərimi V.İ.Lenin adına Azərbaycan pedaqoji inistitutunun fizika fakültəsinəverdim. Fizikadan imtahan verdiyim zamanı yerimdən kömək etdim. İmtahan götürən müəllimələr məni auditoriyadan çıxardılar. Kolidorda gülə-gülə gələn professor bildiyim müəllim sən demə rektor Xəlilov məndən soruşanda ki, şənlənirsən neçə almısan imtahandan. Mən cavab verdim ki, məni imtahandan çıxartdılar. Sənki cevik yaxşı oğlansan gəl səni nə üçün çıxarıblar. Məni yenidə 59-nu imtahan otağına apardı. Sən demə bu inistitutun rektoru imiş. Müəllimlərdən cavab verdilər ki, imkan vermirdi bizə yerindən cavab verirdi. Həmin müəllim məndən soruşdu ki, eksterni cavab verə bilərsənmi. Mən dedim stolun üstündə olan bütün biletlərə eksterni cavab verə bilərəm. Müəllimlərdən Paşayev Paşa dedi bilet çək. Əlimə bilet 9-nömrəli idi. Sualları isə ideal qazın hal tənliyini, çıxarılışı. İkinci sualın isə qazlarda elektrik cəryanı idi: İdeala qazın hal tənliyini ondan çıxan nəticələri löhvəni tam doldurdum. Müəllimlər hər tərəfdən soruşdular sən fizika müəllimin kim olub. Məndə Qızıl-Kilsə

kəndinin fizika müəllimi Musayev Nəsrəddin adını qeyd etdim. İmtahan otağında Abbasqulu Abbaszadə müəllimə birlikdə, rektor isə ayrı təbrik teleqramı sözlərini labaranta yazdırdılar. Müəllim təşəkkür edirdilər ki, çox sağ olun belə şagird öyrətmisiniz.

Həmin teleqramlar hal hazırda Qızıl-Kilsə orta məktəbinin direktorunun otağında şərəf lövhəsindədir. Mən həmin məktəbin imtahan işlərinə gedəndə müəllimlər mənə göstərirdilər ki, sizdə bu məktəbin yetişdirməsiniz.

Oxuduğu müddətdə 5-dəfə Abbasqulu Abbaszadə patoqa verdiyi sualları mən izah edəndə deyərdi. Şəkər xəstəliyim var “Amma istərdim ki, axırncı aspirantım sən olasan”. İzzət Bənənyarlı patoqa iki variantda məsələ verərdi zaqot üçün məni çıxarırdı ki, tərک et sən azatsan zaqotnu qoy. Andrey Soxorovun məsələ kitabından məsələ verirdi.

DƏMİRCİHASANLI SULTANLIĞININ YARANDIĞI MƏKAN GÜRÜSTÜKƏPƏNƏKCİ HAQQINDA

“Ərqənəqon dastanında” Rəşidəddin, həm Bahadır xan tarixlərində qeyd edilən. Göytürklər mədəni, ən yaxşı işləyən, ən yaxşı dəmir silahlar düzəldən türk boyudur. Onun üçün onlara “Dəmirçilər” də deyilirdir. Dəmirçilərin tarixi izləri həmişə qurluşin ictimai kütləsinin əsası olub. Onun yaşayış elə bir mayağı oludur ki, Dəmirçilər silah düzəldənlər, dəmiri görükdə istənilən formaya salan ustalar dəmiçilər, həmişə öz həyatlarından qurənərlərmiş, öz həyatlarında, öz qüvvələrinə inam yaradarlarmış. Bunu bəzən belə bir hissi tirqonometriyanın həndəsiyə tətbiq məsələlərini, həll edən insanlar bəzəndə Andrey Saxorovun fizika məsələ kitabından məsələ həll edən müəllim, tələbə özünə belə hisslərlə yaşamağa haqqı var idi. Belə hissə həmişə axtaran həmişə yaradan insanlara övlad qədər əziz olur yaratdığı hər bir faytonu, hər bir arabanı yaradanda yeni inciliklər görür sənətini həmişə ustaladır xalq arasında məhşurlaşır. Belə

bir insanların yaşayış məskənləri “Dəmirçihasanlı” ünvanında Dəmirçihasanlı sultanlığında, Dəmirçihasanlı adını daşıyan sovetlikdə bəzəndə kəndin adı Dəmirçihasanlı olub. Birinci Dəmirçihasanlı ikinci Dəmirçihasanlı. Müəllifdə birinci hasanlının sakinidir. Məqsədi isə bu ünvanında olanların qədimindən, indisədə siyalsından elim adamlarından məlumat yığıb Monoqrafiya yazmaqdır.

Borçalışunas alim Ş.Məmmədlinin “Alın yazımız” adlı araşdırmalarında göstərilir ki, XVIII əsrdə Borçalı xanlığı ilə yanaşı Dəmirçihasanlı sultanlığı və Baydar sultanlığı olub 1728-ildə Osmanlıların tərtib etdiyi “Tiflis ayələtinin müfəssəl dəftəri”-ndə göstərilir ki, Dəmirçihasanlı nahiyəsində 1811- verqi verən qeydə alınmışdı. 1770-ci ildə İraklı sarayının Rusiya müvəkkiliyinə təqdim etdiyi demoqrafik siyahısında göstərilir ki, “Dəmirçihasanlı bir sultanlıqdır. Onların tayfası min aləmdir”.

XIX əsirdə və XX əsirin əvvəllərində Dəmirçihasanlı ayrıca bir nahiyə kimi göstərilir. Dəmirçihasanlı Yağılca dağları ilə sınıq körpü arasındakı əraziləri ahətə edir. Bu əraziyə Alqet üzümçülük sovxozu, Anbarovka, Keşəli, İlməzli, Kürüstü Kəpənəkci, I Kosalı və II Kosalı kəndləri daxildir.

Sonralar 1929-ildə Dəmirçihasanlı nahiyəsinin adı Dəmirçihasanlı sovetliyi ilə əvəzləndi. Dəmirçihasanlıda mənim mənsub olduğum Şəkərli nəsili ilk yaşayışı kürqırağında Kürüstü Kəpənəkçi olub onun üçün bir az Kürüstü Kəpənəkçi haqqında bu kitabda qeyd etməyi özümə borc bildim.

Kürüstü Kəpənəçinin Molla Mahmud Əfəndi kəndin mariflənməsində həmidə xalqın müalicə olunmasında, yeni-yetmənin dini məktəbdə tərbiyə-təlim alınmasına böyük rol oynayır. Sovet dövləti qurulan vaxtı məktəbin təşkilində Əli Mürsəqulovun böyük xidməti olur. Kəndin savadlanmasında böyük fəaliyyət göstərir.

Kənddə işləyən altı müəllimdən birinin familiyasıda Şəkvrov olmasında Şəkərli nəsilinin bir xeyirxahlığını, savadlığını sübut edən bir alımdır. Müəllimlərdən Nəsim İsmayıl oğluna Sənubər

Məmmədovanı, İsabala Paşayev, Məcid Əfəndiyev, Məhəddin Nəsibov, Hacımurad Şəkərov ilk müəllimlər olmuşlar. Görkəmli pedaqoq dahi Məcid Əfəndiyev olmuşdur.

Aşıq Əmrahda Kürüstü Kəpənəkidəndi. Sovet dövründə Kremilin konsert salonunda Aşıq Əmrahı dinləyən SSRİ Alı sovetinin sədri Padqorni ustadı bağına basaraq demişdir. “Eto prosto illüziya”

Ustad aşıqlardan olan Aşıq Kamandarda Kürüstü Kəpənəkidəndir.

**Burdan bir atlı keçdi
Atını oynatdı keçdi
Gün kimi şəfəq saçdı
Ay kimi batdı keçdi**

Hal-hazırda İran Azərbaycanları ad içəndə Kamandar adına ad içirlər onun səsi çaldığı saz 38 milyonluq cənubi azərilərinin mənəvi dayağı olub bir orta məktəbi olmayan azərililər adla and verirlər.

Ümumiyyətlə Dəmirçihasanlılar adlanan bu torpaqdan su axan yerdən birdə axmalıdır. Şüarnı əsas tutaraq Dəmirçihasanlı nahiyəsindən, birinci ikinci Dəmirçihasanlılar həmişə, həm xalqın mariflənməsində həm də iqtisadi inkişafa həmişə irəlində olan xalq kütləsi olmuşlar. Bu xalqa bütün Borçalılar minnətdar olmalıdırlar. Mən bu ifadəni ona görə deyirəm ki, keçmişdə yalnız maldarlıqla məşğul olmuşdur.

Maldarlıq, qoyunçuluqla məşğul olan Dəmirçihasanlılar Başkeçitdə yeni yurd yuva yaratmışlar. Şindilərdə olan nəsilərin hər biri Kürüstü Kəpənəkidə və Kosalıda var. Həddə ikinci Dəmirçihasanlı adlanan Qızıl-Kilsədədə Kürüstü Kəpənəkidən kəlmə aşağıdakı nəsilər var. Məsələ Molla Pirim, şərifli, Göy İrvahımlı, Dostulu mansırlı, Coculu, Hacılı, Uzun Mustafalı.

Keşəli kəndindən yaylaqlara qoyun, mal aparırlar Başkeçidin Yerqanacaq kəndini yaratmışlar.

XIX əsirin ikinci yarısında XX əsirin əvvəllərində yaşamış adı-sanı bütün Borçalıya yayılmış, həddə sorağı incə dərəsinə, Kəsəmən ellərin, Qazax mahalına gedib çatmış igid bir adam olub. Bu adlı sanlı igidin adlı-sanlı da bir atı varmış. Bu igidin adı Şəkər oğlu Məmməd imiş. Bu at neçə sürəklərdən çıxmış nəmərlər almışdı. Deyilənə görə atın sorağı Qazax mahalında Qaçaq Kərəmə çatır. Kərəmində kərəm vaxtı imiş. Fələyə kələ deyərmiş. Soraqlanıb öyrənir ki, at Kürüstü Kəpənəkcidə Şəkər oğlu Məhəmmədir. Odur ki, adamlarından birini göndərir və tapşırır ki, neçiyə desə hula heyifslanməsin, atı alıb gətirsin. Kərəmin adamı Kürüstü Kəpəkciyə gedib Şəkəroğlu Məhəmmədi tapır. Şəkəroğlu qonağı mehribanlıqla qarşılayır, qonaqpərvərlik göstərir süfrə açdırır. Yeyib-işdikdən sonra mətləbini soruşur. Qonaq gəlişinin məqsədini amıqlayır. Şəkəroğlu cavab verir ki, qonaq başının tacıdır. Kərəmində sorağını eşitmişəm, igid adamdır amma edim ki, məndə satlası at yoxdur. Qonaq çox təqib edir, üç atın, beş atın qiymətini təklif edir. Lakin Şəkəroğlu qəti cavab verir ki, atı satmayacaq Şəkərlilərə məxsus qeyrət qürur hissli qocanın yetmiş yaşı olarmış. Qonaq qapıda atı görürdü. Atın doğrudanda misilsiz at olduğunu şübhəsi qalmamışdır.

Çarəsiz qalan qonaq Qaçaq Kərəmin yanına qayıdıb hamısını olduğu kimi danışır. Sonra da əlavə edir ki, bəs necə olursa-olsun gərək gedib atı gətirək. Qaçaq Kərəmə onu da deyir “Şəkərlioğlu deyilən yetmiş yaşlı bir kişidir, atı da qapıda tut ağacına bağlı olur. Gecənin birində gedək, yatmış olar girmiş gətirərik ayaq olar basqın edərək” Qayıdan adam Kərəmin saqqızını oğurlayır.

Qaçaqqlar məsləhətləşirlər elə bu cürdə qərar çıxarırlar. İndi sizə kimdən deyim. Şəkərli nəsilindən olan Şəkərlioğlu Məhəmməddən. Şəkəroğlu Məhəmməd qonağın qırışından başa düşür ki, bu iş belə qalmaqacaq. Onlar gecənin birində atı aparmağa gələcəklər. Oğulu olmayan qocanın yalnız arvadla dərdləşməli olur. Odur ki, arvadına deyləsini deyir tapşırılmasını tapşırır. Özudə qürurlu qoca aynalısını yağlayır, qoltukaltısını

nəzərdən keçirir, bel qatarını patronla doldurur başlayır çağrılmamış qonaqlarını gözləməyə.

Mal damının mətərəsinə yığıdılmış ot tayasının imini oyur, damın içindən həmin oyuca yol açır. Çardağın altındakı taxtın üstündə də yer saldırır. Şəkeroğlu gecələr orda yatırmış. At da tut ağacına bağlı. Dirəyin qəzində qara çirax yanır. Çırağın işığı atın gözündən əks olunmaqla Şəkeroğlunun yastığına düşür. Şəkeroğlu arvadı ilə söhbət edir. Çırağın titən işığı arabir atın üzərinə düşür və atın alma gözləri qaranlıqda ulduz kimi, bərq vurur.

Arvad Məhəmməddən soruşur ki, a kişi gecə keçir niyə yatırırsan! Kişidə cavab verir ki, ay arvad vallah canımda bir narahatlıq var, yuxum çəkilib ərmə, bu gecə nə isə əvvəlki gecələrə bənzəmir. Allah axırını xeyir eləsin. Belə bir təlaş keçirən qocalar bir-birinə səbirli olmağı diləyirlər.

Aradan bir az da keçir Kənd həyatının sakitliyi pozulur. Kəndin aşağı məhlələrində itlər hürüşməyə başlayır.

Sonra orta məhlələrində itlər hürüşür. Şəkeroğlu Məhəmməd yerindən qalxır və diqqətlə dinləməyə başlayır. Kəndin sakitliyini pozan it hürüşmələri bir azda yaxınlaşır, ani olaraq Şəkeroğlu yerindən quç kimi şığıyib aynalısını və qatarını götürür. Damın içindən otun oyuğuna keçir. Arvadına tapşırır uyğun olaraq, çardağın altında təkə qalır. Bir azdan at ayaqlarının kürpültüsü eşidilir itlər tökülüşür qonaqların qarşısına. Arvad yerindən durur çırağı əlinə alır və itləri sakitləşdirməyə başlayır.

-Ay qonaqlar kimsiniz, xoş gəlibsiniz, ev yiyəsi evdə olmasa da ev yerindədir, düşün qonaq olun.

Qaçaq Kərəm soruşur ki, ay xala, bəs Məmməd əmini görmək istəyirdi, özü hardadır? Arvad cavab verir ki, ay bala Məmməd əmin uzağa gedib, iki-üç gün kənddə olmayacaq nə sözün varsa buyur, gələndə deyərəm.

Bu yerdə Kərəmin yanındakı adam atını mahmızlayır ki, tut ağacına yaxınlaşsın və Şəkeroğlunun atını ağacdən açsın. Şəkeroğlu da oyuqdan həmin adama aynalısının nişancahında

baxırdı. Tam hədəfə almışdı. Hər şey hazır idi. Bircə titəyi çəkmək qalırdı. Arvad da işi başa düşmüşdü. Əlində çıraqla bir azda irəli yeriyir ki, işıq düşsün adam aydın görünsün. Şəkeroğlu nişancahı yaxşı seçə bilsin. Doğrudanda aslanın erkəyi dişisi olmaz deyirlər, bəzəndə deyirlər ərlə arvadın torpağı bir yerdən götürülür.

Kərəm çardağa doğru gedəndə görür ki, iki yastıq var həmidə atın gözündən əks olunan parıltı yastığa doğru düşür.

Kərəm yanındakı adama tapşırır ki, ata yaxın getməsin. Özündə həyətdən çıxmaq üçün atının başını döndərir geriyyə. Arvad hiss edir ki, qonaqlar aradan çıxmağa tələsiyirlər. Arvad qonaqların arxasınca səslənir, ay oğul bəs Məmməd gələndə nə deyim, adınızı niyə demirsiniz.

Arvadın sualı cavabsız qalır. Qaçaqqlar və quldurlarında çıxımsız qaldığı anlar belə olur.

Onlar gedirlər. Şəkeroğlu qayıdıb çardağın altına deyir ki, “Doğrudan Qaçaq Kərəm igid, həmidə tülkü adamdır. O, bizim yatağımıza baxdı yastığın iki olduğunu gördü və başa düşdü ki, mən onları görürəm. Ona görə də ata yaxın getmədilər. Daha arxayın ola bilərik ki, igid igidin atına göz tikməz. O mənim igid olduğumu bilmirdi indi bildi. Bundan sonra mənim atımı aparıb ona versələrdə geri özümə qaytarar.

Onlara allah rəhmət eləsin. Sizin ömürünüz uzun olsun! Bu qeydi mən Kürüstü-Kəpənəkcinin kitabından götürmüşəm. Şəkərli nəsilindən olan Şəkeroğlu Məhəmməd mənim keçmiş babamdır.

Nə qədər yoldan azanlara, səhv addım atanlara öz ağı, şüyrü və mənəvi saflığıyla dayaq olmuş, onları halallığa gedən yola aparmağı bacarırdı ağsaqqalıq eləyirdi. Olduğu hər yerdə adamlar hesablaşırdı onunla öyrənə-öyrənə gəlirdi insanlığın zirvəsinə.

Onun səhv eləməyinə inanılası mümkün deyildi. İnsanlar alışmışdır. Şahların mənəvi saflığından süzülən məfiqətə, onun vücudunun olan qüvvətə. Dəpəli bir həyatı, ömrü varıydı.

Yenicə açılmış bir çiçək kimi ydir hələ ətrafına ətərini saçmamışdı
doyunca.

Fəqət nakam hetdi həyatdan. Amma Şəkərlilərin igidi kimi
ömürü nümünə oldu həyatda, hədda yüz il ömür sürmüş
çoxlarından daha çox yadda qalacaq Şahlar.

Nə yazıq! Nə yazıq ki, tale Şahları doğmalarına, əzizlərinə,
dostlarına, elinə-obasına çox gördü. Fələk hamıya qısqandı
Şahları. Hamıdan aldı Şahları. Bu da belə qismət, bu da belə
yazırmış. Hayıf Şahlara allah ona rəhmət eləsin. Şükür yaradanın
böyüklüyünə.

Şahlar sən demə yazırmış şeyirlərindən ikisini təqdim edirik.

TANRI SƏNƏ KÖMƏK OLSUN

Gecə-gündüz fikirdəsən
Allah üçün zikirdəsən
Sən bir ömür şükürdəsən
Tanrı sənə kömək olsun.

Özü verib ayı günü
Bəxş eləyib biri mini
Çünkü dinin İslam dini
Tanrı sənə kömək olsun

Bu ömürə nur imandadır
Haqqa varmaq bu cahandadır
İstək damarda qandadır
Tanrı sənə kömək olsun.

Getdiyın yol haq yoludur
Bu yol uludan uludur
Mömin allahın quludur
Tanrı sənə kömək olsun.

Kürüstü Kəpənəkcinin mə`zunlarının ən yüksək zirvəsində Aydın Məmmədov durur. Onun inşaat şöbəsini qutardıqdan sonra Sumqayıt şəhərində sintetik kauçuk zavoduna tə`yinət almışdı. 1968-1970 illərdə Bakı şəhərində Oktyabr rayonunun birinci katibi seçilmişdir. 1970-ci ildə isə Bakı şəhər xalq deputatları sovetinin icrayə komitəsinin sədri vəzifəsində on bir il işləmişdir.

Dəmirçiasanlılara, həmin sultanlığın şəkərli nəsilinin bir cavanında, nəsilin unudulmaz itkisi kimi onun haqqında olaan yazını “Gökdən budağa” kitabından olduğu kimi verirəm çünki, məndə həmin nəsilin ziyalısiyam. Onun yaxın qohumu yazdığı aşığıldakı kimidir.

Şahlar Sahib oğlu Şəkərov. Dünyaya gəldiyindən lap körpə yaşlarından bağlandım ona. Kiçik yaşlarından istiqanlığı, mehribanlığı və səmimiliyi ilə seçilirdi tay-tuşlarından. Bu uşaq böyüdükcə doğmalığıda istəyidə böyüyürdü. Təkcə qohum-əqrəbəyəyox, hər kəsə, ellisinə, yada qayğı göstərirdi Şahlar Sahib oğlu.

O 1977-ci ildə anadan olmuşdur. Mən onu uzaqdan seyr eləmərdim. Kənardan baxmadım, başqalarından soruşmadım. Gözümün önündə böyüdü - hər il yox, hər ay, hər gün, hər saat. Övladlarımın yanında böyüyürdü. Evimin içində böyüdü. Heç bir zaman yad gözüylə baxa bilmirdim ona. Əslində bu heç mümkün də deyildi. Ona görə ki, Ulu allah ona hər bir nadir insana bəxş elədiyi çox ümdə sifətləri vermişdir. Səmimiydi, təvazökardı, ağıllıydı boylu-buxunluydu, güclüydü inamlıydı.

İçində bitib tükənməyən, çox böyük sevgi və sayqılar varıydı. Heç kəsdən inciməzdi, küsməzdi və özüdə heç kəsin xətinə dəyməzdi. Onun daha böyük bir özəlliyi də var idi. İnsanlarda bir-birinə hörmət aşlayırdı. Küsülüləri barışdırar, xəstələrə baş çəkərdi. Yaşının az olmasına baxmayaraq, ağıllı məsləhətlərilə hər kəsə yol göstərər, hər kəsi doğruya, düzlüyə çağırardı. Acizin qolundan tutar, imkansızlara yardım əlini uzadardı.

Haqqa bağlıydı, həqiqətə doğruydu. İbadət əhliydi Şahlar. Mən onu bütün varlığına mənəviyyatına sözünün və özünün nə qədər tam olduğuna bəlkə də hər kəsdən daha çox bilən idim.

Zaman səni əyəmədi
Zaman sana dəyəmədi
Nadan səni duyamadı
Tanrı sən kömək olsun

Məndə sənin qardaşınam
Doğru yolda sirdaşınam
Mən Şahlaram-göz yaşınam
Tanrı sənə kömək olsun

OLSUN

Gözəl gözüm səndə qalıb
Ömürüm duman-çəndə qalıb
Məhəbbətin qanda qalıb
İnsafdırmı can yad olsun

İnsafdırmı dərd çoxlansın
Məni hicranın dağlasın
Qoy istəyim sorağlasın
Qoyşa gülüm fəryad olsun
Tutbdur ömürümü ahlar
Hardan gəldi bu günahlar
Mənəm elə həmi Şahlar
Yaşa ömürüm abad olsun.

**AZƏRBAYCANIN QARABAĞI HAQQINDA CAVAD
XANIN MİSİLSİZ QƏHRƏMANLIĞI AZƏRBAYCANIN
RUSİYA BİRLƏŞMƏSİ ERMƏNİ HƏRİFLƏRİNİN
MƏNBƏYİ**

Erməni hərfləri efiopiya hərflərindən götürülüb. Onların hərflərini yazan Meerop Maştos bu hərfləri efiopiya hərflərindən götürülüb.

Hələ erməni müəllifi A.Perixanyan guya Maştos Gürcü və Alban hərflərində yaradıcısı Meerop Maştosdur. Bu dərəcədə həyasızlıq olarmı.

Marsopi Maştou выступать в качестве изобретателя грузинской и албанской письменностей?

Meerop Maştos nə gürcü dilini, nədə alban dilini bilməyib bu yalnız uydurmalarıdır. Həddə ermənilərin öz əifbələri həbəş (amxar) efiopiya əlifbasından törəmədir baxa bilərsiniz Ziya Bunyadov. Albaniyanın tarixi və səlnamələri kitabı sah. 212

Cavad xan (1785-1804) Gəncə şəhərində Gəncə xanı adlanıb. Ziyadoğulları nəsilindən idi Cavad xanın dövründə Qazax, Borçalı, Şəməddin, Şamxor adlanan yerlər Gəncə xanlığına daxil edildi. Cavad xan Qarabağ xanlığı və Karteli-Kaxeti ilə uzun müddət mübarizə aparmışdır. Cavad xan ağa Məhəmməd Şah Qoçarın Tiflisə hücumunda iştirak etmişdi. Bu hadisə 1795-ci ildə olmuşdur.

Tarix göstərmişdir ki, gürcü xalqına, başqa millətin inanmaq lazım deyil. Hansı xalqın ki, qanında satqınlıq şpiyonluq var. İraqılı II-nin özü erməni məlikləri Abo və Məcnunu adlandırmışdır. Ağa Məhəmməd xana bələdçilik edib Tbilisi şəhərinə onlar hər şeyin harda atlı qarnizonun nə vəziyyətdə olduğunu ermənilər satır. 1795-ci ildə Tbilisi odlara qalayan Ağa Məhəmməd Qaçar istəyir ki, Tiflis şəhərindən bu fakdır bunu yad etməyə dəyər. O vaxtlar erməni yazılarında qeyd olunur ki, nə təhər olur olsun ermənilərdə gürcülər kimi xristiyanlardır.

Orbellni Cavadzade Qaçardan xaiş edirlər ki, ermənilər Tiflisdən çıxarnasınlar onlarda xristiyanlıqlar.

Velikonun Kavkaz kitabından səh. 46-58-də Qafkazda erməni tarixən olmayıb. Qafkazda olan Ermənilər siqanlardan sivilizasiya yolu ilə erməniləşib. İravən, Şamaxı, Gəncə, Tiflis siqanlarından çevrilmədilər. Ermənilərin jurnalı “Мурчъ”. 1897-ci ildə Армэни изо цыгань” başlığına verilmişdir. Velikonun Kavkaz səh. 65-də.

Gürcünün misalı var “Yalnız nökrəliyə yarıyırlar, nə vaxt ki ona əmir edirsən çalışır ki, təsdiq etməyə. Nə palıd ağacı alma gətirəmi: “Belə bir inamsız millət bizim zamanəmizdə yaşayır.

Velicko Kafkaz səh. 67-də

Həmin dövürləri nəzərə alan Puşkin bir şeyrini belə başlayır. “Ты трусь, ты рабы, ты армэнин” dövürdə Tiflisidə işlədilən misal olub. Yad toyuq yerli toyuqu öz yuvasından qovdu.

Kafkaz müsəlmanlarının işlədiyi misalların “On barmağında yandır şam kimi erməninin yolunu işıqlandırmaq məqsədi ilə, onlar sənə sağ ol deməyəcəklər.

Belə bir dövürdə yaşayan, belə bir atmosferdə yaşayan, belə bir təziqlərə məruz qalan Cavad xan əslə bizim milli Qəhrəmanımız olub.

Cavad xan Ağa Məhəmməd şah Qoçarın Tiflisə hücumunda iştirak etmişdir. Ağa Məhəmməd şah Qaçar geri çəkildikdən sonra Qarabağlı İbrahim Xəlil xan II İrakli ilə birlikdə hucum edib Gəncəni mühasirəyə aldı. Cavad xandan on min manat bağ və girov alan İbrahimxəlil xan geri çəkildi. Bir neçə il keçənnən sonra II İrakli yenidən Gəncəyə hücum etdi. Cavad xan 400 gürcü əsirini geri qaytarmaq şərti ilə II İrakli ilə münəqişəni aradan qaldırdı. Cavad xan Rusiyanın himayəsinə keçmək məqsədi ilə Zaqaqaziyadakı rus qoşunlarının komandanı-general V. Zubova müraciyyət etdi. Lakin 1796-ci ildə rus qoşunu Azərbaycandan geri çağırıldı. İbrahimxəlil xan və Şəki hakimi Səlim xanla söziş bağlayan II İrakli Cavad xanı hakimiyyətdən salıb yerinə məmməddilli Əli Sultanı qoymağa qərara aldı. Lakin Ağa Məhəmməd Şah Qaçarın Zaqaqaziyaya yürüşü xəbərini eşidən

müttəfiqlər geri çəkilir. Bu hadisə 1797-ci ildə olub. Rusiyaya müraciyyət etdiyinə görə cəzalandırılacağından ehtiyat edib üzürxahlıq üçün Şuşaya Şahın yanına gələn Cavad xan zindana salındı. Ağa Məhəmməd ah Qaçar öldürüldükdən sonra Cavad xan yenidən Gəncəyə qayıtdı.

Gürcüstan Rusiyaya birləşdikdən sonra 1801-ci ildə Cavad Xan oğlu Hüseynqulu ağanın başçılığı ilə Şəmməddilə qoşun göndərib 29 kəndi Gəncə xanlığı ərazisinə çatdı. Rusiya Cavad xana narazılığını bildirdi və Şəmməddildən əl çəkməsini tələb etdi. Cavad xan bu tələbi rədd etdikdə general-mayor Lazarevin başçılığı ilə Gəncəyə qoşun göndərildi. Cavad xan Rusiya və Gürcüstanla dostluq əlaqəsini saxlamaq əzəmində olduğunu bildirdi və Lazarevdən rus qoşunlarının Şəmməddildən çıxarılmasını tələb etdi. 1803-cü ilin Noyabrında çar generalı P.D.Sisianovun komandanlığı ilə Gəncəyə qoşun göndərildi. P.D.Sisianovun tabe olmaq əmrini rədd edən Cavad xan ona ciddi müqavimət göstərdi. Çar qoşunlarının qəti hücumu zamanı Cavad xan döyüşdə öldürüldü.

Milli qəhrəmanımız Cavad xanın döyüş atı ilə təmin edən Dəmirçihasanlı sultanlığının Sultanı Hacı Əhməd Sultan olmuşdur. Milli hisslərə malik olan, millətini sevən, marifçi vətənpərvərlik simvolu olan bir adam, insan olmuşdur.

1804-cü il yanvarın 3-də Cavad xan döyüşdə öldürüldü. Çar qoşunları Gəncəni tuturlar. Millətçə Gürcü olan P.D. Sisianov Gəncə qalasının dəmir qapısını gürcülər aparır. Hal-hazırda qapı Kütəisi şəhərinin yaxınlığında dağda tikilmiş qədim kilsədə Xvamli kilsəsinin qapısına asılıb. Mən özüm qapını görmüşəm. Xvamli monastırında Kopernik astronomiyadan, Nəsrəddin Tusi isə riyaziyyatdan dərs deyib. Kişi monastırının məktəbi, binası hal-hazırda olduğu kimi durur. Məktəb 3-metr uzunluğu olan zaldır tavanı örtülü deyil. Zalda qabaq stolu və hər stolun arxasında monstrlar üçün 2 stul var. Gəncə xanlığı 1804-cü ildən ləğv edilir. Həmin vaxtdanda Rusiya birləşdirilir.

Nadir şah 1728-ci ildə Yeqməzdin kilsəsini tikilməsi dövründə (Krista-Avrəm) kartaçı Erməni katolik kilsəsinin nümayəndəsi. Birdə Albanların katoliki (Esan-Vardepət Minas arasında mübahisə başlayır. Bu hadisə I Pyotr dövründə olur. Nadir şah birinci Pyoturun adamlarının vədlərinə inanır, aldanır kilsənin tikilməsinə icazə verir.

Bu hadisə Avramla Nadir şahın görüşündə hər iki tərəfin hədiyyələri qeydiyyatdan keçirilir. Yeqməzdin kilsəsinin hədiyyələri adlanır. Nadir şah yastıq, sabun və qat verilir. Yeddi kənzilə birlikdə şah bütün müsəlmanlara xas olan insan kimi belə hərəkət edir. Şah kənziləri valideyinlərinin himayəsinə qaytarır. Bu hadisə Nadir şahın tarixi kitabına: Bu kitabın tərcüməsi akademik Brosse, həmidə Şamaxı katoliki Akop tərəfindən qeyd olunub.

Rusiyanın hərbi qarnizonları Bakını və Dərbəndi tərk etdikdən sonra 1728-ci ildə Erməni sakinləri bu şəhərlərdə qaldılar. Peterburq Nadir şahın qarşısında bir neçə etnik qruplaşdırmaların keçirilməsi planını, -informasiyasını verdi. Birinci Pyotr ermənilərin Kafkaza köçürülməsini təşkil etdi. Beləliklə erməni cəmiyyətləri genişləndi.

Daha doğrusu 1812-ci ilin oktyabr ayında İran Rus ordusuna məğlub oldu. İran dövləti Rusiyadan sülh danışıqına gəlməsinə nümayəndəsini xahiş etdi. 1813-ci ilin oktyabrın 12-də danışıq aktı, noyabrın 24-də isə barışıq müqaviləsi imzalandı.

1826-cı ildə yenidən İranın Təbriz şəhərini Rus ordusu tutdu. 1828-ci ildə fevralın 10-da Rusiya ilə İran arasında Türkmənçay kəndində Türkmənçay müqaviləsi bağlandı. Azərbaycanımız iki hissəyə bölündü. Şimali hissəsi Rusiya, Cənubi hissəsi İrana birləşdirildi.

1. Bakı xanlığı mərkəzi Bakı şəhəri
2. Şamaxı xanlığı mərkəzi Şamaxı xanlığı
3. Kuba xanlığı mərkəzi Kuba şəhəri
4. Şəki xanlığı mərkəzi Şəki şəhəri
5. Talış xanlığı mərkəzi Astara

6. Qarabağ xanlığı mərkəzi Şuşa
7. Qaradağ xanlığı mərkəzi Axar
8. Xoy xanlığı mərkəzi Xoy
9. Naxçıvan xanlığı mərkəzi Naxçıvan
10. İravən xanlığı mərkəzi İravən
11. Borçalı sultanlığı mərkəzi Qarayazı
12. Qazax sultanlığı mərkəzi Gəncə
13. Dəmircihasanlı sultanlığı mərkəzi Kaslı-Sarvan
14. Ərdəbil xanlığı mərkəzi Sorab
15. Təbriz xanlığı mərkəzi Təbriz
16. Salyan xanlığı mərkəzi Salyan
17. Cavad xanlığı mərkəzi Cavad
18. Maraqa xanlığı mərkəzi Maraqa
19. Dərbənd xanlığı mərkəzi Dərbənd
20. Qəbələ xanlığı mərkəzi Qəbələ
21. Kutkaşın sultanlığı mərkəzi Kutkaşen
22. İlisu sultanlığı mərkəzi İlisu
23. Altıpara xanlığı mərkəzi Altıpara
24. Varand məlikliyi
25. Dizaksira məlikliyi mərkəzi Kapan
26. Gülstan məlikliyi mərkəzi Bərdə
27. Məni xanlığı mərkəzi
28. Xaqınlı məlikliyi
29. Ares sultanlığı
30. Boytar sultanlığı

Bu dövüdə ipək toxunmuş Ərdəbildə, Naxçıvanda, Şuşada, Ordubatda, Lənkəranda, Gəncədə, Şəkiddə, Şamaxıda, Kubada. Bu şəhərin məhsulları İpək yolu adlanan Dərbəndi, Bakını, Gəncəni, İravənibirləşdirən ipək yolunun qapısı sayılan Sarvan istiqamətdə karvanla səfərə çıxırdılar. Əlbətdə bizim Başkeçid öz sözünü deyirdi: “Baş keçid” adlanmışdı.

Dəmircihasanlıda isə arabalar təmir olunmuş, yeni fayton bağlanmış. Karvan üçün dəvə alınmış, cavan öküz, camış, at

alınmış. Yeni-yeni səfərlər edirlərmiş. Başkeçitdən keçmək şərt ilə.

Türkiyə oradan isə Avropaya səfər edirlərmiş. Səfəvilər dövləti o dövüdə 4 bəylər bəyi olan Şirvan, Qarabağ, Gəncə, Çuxur suy (İrəvən), Azərbaycan (Təbriz). Bu məlumat (Azərbaycan XVI-XVII əsirlərin (axrl 1590-1700) kitabında Bakı 1981 səh. 87-89 Raxan A.A)

Qarabağ o dövüdə 32 mahala bölünübmiş. Bundan başqa Qarabağda feodal mülkləridə olub. Xaqın mülkəliyi, Varand mülkəliyi, Talış mülkəliyi, Gülüstan mülkəliyi, Dizak mülkəliyi, Djerab (Çarmıx) mülklər beş olub ərəb dilində “Xəmsə” deyərlərmiş.

Bunyadov Z.M. I cild Bakı 1999 il başlıq ikinci paraqraf. Mülk Qarabağının dili ilə desək mülkəlik xanlıq rütbəsi kimi işlədilib bu ad rütübə albanlara məxsusdur. Albanlar içlətmişdir. Maraqlısı budur ki, familiyalarının hamısı alban familiyası olub. Mülklərin bu familiyalar bunlardır. Mülk- Eqanov, Mülk Paşayev, Mülk Aslanov, Mülk Şahnazarov, Yalnız mülkəliyin birinin Qandsısar monastırının Esan Xasan-Cəlilyan: Alban dövlətinin tarixində (1702-1722) bakı 1989-ci il.

Qarabağ ümumiyyətlə Azərbaycanda tarixi vilayətdir. Kiçik Qafqaz dağlarından başlamış Kür və Araz arasındakı ərazini əhətə edirdi. Qarabağ adı XII əsrdən başlanmışdır. Keçmiş SSRİ-nin ərazisində ən qədim insan məskənlərindən biridir. Bu qədim məskənlər Qarabağdada müşahidə olmuşdur. Şərqi Qafqaziyada adı geniş yayılmış Xocalı-Gədəbəy mədəniyyətinin zəngin abidələri də ilk dəfə qarabağda tapılmışdır.

Qədimi dövürlərdə Qarabağda Albanlar yaşamışdı. Ərəblərin bu ərazini işğal etdikdən sonra Qarabağın əhalisi islam dinisi qəbul etmişdir.

VII əsirdə bu hadisə bütün Azərbaycan ərazisini bürümüşdür.

Qarabağın feodal zülmünə həmçinin yadellilərin əsərinə qarşı bir sıra çıxışları olmuşdur. Babəkin etdiyi hərəkət Qarabağda yayılmışdır.

XI əsirin ortalarında isə səlcuqçülərin hakimiyyətinə keçdi.

XII ikinci yarsında Qarabağ Eldənizlər dövlətinin tərkibində idi.

Qarabağda əkinçilik, sənətkarlıq və ticarət inkişaf etmişdir. Elə bu dövürdə Beylaqan, İmişli. Xocavənd ərazisində Dəmircihasanlı sultanlığı təşkil edən Şəkərli nəsili bu ərazilərdə tam araba, fayto, kotan, mənşət dəmir alətləri yaratmaqla məşğul olmuşlar.

Heyvandarlıqla məşğul olmaqla qoşqu öküzü, dəvə, qoşqu atları, hərbi atları saxlamaq və satması ilə məşğul olan şəkərlilər öz izini tarixə salmışdılar.

XIII əsirdə təqribən 30 illərdə monqolların işğalına mə`ruz qalan Azərbaycan kimi Dəmircihasanlı sultanlığında Monqollara tabe oldu.

XIV əsirin sonralarında Temurlilərin hakimiyyətinə keçdi. Bu hadisə 1405-ci ildə Çolaq Temrun ölümündən sonra olur.

I İbrahim xalq kütlələrini Temura qarşı çevirdi. 1382-1417 Qarabağ Şirvana birləşdirildi. Lakin Qaraqoyunlulara tabe olundu.Həmidə Qaraqoyunlu dövlətinə qatıldı. 1483-ci ildə Azərbaycanda çiyə və sünnü məsələsi şiddətlənən bir dövürdü. Dəmircihasanlıların sultanlığı bir hissəsi Kür qırağına köçürlər indiki Kürüstü Akget birləşən yerə Şəkərlidə Kür qırağına gəlir. Həmin nəsildən olan Hacı Əhməd Sultan burada yenidən Dəmircihasanlı sultanlığı yaradır öz yaşayışı müddətində 7-dəfə həccə gedir həmişədə öz srüsündən 4-5 min heyvan aparırmış kimin qurban olmayan verirmiş. İndi deyərlərmiş Hacı Əhməd Sultan ağa kimi həccə gəlmək lazımdır.

Sonralar bu sultanlığın ərazisində olan əhali Sovet dövründə Dəmircihasanlı kənd sovetliyinə daxil olurlar. Qədimi öz adları parçalanır. Kaslı şəhəri itir batır. Mirzə Kosanın adılan Kosalı kəndləri yaranır. Keşəli ilməzli I Kosalı II kosalı. Alget üzümçülük sovxozu Anbarovka kəndlərinin sahələri yaranır.

Albanların Qafqazda yaşamasının izləri bizim kənddədə var kəndin ortasında yerləşmiş təpənin üstündə nişə edilmiş kilsənin

özü albanlardan qalma kilsədi. Onun əvvəllər üstü sekementli örtüyə malik idi. 1979-ci ildə Gürcülər təmir edib vidini və formasını dəyişdilər

Kilsə VI-VII əsirin tikintisidi mən hər üç tərəfdən şəkilini təqdim edirəm. Oxucuların özüdə qiymət versinlər.

Bundan başqa Kollu kilsənin qarşından və içindən necə albanlara məxsus sütunların olması onun tam sübutuna dəlildi mən şəkilləri ardıcıl olaraq təqdim edirəm.

BİRİNCİ VƏ İKİNCİ KOSALILAR DƏMİRCİHASALILARIN MƏSKƏN SALDIQLARI OBALARDI

Dəmircihasanlıının adını özündə əks edən Dəmircihasanlı sultanlığında Kürüstü-Kəpənəkçidən sonra əhalinin məskunlaşdığı kənd Kosalı olub. Kosalı qədimdən maldarlıqla məşğul olmuşdur. Yəni bu kənd mal-qoyunlarını yayda yaylaqlara qışda isə qışlaqlara gətirirlərmiş. Belə yaylalardan biridə Ermənistanın Kalino(Cələloğlu) rayonun Qaraxaç yaylağı olmuşdur. O zamanlar bu sahə kalinodan Yerqancaq kəndinə kimi olan sahə idi. Dövründə isə adı “Çılgının Düzü” deyərdilər. Bu sahə 1921-ci ilə qədər Gürcüstanın olmuşdur. SSRİ yaradılarkən Ermənistan respublikasının torpaq sahəsinin azlığını bilən ruslar Ermənistanın ərazisini genişləndirmişdir.

1921-ci ildə Gürcüstan nazirlər sovetinin qərarı ilə, “Çılgının düzü” ermənilərə bağışlanmışdır. Bu qərara baxmayaraq həmin yaylağa əvvəlki kimi kosalıların yaylağı olaraq qalır.

Kənddə torpaq sahəsi olmaları taxıl səpirlərmiş. Maldarlıq və əkinçiliklə məşğul olmuşlar.

Hacımusalı tayfasından olan, Hacı İsmayılın tikdirdiyi məçidi sel aparır. 1937-ci ildə kənd iki yerə bölünür. Alget çayının sağ sahilindəki kənd II kosalı sol sahilindəki isə I kosalı (Kürüstü Kəpənəkçi) oldu.

Dəmircihasanlıda dünyasını dəyişənlərə allah rəhmət eləsin. İndi yaşayanlar babalarımızın adına layiq yaşayaraq onların ruhlarını sevindirək. Dəmircihasanlının adını daha da ülvüləşdirək. Bizdən sonra yaşayanlara həmi babalarımızın həyatı, həmi bizim həyatımız örnək olsun Dəmircihasanlı sultanlığının adına layiq yaşamalıyıq.

İkinci kosalıdan Firudinli tayfasından olan Abdulla kişi kəndin (Kattası) ağsaqqalı və xeyirhaq kişi olmuşdur. Onun nəvəsi Dəli Əhməd eldə ad san qazanmış cəsur namuslu və elinin təssubunu çəkən igid bir oğlan olmuşdur. O zamanlar kəndin torpaq sahəsinin az olmasını görə Dəli Əhməd qonşu kənddən öz gücü hesabına 150 hektar torpağ sahəsi qoparmışdır. Dəli Əhməd həm də sözübütün igid bir oğlan olub. Dəli əhməd Paşanın oğludur.

Kəndin mal-qarasının otlaq sahəsi azlıq təşkil etdiyinə görə kəndin igid oğlu Dəli Əhməd Musa ağa ilə məsləhətləşdikdən sonra atını sürür “Dana dağı” deyilən Cahangir dağın qalxır

Orada mal-qaranın otlaq sahəsi üçün bir neçə yüz hektar sahəyə qoruq qoyur və qışlaq yataq tikdirməyə başlayır.

Bundan xəbər tutan Qarayazlı el igidi Qaçaq İsxan gəlib Dəli Əhmədə deyir, “Sən kimsən ki, gəlib bizim mal-qaranın otlaq sahəsinə qala qoyursan”.

Əhməd buna cavab verib deyir, “Mənim kim olduğumu yaxşı bilirsən, mən qoruq qoyduğum yerin hamısı bundan sonra Kosalı kəndindədir və sən hara gedirsən get belə də olacaq”.

Dəli Əhməd dediyi kimi də edir yatağı tikdirir bundan sonra Kosalıların mal qoyunu sürüləri həmin sahələrdə otlamağa başlayır. Yataq isə “Dəli Əhməd yatağı” adlandırdı. Əhmədə dəli Əhməd deməli həqiqətən də o, dəli yox, elinin təssubunu çəkdiyə kamil bir şəxs olduğuna, dediyi sözü dərhal yerinə yetirdiyinə sədəcə dəlisov olduəna görə ona “Dəli Əhməd” deyirdilər.

Dəli Əhmədin öz kəndində düşməni olur. Həmin şəxsin adı Sadaxlı Həvillahdır. Kənd dağda “Qaraxac” yaylağında olduğu zaman başqa kəndin adamları Həvillaha hücum edərək onu

Güllələşən istəyirlər. Bunu eşidən dəli Əhməd hadisə yerinə gəlib deyir. “Həvillah mənim düşmənimdir onu, mən bilirəm” ancaq Həvillah mənim eloğlumdur, mən qoymaram ki, başqa Kəndin adamları mənim düşmən eloğluma o tərəfin adamlarına xəbərdarlıq atəşi açır.

Sonralar Həvillah Dəli Əhmədin qardaşı Məhəmmədi vurur. Dəli Əhməd yeddi ildən sonra hayıf alır deyir ki, “Elə bil bu gün hayıfımı almışam” mən xoşbəxtəm.

Kosalı kəndində yaşayan tayfalardan bir neçə nəfər yığılıb sözü bir yerə qoyurlar ki, qonşu Muğanlı kəndindən olan bir nəfər deyib ki, 60 erkək verin mən Dəli Əhmədi vurum. Bunu eşidən Qanabdullalı Məhəmməd kişi deyir ki, 60 erkəyi mən verirəm kim istəyir Dəli Əhmədi bizim kənddən vursun. Gələcəkdə deyəcəklər ki, Muğanlıdan bir nəfər Dəli Əhmədi vurub. Mən bu sözü ona görə demirəm ki, mən Dəli Əhmədin qardaşı Mehdi kişiyənə kirvəyəm. Mən elə görə deyirəm.

Dəli Əhməd Musa ağanın oğlu Zəkəriyə Stanbuldan qayıdanda Əhməd şənlikdə olur. Şənliyə gələ İsxanı görə Dəli Əhməd qışqırır kimin üstünə ayaq basırsan deyib beşaçılana əl atır arıya keçən öz qardaşı Mehdi kişini vurur. Mənə bu məlumətı Firudinli nəslindən olan Ramız Paşa oğlu nağıl edib mən yazmışam.

İkinci Kosalıda Əfəndili tayfasından olan Hacı Süleyman Əfəndinin oğlu Sədibəy olmuşdur. Tiflis pedaqoji məktəbini bitirdikdən sonra müəllimlik etmişdir. Sədibəyidə sovet rejimi həbs edir. Sədibəy dustaq dövründə Nəftuluq dəmir yolunu təmir edən zaman Qarayazı camahatı yayalağa çıxmaq üçün köç arabalarını dayandırırılar. Dəmir yolunun yanında dincəlmək istəyirlər. Arabadan tökülən qız-gəlin su axtarırlar. Dəmir yolunun yanında Sədibəyə rastlaşırlar suyun yerini öyrənmək üçün ondan soruşurlar “A girvə bəlkə burada su yeri biləsiniz. Sədibəy bu sualdan çox kədərlənir və qız gəlinə belə cavab verir.

Naz ilə əyləşib küftü-küynüz

Saldı məni bu sevdaya gözəllər
Kərəm edin vəsfi halım söyləyim
İndi düşmüşəm qəzaya gözəllər

Dinim dinindəndi, həm dindarıyam
Gülümdən ayrılmışam, bülbül zarıyam
Elim Kosalıdı, Kür Kənarıyam
Oxşatmayın heç tarçaya gözəllər.

Xəstə Arifəm, yox üstə nazirəm
Qələm alıb, ərz halımı yazıram
Su nədir ki, can desəniz hazıram
Buyurun, nuş edin, maya gözəllər.

Qasımlı ağaları haqqında azda olsa mə'lumat verməyi özümə borc bildim. Borçalının adlı sanlı ağası olan Səməd ağa hər hissilərini həmidə zədəkan ailəsindən olduğu üçün çox alicənab həmidə igidlik simvolu olub. Dövrünün ən sayılan ağalarından biri olub. 1880-ci ildə anadan olan Səməd ağa haqqında yalnız rəvayətlər kimi şifahi xalq danışmaları əsas götürülür. Qardaşı Aslan və Səməd ağa haqqında belə əhvalat danışirlar. Bir dəfə toyğunun gec verilməsinə görə 22 yaşlı Aslan ağa və 20 yaşlı Səməd ağanı “Girov sifətilə” mərkəzə aapartdırırlar. Anaları Qarabağ xanın qızı oğlanlarının gec gəldiyini dözə bilməyib həşir salırlar, özü mərkəzə yola düşməli olur. O soraqlaşs-soraqlaşs oğlanların harada olmasını öyrənir. Gözlərinə inanmır. Belə ki, hazır cavablığı, sevgiliyi və cəsurluğu ilə hər iki qardaş I Nikolayın diqqətini cəlb edir. Ana şahid olir ki,car onları əsl bir dost kimi öz yanında necə saxlayırmış. Bu müddət ərzində belə bir əhvalat olubmuş. Car I Nikolayın Polşa əyanları ilə münəqişəvi düşübmüş. Nəticədə döyüşməli olublar. Bu zaman Aslan ağa deyir ki,Əlahəzrət icazə verin sizin yernizə mən vuruşum. Nikolay icazə verir və Aslan ağa qələbə qazanır. Duel

başladığı zaman Səməd ağanın qardaşı Astan ağa üçün təlaşdan necə əsdiyini car özü sonradan onlara danışmış.

Car I Nikolay hər iki qardaşı anaları ilə birlikdə bir neçə gün saxlayır və sonra onları hörmət və izzətlə yola salır. Bu Borçalı aöasına çarın verdiyi qiymətdir. Səməd ağanın xətrini Çar çoc istəyirmiş. Bir gün Səməd ağa çarın təblərindən birini ona qarşı edilən kobudluq üstündə qılıncından keçirir. Bu əhvalatı Çara xəbər verərkən o, xəbər verənlərin sözlünü kəsir deyir, “Səməd ağa не подлете, он молодете”. İndi həmin əhvalatı olduğu kimi sizə Şərh edirik. Əhvalat belə olur. Ali bir məclisdə sonra ziyafət olur. Tiflisi zədənganları “Nəbatat” bağında əylənirlərmiş öz istədiyi qadınla. Səməd ağada Geniral paltarında nacib bir gürcü qızı ilə söhbət edirmi.. Bu zaman bunların yanından keçən erməni geniral Karqanov Səməd ağaya söz atır.

“Görəsən, bu nəcib qız kobud türkdən nə zövq alır”.

Erməni kinayəsindən hiddətlənən Səməd ağa ayağa durur və qılıncını çəkərək ermənini ikiyə bölür. Kafkaz canışı məsələni I Nikolaya çatdırır Hadisəyə çar belə cavab verir “Он не подлете, он молодете” deyir . Sənətə isə belə bir dərkənar qoyur “Min düşməninmi məhv edən dostum Səməd ağa bir təəbimi öldürüb. Ona görə də əfv edirəm”.

Xalqın danışığına görə deyilənə görə I Nikolay Səməd ağanı igidliyinə cəsurluğuna və qəhrəmanlığına görə özünə bir yaxın dost həmidə onun əxlaqı keyfiyyətlətinə, xarici görünüşünə, qürurluğuna, təvəzəkərlığına, gözəlliyinə vurulubmuş.

Öz aralarında söhbət əsasında Səməd ağanı dinləyən Nikolay deyir, “Səməd ağa məndən bir şey istə mən ona sərəncam verirəm”.

Səməd ağa qürurla cavab verir ki, “Əlahəzrət iltifatınız artıq olsun, mənə heç nə lazım deyil, mənim atamın qızılı çanaqla ölçülür. Beş at mənzilli torpaq sahibiyəm. Sizdən bircə xahişim var: “Acığımı hirsimi özümə verin”. Çar öz sənəddi dayirəsinə məxsus olan bir hökumdar kimi, ayağa qalxır, aram-aram adımlayaraq söyləyir:

- Səməd ağa mərtliyində və qeyrətində mən tanışam. Haqsız iş tutmayacağından əminəm. Amma adalət naminə hirsənib Kafkaz canişnini də doğrasan səni yenə cəzalandırmaram. Get acığının, ədalətin birdə igidliyin sənə yar olsun.

Bütün ağaların taleyi kimi. Səməd ağasında aqibəti acınacaqlı olur. I Nikolay öləndən sonra sovet quruluşu Səməd ağanı Sibirə sürgün edirlər. Lakin o, öz qohum qardaşı ilə birlikdə türkiyə qaçmalı olur.

Deyənlərə görə 1930-cü ildə İskəndərəyə türkiyədən qayıdarkən 8 nəfərin birlikdə şəkilini götürür. Şəkildə Səməd ağa, İskəndər ağa, Türk konsulu və digərləri ilə birlikdə Kosalı Dəli Əhməndə şəkili var imiş.

1962-ci ildə Türkiyə radiosu Səməd ağanın ölüm gününü elan etmişdir. İskəndər ağada Qasımlı ağasıdır.

Aşıq Şeniyyətin “Borçalı Səməd ağa” adlı dastanın nəşir olduğunu birdə Səməd ağanın ölümünə dediyi “Getdi” qoşmasını 1975-ci ildə radiyoda verilmişdir.

Səməd ağa Emin ağa yaşlı babam Əhməd (Yekə Əhməd) Aşıq Şeniyyətin həmişə öz məclislərini yola salırmış.

Ay Ariflər gəlin sizə söyləyim
Səməd bəy namında hökümü xan getdi
Qazax, Şəmsəddin, Güllü Borçalı
İgidlər içində bəlli can getdi

Meydana girəndə edərdi çəngi
Apardı ayağını polad üzəgi
Gəzdi Alosmanı, gəzdi Firəngi
Saldı Çalalıya bir tufan getdi.

Şennik mədh eləyib çəkdi dastana
Yasın sorağını, yaysın hər yana
Rütəm tək səs saldı bütün cahala
Heyif əlimizdən qəhrəman getdi.

Dilbazov Taryel Hacı oğlu 1940-ci ildə Dmanisi rayonun Şindilər kəndində müəllim ailəsində anadan olmuşdur. Atası kəndimizin ilk müəllimi kimi əmək fəaliyyətinə başlayıb.

1946-cı ildə Şindilər kənd VIII illik məktəbinin birinci sinifinə qəbul olunmuşdur. Həmin məktəbi 1954-cü ildə qurtarmış. Sonralar isə Qızıl-Kilsə orta məktəbini 1957-ci ildə əla qiymətlərlə qurtarır.

1957-ci ildə Vladimir İliç Lenin adına Azərbaycan pedaqoji institutunun fizika fakültəsinə daxil olmuşdur.

FƏXRƏDDİN HƏMİDOV

Fəxrəddin Camal oğlu Həmidov 1954-cü il aprel ayının 8-də Dimanisi (Başkeşid) rayonu Şindilər kəndində müəllim ailəsində anadan olmuşdur. 1961-ci ildə Şindilər kənd VIII illik məktəbinin birinci sinifinə daxil olmuşdur. 1971-ci ildə Qızıl-kilsə kənd orta məktəbini bitirdikdən sonra Azərbaycan Politexnik İnstitutunun metrologiya fakültəsinin “Metalların təzyiçə emalı” ixtisasına qəbul olmuşdur. 1976-cı ildə İnstitutu bitirdikdən sonra təyinatla Sumqayıt şəhərində Azərbaycan Boru Prokatı zavoduna işə göndərilmiş boruqayırma sexində usta köməkçisi kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1986-cı ilədək müxtəlif vəzifələrdə çalışmış usta, sex texnoloqu, sex rəisinin müavini və həmin ildən rəisi seçilmişdir. 1989-cu ildə o, Ukraina Respublikasının Dnepropetrovski şəhərində Ümumittifaq Elm - istehsalat Boruyayma İnstitutunda qiyaqbi aspiranturaya qəbul olmuşdur. 1991-ci ildə F.C.Həmidov Azərbaycan Boru-Prokatı zavodunun baş drektoru vəzifəsinə təyin edilmişdir.

1992-ci ildə müvəffəqiyyətlə “Повышение эффективности процессов прокатки труб на трубопрокатных установках с автоматическим станком” mövzusunda disertasiya müdafiə edərək texnika elimləri namizidi elmi dərəcəsi almışdır.

1993-cü ildə F.C.Həmidov Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə Metallurgiya Dövlət Şirkətinin Prezidenti vəzifəsinə təyin edilmişdir.

1994-cü ildə F.C.Həmidov Dünya Metallruqlarının ikinci qurultayında nümayəndə kimi iştirak etmişdir və dünya metallruqlarının mərkəzi şurasına üzv seçilmişdir.

Fəxrəddin Camal oğlu. Həmidov MDB ölkələrinin Metallurgiya Sənayesinin inkişafı və inteqrasiyası haqqında aparılan danışıqlarda dövlət nümayəndə heyətinə başçılıq etmişdir. 1996-cı ildə Azərbaycan Sənaye İnstitutunun əməkdaşı seçilmişdir və bu günə kimi elmi pedoqoji fəaliyyətini davam etdirir.

1999-cu ildən texniki məşət xidmətində servis kafedrasının müdiri seçilmişdir. Elmi pedoqoji fəaliyyətini nəzərə alan Azərbaycan Ali attestasiya komisiyasının rəyi ilə ona dosent elmi adı verilmişdir.

2005-ci ildə müvəffəqiyyətlə “Разработка высокоэффективных ресурсосберегающих процессов производства труб и их промышленное освоение” mövzusunda dissertasiya müdafiyyə edərək texnika elimləri Doktoru elmi dərəcəsi almışdır.

Həmidov Fəxrəddin Camal oğlu 2007-ci ildən bu günə kimi Azərbaycan texniki Universitetinin “Metallurgiya və metalşunaslıq kafedrasında professor vəzifəsində çalışır. Şindilər kəndinin fəxri, ümumiyyətlə Borçalıya laiqli, adlı - sanlı, həm ellimiz, həm milli qururmuz Həmidov Fəxrəddin Camal oğlu yaradıcılığı Azərbaycan Dövlətinə hədiyyəsi, elimdə 2 monaqrafıyanın, 8 dərs vəsaitinin, 6 metodik vəsaitin, 5 müəlliflik şəadətnaməsinin, 84 elmi məqalənin müəllifidir. Bundan başqa 2 elmi kəşfin müəllifi olması adını Dünya ixtiraçıları kitabına salınmışdır.

Bu tətqiqatlar Rusiya, Ukraina, Gürcüstan və Türkiyə mətbuatında çap olunmuşdur. Fəxrəddin Camal oğlu Həmidov gözəl ailə başçısı olmaqla iki oğul bir qız atasıdır. Həmidov Anar Fəxrəddin oğlu Azərbaycan Milli Təhlükəsizlik

orqanlarında çalışır. İkinci oğlu Həmidov Rauf Fəxrəddin oğlu isə Daxili İşlər orqanlarında çalışır. Həmidova Fəridə Fəxrəddin qızı isə Sumqayıt şəhərində 11 saylı məktəbdə VI sinifdə oxuyur.

FƏRHADOV VAHİD QARA OĞLU

Fərhadov Vahid Qara oğlu 1962-ci il yanvar ayının 1-də Dimanisi rayonunun Şindilər kəndində müəllim ailəsində anadan olmuşdur. 1969-cu ildə Şindilər kənd orta məktəbin birinci sinifinə getmişdir. 1979-cu ildə həmin məktəbin X sinifini əla qiymətlə bitirmişdir. Həmin ildə Çingiz İldırım adına Politexnik İnstitutunun Avtomatika və hesablama texnikası fakültəsinin “Maşınqayırmanın avtomatlaşdırılması və kompleks mexanikləşdirilməsi ixtisasına daxil olmuş, 1984-cü ildə həmin ixtisası fərqlənmə plomu ilə bitirmişdir. Həmin ildən xüsusi təyinatla “Avtomatika və istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılması kafedrasında saxlanılışdı; Öz ixtisası üzrə dərslər demişdir. 1988-ci ildə aspiranturada təhsil almışdı.

1991-ci ildə “Sifariş kordinatlı sənaye işinin tədqiqi və optimal idarəedilməsi” mövzusunda namizətlik dissertasiyasını müdafiyyə etmişdir. Hazırda “Hərəkətli obyektlərin qeyri müəyyənlik şəraitində hərəkətinin qeyri-səlis optimal idarəetmə sisteminin qurulması və riyazi modullaşdırılması üsulları mövzusunda doktruluq işi üzərində işləyir. Müxtəlif vaxtlarda Avropa şurasının TEMPUS lahiyyəsi çərçivəsində Almanıyanın Koln tətbiqi elimlər Universitetinin də və Hollandıyanın Perli Universitetində elmi əməkdaşlıq çərçivəsində elmi məzuniyyətlərdə olmuşdur.

Hal-hazırda Azərbaycanın Texniki Universitetinin Avtomatika və idarəetmə kafedrasında fəaliyyət göstərir. Elmi fəaliyyətindən başqa 4 dərsləyin müəllifidir.

1. Avtomatlaşdırma texnikası

2. Rəqəmli bina avtomatlaşdırılması 1 cild
3. Rəqəmli bina avtomatlaşdırılması 2 cild
4. Energetik təsərrüfatında istehsalın idarəetmə sistemləri

Bundan başqa 6 Metodik dərslik və göstərişlərin müəllifidir. İxtisası üzrə 32 elmi məqalənin müəllifidir. Gənc alim Şindilərin fəxri Vahid müəllim evlidir 3 övladı var.

Böyük oğlu Fərhadov Anar Vahid oğlu Azərbaycan Memarlıq Universitetinin memarlıq fakültəsinin bitirmişdir. Ortancıl oğlu Fırhadov Azər Vahid oğlu Azərbaycan Texniki Universitetinin metallurgiya fakültəsinin tələbəsidir. Kiçik oğlu Fərhadov Aqıl Vahid oğlu orta məktəbin III sinifində oxuyur. Həyat yoldaşı Fərhadova Sayalı Azərbaycan texniki Universitetinin Avtomatika və hesablama texnikası fakültəsini bitirmişdir.

HƏMİDOV SAHİL ZAHİD OĞLU

Həmidov Sahil Zahid oğlu 1981-ci ildə Gürcüstan Respublikası Dmanisi rayonunun Şindilər kəndində anadan olmuşdur. 1987-1998-ci illərdə Şindilər kənd orta məktəbində təhsil almışdır. 1993-1998-cı illərdə Bakı şəhəri Suraxanı rayonu 281 saylı orta məktəbini əla qiymətlərlə bitirmişdir. 1998-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin “Tətbiqi Kimya” fakültəsinə daxil olmuşdur. 2002-ci ildə həmin fakültəni əla qiymətlərlə bitirmişdir. 2002-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin Kimya fakültəsinin “Analitik Kimya” kafedrasında magistraturaya daxil olmuş, 2004-cü ildə aspiranturaya daxil olmuş, 2007-ci ildə “

mövzusunda namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiyyə etmişdir. 40-dan çox məqalə və tezis, bir ixtiranın müəllifidir. Ali məktəb tələbələri üçün “Analitik Kimyanın əsasları” adlı dərsliyin tərcüməçisidir.

2004-cü ildən ehtibarən BDU-nin “Ekoloji Kimya və ətraf mühitin mühafizəsi” elmi tədqiqat laboratoriyasında çalışır.

2006-2007-ci tədris ilində Suraxanı rayonu 97 sayılı orta məktəbində müəllim vəzifəsində işləmişdir.

Hazırda BDU-nun Kimya fakültəsində və “Gənc istedadlar” Litseyində kimya müəllimi vəzifəsində işləyir.

KƏRİMOV SAYAD SIRAC OĞLU

Kərimov Sayad Sirac oğlu 1960-cı ilin yayında anadan olmuşdur. Orta məktəbi bitirdikdən sonra Azərbaycan İnşaat Mühəndislər İnstitutuna daxil olmuş, 1982-ci ildə İnstitutu bitirdikdən sonra 1983-85-ci illərdə uzaq Sibirdə hərbi xidmətdə olmuşdur. 1982-ci ildən 1995-ci ilə qədər Bakı Baş Tkinti İdarəsində müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır. 1995-ci ildən etibarən özəl biznes sahəsində fəaliyyət göstərmişdir. Evlidir, bir qızı, bir oğlu var. Hər ikisi Universitet tələbəsidir.

ŞİNDİLƏR

Şindilər dediyin o gözəl diyar
Behşit bucağıdı dağlar döşündə
Yamyaşıl meşələr alıb qoynuna
Şır-şır bulaqları çağlar döşündə

Lalədi, nərgizdi yazı çölərin
Səni bihuş eylər ətri güllərin
Heyf bu dağlarda çox gözəllərin
Eşqi daşa dönüb ağlar döşündə

Sayad baharında bitən eşqini
Ömür yollarında itən eşqini
Şindi sevgisini , vətən eşqini
Öluncə əzizlər, saxlar döşündə

ŞİNDİ DAĞLARI

Gəlin yayda gəzək dedim Şindidə
Dincələməyə vətən bağı gözəldir
Qürbət eldə nəki dağlar görmüşəm
Hər birindən Şindi dağı gözəldir

Nə zamandı gen düşmüşəm elimdən
Günahkaram, dedim öpüm əlindən
Özgə dağın nərgizindən, gülündən
Şindinin boz quzqulağı gözəldir

Hər dağın öz çeşməsi var, çayı var
İlahidən min bir şirin payı var
Görün harda tayı var
Doymaq olmur, buz bulağı gözəldir

Tələsirəm mən arzuma çarmağa
Daş yerində gül şəhinə çatmağa
Yeyib- içib, xumarlanıb yatmağa
Yaylasının, gül qucağı gözəldir

Sayad, Şindi güldü bitib qayada
Yarpaq yaşıl, ləçək min-bir boyada
Belə gözəl diyarmı var dünyada
Bir cənnətdi, hər bulağı gözəldi

ANA

Çətin gündə dar ayaqda
Anam tutsun qollarımdan
Qoy uğruma anam çıxsın
Şər çəkilsin yollarımdan

Sevincimi şadlığımı
Qoy birinci anam bilsin
Öyünməli günüm olsa
Mənim anam fəxr eləsin

Qoy anamın dizi üstə
Alım şirin bal yuxumu
Mən anama qurban edim
Öz canımı, var yoxumu

Sağlığında vermək olmur
Sayad ana qiymətini
Heç olmasa elə yaşa
Halal etsin zəhmətini

AYRILIQ ANI

Havadan duyuram nədir gördüyüm
Yenə çən-dumanlı payız düşübdü
Yadıma baharda könül verdiyim
Payız ayrıldığım o qız düşübdü

O payız axşamı , ayrılıq anı
Sanıki tufan qopdu, küləklər əsdi
Dedim ayrılıraq, qurudu gapı
Əlləri buz kimi əlimi kəsdi

Daha danışmadı, daha dinmədi
Endi sinəsinə o məğrur başı
Bəlkə ağlamazdı dözə bilmədi
Axdı dodağına gözünün yaşı

Arxamca boylanan yaşlı gözləri
Mən sənsiz ölərəm gəl atma dedi
Dilində titrəyən vida sözləri
“Gedirsən get amma unutma” dedi

Ayrılıq acıdı , hər şeydən acı
Nə çox sevdiyinə həsrət qalan var
Yazılmış taleyin nədi əlacı
Bizi sevdiren var, ayrı salan var

DAĞLARIN

Könlüm istər birdə dönüb Şindiye
Zirrvəsində qanad çala dağların
Vətən deyə, ana deyə, yar deyə
Ayağında qurban ola dağların

Yazı gələ yaylasında gül aç
Daş yerində qara quşlar dil aç
Könlüm yenə o gözələ əl aç
Yrəyimdə sevda sala dağların

Tağlı çayı harayına hay verə
Murazını günəş verə, ay verə
Sevincini özgələrə pay verə
Qadasını Sayad ala dağların

ATA MÜQƏDDƏSDİR

Ana körpə balasının
Yırğalayıb beşiyini
Gecə-gündüz keşiyini

Amma ata daim çəkər
Ocağının keşiyini
Sinəsini sipər edib
Qoruyur ev eşiyini
Onçün ata müqəddəsdir

Yaradan yaradıb belə
Ata haqdı, ata ulu
Oz müqəddəs ocağının
Həm ağası, həm də qulu
Həm istidə , həm soyuqda
Nə zəhmətlə para pulu
O qazanar, o gətirər
Olsada haqq, nahaq yolu
Onçün ata müqəddəsdir

Atadır övlad dizinə
Tükənmədən təpər yeri
Çətin gündə dar ayaqda
Aldığı güc hünər yeri
Onun körpə nəzərində
Basılmayan zəfir yeri
Ocağının ismətinə
Namusuna sipər yeri
Onçün ata müqəddəsdir

Əziz tutun ataları
Sevin onu tanrı kimi
Süfrəmizin şöhrət şanı
Könlümüzün varı kimi
Gedin ata hüzuruna
Kəbanın zəvvarı kimi
Öpün ata əllərini
Həyatın memarı kimi

Çünki, ata müqəddəsdir.

SƏNLI GÜNLƏRİM

Sənli günlərimi yada salınca
Başımın tüstüsü dumana dönür
Ətrini çiçəkdən güldən alınca
Xəyalım o gözəl dövrəyə dönür

Mən elə bilirəm yenə o bağda
Harda qaldın deyə darılacaqsan
Yenə həmin küncdə həmin bucaqda
Xəlvətcə boynuma sarılacaqsan

Yenə nədənsə də inciyəcəksən
Büzüb uşaq kimi gül dodaqları
Çəkib əllərimdən gəl deyəcəksən
Dalğalar can atan sahilə sarı

Səpib üstümüzdə yaz yağışları
Dalğalar bizimlə həmdəm olacaq
Sevdalı gəncliyin od baxışları
Yrəkdən- ürəyə körpü salacaq

Yenə vaxt ötəcək bir an içində
Yarılıq gəlinə üzüləcəksən
Hər axşam yuxuma duman içində
Yenə ağ libasda sən gələcəksən

Mən elə bilirəm elə indicə
Durub görüşünə gələcəyəm mən
Şirin xəyallarda hər gün beləcə
Səni soruşuram xatirələrdən

Sənli günlərimi yada salınca
Başımım tüstüsü dumana dönür
Ətrunu çiçəkdən güldən alınca
Xəyalım o gözəl dövrəyə dönür

DOST

Nə gözəl deyiblər aqıl atalar
Hər şeyin təzəsi dosten köhnəsi
Sevincim fərəhdən göylərə qalxar
Gələndə dostumun mehriban səsi

Səllər ötüşdükcə dəyişir zaman
Saçlara dən düşür qocalır insan
Bizi pərən - pərən saldı bu dövrəyə
Çoxdan cingildəmir dost piyaləsi

Ömür bir karvandı , gedər ahastə
Qayıtmaz, yüz də sən qaytarmaq istə
Çoxdumu diləyim, bir bulaq üstə
Qurula dostların köhnə məclisi

Dostlar məclisində şad olur ürək
Dərdini dostlarla böləsən gərək
Məktəb illərindən danışmaq gülək
Yayılsın çöllərə gülüş nəğməsi

Dərmandı, ey Səyad eşqə vüsali
İlqardı dostluğun cəhı- cəlalı
Dostun çox olsada, sadıq vəfalı
Uşaqlıq dostunun yoxdu əvəzi
Hər-şeyin təzəsi , dostun köhnəsi

ZALIM FƏLƏK

Yaxşılar ovçusu bu zalım fələk
Çöllərin sonası çeyranı gəzir
Donuzundan yan keçir, qarğaya dəymir
Quşların gözəli, tərlandı gəzir

Ovunun yolunu seçir su kimi
Tutanda of demir, içir su kimi
Nadanlar içindən keçir su kimi
Eldə dil biləni qananı gəzir

Toxunmur yalançı şana şöhrətə
Susayır igidə, mərdi-qüdrətə
Sağında-solunda nə çox ifritə
Axtarıb can alan canını gəzir

Qurbanı göhərdir, şikarı mərcan
Sirli kayınatdı aldığı hər can
Elə ki, könlündən keçir bir insan
Dağları dolanır, aranı gəzir

Sayad yeri-göyü bir yaradan var
Onun fərmanıdır hər gələn qərar
Söylə, nahaqdırsa bu mərdiməzar
Haqqı kimdən alıb dünyanı gəzir.

RAMAZAN AYI

Müqəddəs bi ay gəlibdi
Bu ay Ramazan ayıdı
Yerin-göyün kitabəsi

Nazlı-Quran ayıdı
Tanrı kimi sir də sevin
Şah ayı, sultan ayıdı
Niyət edin oruc tutun
Əsl müsəlman ayıdı
Hər gün dualar eləyin
Tanrının fərman ayıdı
Allahdan kömək diləyin
Dərdlərə dərman ayıdır
Bəd əməldən uzaq durun
Şeytana zindan ayıdı
Su tək lillənsin, durulsun
Paklığa meydan ayıdı
Göçənləri yad eləyin
Ruhlara ehsan ayıdı
Kömək durun imkansızla
Məzluma həyan ayıdı
Unutmayın qocaları
Xeyirxah insan ayıdı
Səcdə qılın qiblə nizə
Bu ay din iman ayıdı
Xilas olun şübhələrdən
Ümüdlə duman ayıdı
Can deyin ki, can eşidin
Yelik mehriban ayıdır
Yaxşı-yaman seçəndə
Hər kəsə imkan ayıdır
Çiçəklənər xoş arzular
Yelik gülüstün ayıdır
Hər günü bir şirin nağıl
Şöhrətə dastan ayıdır
Uca tutun bu ay Yeri-
-Göyü yaradan ayıdır
Rəbbi uca tutan kəsin

Günahın pozan ayıdır
Qəbul olsun niyətiniz
Tanrı bəxt yazan ayıdır
Abad olar, bərbad könül
Yelik firavan ayıdır
On bir ayı qəmlə keçən
Sayada bayram ayıdır
Bu ay Ramazan ayıdır

VƏTƏN HƏSRƏTİ

Yaradan yol verə bir yaz səhəri
Öpəm torpağını elim Şindinin
Ana qayğısı ilə bir sığal çəkə
Saçlarıma səhər yeli Şindinin

Qalıb Qələmcidən üzü yuxarı
Doyunca seyr edəm doğma diyarı
Çıxa pişvazıma zirvədi qarı
Ətəkdə çiçəyi gülü Şindinin

Çamağın üstündə ayaq saxlayım
Üzüqyulu düşəm ,bir az ağlayam
Bir sarışın çiçək dərib qoxlayam
Xəyalımda bir gözəli Şindinin

Qəlbim dağa dönə dağ nəfəsiylə
Vətən məhəbbəti el sevgisiylə
Baraş bulağının zümzüməsiylə
“Xoş gəldin” söyləyə dili Şindinin

Ey Sayad , o dağlar behişt bucağı
Məhəbbət axuşu sevgi qucağı

Nə xoşbəxt olaram olsam qonağı
Bir yaz günü o Laləli Şindinin

ELIN KIMI VAR

Bəlkə sən biləsən ey vətən oğlu
Nədən bizim elin adı sanı yoxdur
Bir vətən qızı var , bir vətən oğlu
Barikində çıxan şöhrət nişanı yoxdur

Torpaqdır bəhrini barı bitirən
Zəhmətdi insana şərəf gətirən
Niyə xəstəliyə şəfa gətirən
Cərrahı, təbibini, loğmanı yoxdur

Sorun göylərində tərənək süzən
Sözdən dürr yaradıb incilər düzən
Qalın kitabları əllərdə gəzən
Şanlı, kəsərli yazanı yoxdur

Hökümdar hökümlü, qəhrəman əzan
Ağıllı zəkasiylə uzaqlar görən
Qanunlar yaradan, fərmanlar verən
Vəziri, vəkili, əyanı yoxdur

Adı dillər gəzən, ellər dolaşan
Şöhrətin səsindən ürəklər coşan
Dastanlar danışan nəğmələr qoşan
Elin el aşığı, ozanı yoxdur

Ticarət eyləyib dövlət-mal tutan
Karvanlar üstündə adı yol tutan
Məzlumlara təmännəsiz əl tutan
Taciri, tuğçarı, kalanı yoxdur

İki əsrə çatıb bu yurdun
Ağarıb, seyrəlib, başı bu yurdun
Az qala göyərüb daşı bu yurdun
Məscidi, axundu, azanı yoxdur

Bəlkə günah, torpağıdı, suyudu
Bəlkə fələk qurduğu bir oyundu
Yoxsa bu dərd zətin könül soyundu
Ağası, ərbabı, bəy-xan yoxdu

Eşqə səcdə qılıb kərbala sanan
Leylinin yolunda fəda edib can
Əslinin ahından alışıb yanan
Kərəmi, Qəribi, Məcnunu yoxdur

Yaylaq bizdə, çiçək bizdə, dağ bizdə
Biçaq kəsməz qaymaq bizdə, yağ bizdə
Erkək bizdə, bulaq bizdə, çəğ bizdə
Nədən elin bir pəhləvanı yoxdur

Çarxı tərsə döndü , dəyişdi dünya
Söndü neçə ocaq, dağıldı yuva
Pərən-pərən düşdü bu el bu oba
Elun ağsaqqalı, divanı yoxdur

Qoy ürəklər yaxşı günə döyünsün
Eldən gələn xoş xəbərlə söyünsün
Sayad kimlə fəxr eləsin öyünsün
Elin filənkəsi filanı yoxdur

1933-cü ildə yanvar ayında anadan olmuşdur. 1939-cu ildə Şindilər VII illik məktəbinin birinci sinifinə daxil olmuşdur. 1947-ci ildə həmin məktəbi qurtarıb. Həmin ildə Qızıl-Kilsə

məktəbinin VIII sinifinə daxil olur. 1950-ci ildə həmin məktəbi qurtarıb. Həmin ilin sentyabr ayında Mircəfər Bağirov adına Qazax Dövlət 2 illik müəllimlət İnstitutuna daxil olub

1952-ci ildə İnstitutu fərqlənmə diplomu ilə bitirib, Azərbaycan Respublikasının İsmayıllı rayonu Tircan orta məktəbində müəllimlik etmişdir.

1953-1955-ci ildə Ehtiyat zabit məktəbini bitirib, oradan təxsis olunub.

1955-1956-cı ildə Hamamlı orta məktəbində fizika müəllimi işləmişdir.

1956-1957-ci ildə Kirovlsu orta məktəbinin fizika müəllimi işləmişdir.

1957-1958-ci ildə Qızıl-Kilsə orta məktəbində fizika müəllimi işləyib.

1956-1959-cu illərdə qiyabi tam ali təhsil alıb, Bakı şəhərində V.İ.Lenin adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunu bitirib.

1957—ci ildə evlənib. 3 oğul 2 qız atasıdır.

Dəfələrlə rayon və respublika marif şöbəsinə rəhbərlik etmə vərəqələri alıb.

1958-ci ildə Şindilər VIII illik məktəbinin direktoru təyin olunub. 1964-cü ilə kimi tədris hissə müdiri işləyib.

Məktəb orta məktəb olduqda da həmin vəzifədə işləyib.

Uzun illər İnstitutlara riyaziyyat fənninə tələbələr hazırlayıb. Tələbələrindən bir nəfəri Texniki elmlər namizədidir.

Həmidov Fəxrəddin Camal oğlunun hər il tələbələri Azərbaycan və SSR-nin müxtəlif İnstitutlarına qəbul olunub. Gürcüstan Respublika olimpiyadalarında şagirdləri layiqli yerlər tutub.

İki oğul nəvəsi Hacıdır. Aslan, Roman. Bir oğul nəvəsi Beynəlxalq Kiyev İnstitutunun tibb fakültəsində oxuyur.

Ümumi 45 il pedaqoji

AY TAMAH

İnsaf eylə belə aşma həddini
Dırmanma ayaqdan, başa ay tamah
Toplama insafi atma mürvəti
Dönəsən qayaya daşa ay tamah

Gölgəli eylədin neçə gözləri
Saldın mərhəmətdən incə sözləri
Qap-qara qaraltdın dümağ üzləri
Baxmadın ömrə yaşa ay tamah

Ləkə saldın ədalətə, vicdana
İşlədiyən iliyə, işlədin qana
Sən ki, müğənnətsən, nə deyim sənə
Şeytanla gedirsən qoşa ay tamah

Sənin qazandığın daşa-qaşa dönməz
Sənə yaxın olan sirdaşa dönməz
Tövbələr edibən bir başa dönməz
Düşərlər çıxılmaz işə ay tamah

Novruz deyər, uyma şeytan felinə
Yalanı-yarğanı alma dişinə
Özündə düşübsən günah selinə
Zəhərsən, zəqqumsanca ay tamah

Novruzov Novruz Məhəmməd oğlu

Səadət Novruz qızı 1964-cü ildə aprel ayının 1-də anadan olub. Müəllim ailəsində. Atası kəndin marifləndirilməsində əməyi olan Novruzov Novruz Məhəmməd oğlu.

Səadət 1971-ci ildə Şindilər orta məktəbinin birinci sinifinə daxil olmuşdur. Həmin məktəbi 1981-ci ildə qurtarmışdır. Sentyabr ayında Gəncə şəhərində yüngül sənaye texnikomuna daxil olmuşdur. 1983-cü ildə Yüngül sənaye texnikomunun tokiş-dərzilik şöbəsini yaxşı və əla qiymətlərlə qurtarmışdır.

1983-cü ildə Dimanisidə peşə məktəbində dərzilik üzrə müəllim kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır.

1989-cu ildə Bakıya köçüb paltar tikmə sexində baş usta kimi işləmişdir.

Ailəlidir: 1 oğul, 1 qız anasıdır.

Oğlu Azərbaycan İnşaat Mühəndislər Universitetini bitirmişdir. Hal-hazırda kompitor informasiya mərkəzində işləyir. Qızı İqtisadiyyat İniversitetinin tələbəsidir.

GECƏLƏR

Məni xəyalların qoynuna alıb
Könlümü odlara salan gecələr
Olub keçənləri yadıma salıb
Yuxumu əlimdən alan gecələr

O şənli günlərim düşəndə yada
Dolanır başımda duman gecələr
Ömrümün bu qərrib, xəzan çağında
Pərişan saçımı yolan gecələr

Əl çatmaz ün yetməz ötən günlərə
Yrək tək inləyən kaman gecələr
Üzümü tuturam xatirələrə
Yaman darıxıram yaman gecələr

Bu qəmdə boy verdi boyumdan uca
Vermədi heç mənə aman gecələr

Qoymadı sevinəm güləm doyunca
Elədi ömrümü viran gecələr.

*Səadət Novruz qızı
Həyatdan nakam getmiş həyat yoldaşım Rövşənə*

OLMUŞAM

Qolumu bağlayıb salıb zindana
Bu dərdin əlindən əsr olmuşam
Bilmirəm üz tutum hansı ünvana
Fələk yollarında əsr olmuşam

Yay günü qar kimi ömrümə yaxdın
Həsrətin buz bağlar baxışlarında
Əlimdə tutmağa bir kimsə yoxdu
Taleyin quş qonmaz yoxuşlarında

Bu günlər ayımdan ulduz doğrayıb
Fələk özü dad aşımdan mənim
İndi yanaqlarım mamır bağlayıb
Ağlar gözümün yaşından mənim

Bilməyən nə bilsin mənim halımı
Xoşbəxtlik quşu kimi uçdu əlimdən
Sənə verəcəyim düz sualımı
Bəlkə baş daşına ünvanlayım mən

Kurbanov İsrafil Bayram oğlu 1968-ci ilin sentyabrın 20-də Gürcüstan SSR-nin Dimanisi rayonunun Şindilər kəndində anadan olmuşdur. 1975-ci ildə Şindilər orta məktəbinin birinci sinifinə qəbul olunmuşdur. 1985-ci ildə həmin məktəbi əla və

yaxşı qiymətlərlə bitirib. 1985-ci ildə sənədlərini Azərbaycan tibbi İnstitutuna vermişdi, müvafiq qiymətlər almışdır. Əfqanstanda hərbi xidmət edən hərbiçi ilə eyni bal toplayıbmiş, onun üçün hərbiçi müqayisə yolu ilə üstünlük alır İsrail konkrusa düşür.

1985-ci ilin sentyabrında Rusiyanın Tümen şəhərində əmisinin evinə qeydiyyatda düşür. Həmin ildə hərbi xidmətə çağrılır. Tekov şəhərində hərbi borcunu verir. 1987-ci ildə sənədlərini İvanov şəhərində İvanov Dövlət Kimya-Texniki Universitetinin tətbiqi-kimya fakultəsinə verir. 1992-ci ildə həmin fakultəni əla qiymətlərlə qurtarmışdır. Yaxşı oxuduğuna görə Universitetin tətbiqi-kimya fakultəsində saxlanılmış. 1992-ci ildə aspiranturaya qəbul olunmuş və 1996-cı ildə aspiranturayı qurtarmışdır. 1998-ci ildə “Qarışıq həlledicilərdən-su aseton və su -1,4 voksilə ammonim, tempalkil ammonum bromidlərində sezzum və ammonum nitrodları solvatlaşmasının termokimyəvi tədqiqi” mövzusunda elmlər namizədlik dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə müdafiə etmişdir. Qarışıq həlledicilərdə lduvubal lonların yeni eptalniya şkalalarının üzvü katlonlarının modelləşməsini həyata keçirmişdi. İlk dəfə təcürbü olaraq Bt_4B_r , $Bu_4 NB_r$, $HX_4 NB_4 NB_r$, $CSNO_3 NH_1 NO_3$ və MH_6B_r birləşmələrinin su-asiton $lx_2-0,7m.h$ su Diokson $IX_2-0,7m.h$ qarışıqlarında həll olunma rəmalpiyaları təyin edilmişdi 298,15k dərəcədə.

Bundan başqa 14 elmi məqalənin müəllifidir.

Evlidir 1 qızı var. Yoldaşıda elmlər namizədidir.

ÜMÜD YETİR

Bu günümdə param-parçam

Dağım-dağım gəlib gedir

Xatirələr pərən-pərən

Unudulur bir-bir itir

Yaşayıram mənası yox
Həsərət məni tutub didir
Mənim suyum heç durulmur
Səbr kasam dolub bitir

Yalvarıram yorulmuşam
Tanrım mənə ümüd yetir
Uçan quşum xoş xəbərdən
Mənə də bir müjdə gətir

Müjdə gətir xələt verim
Məndə bir az sevinc görüm
Xoş gün nədi? Nə deməkdi?
Məndə bilim sonra ölüm

Ürəyim istəyib yadına düşəm
Əsən küləklərdən xəbər al məni
Sevgi adlı çalınmamış bir sazam
Yrəyin zilində köklə çal məni

Dünyada gəzməyə gülşən istəsən
Qəlbinə ən yaxın həmdəm istəsən
Yaxşı sirdaş qədir bilən istəsən
A telli ceyranım yada sal məni

Məftun dərin xəyallara dalanda
Yrəyimə məhəbbətin dolanda
Əcəl gəlib başım üstün alanda
Qollarının arasına al məni

QALDI

Ömrümün ağ günü çay kimi axdı
Seçildi günlərimin qarası qaldı

Axıban göz yaşım ümmana döndü
Sinəmdə yaşımın qarası qaldı

Çox ovand işlərim tərsinə düşdü
Səsim dağ çayının səsinə düşdü
Bir loğmanlıq işim tərsinə düşdü
Dərdimin tapılmaz çarası qaldı

Bəxtimin düyünlü əksisi göydü
Qismətimin tər əli taleyimi döydü
Məftun fələk nə tez qəddimi əydi
Ürəkdə dərdləriyin yarası qaldı

BİR GÜN

Qəm eyilmə dəli könül
Bəxt üzümə gülər bir gün
Rəhmə gələr qanlı fələk
Göz yaşımı silər bir gün

Qəm əlindən gözü dördəm
Özüm elə bütöv dərdəm
Varmı görəm dərdə həmdəm
Qəm eşqimi ölər bir gün

Qəm üstünə qəm gətirər
Gözlərinə nəm gətirər
Bir gün bəxti nəm gətirər
Bəxt özü yol gələr bir gün

Məftun dərdin gəlmir saya
Çətin dərdin bir çay yuya
Yenə yalvar o mövlaya
Sənə xoş gün dilər bir gün

Məmmədov Məftun Musa oğlu 1963-cü ildə Şindilər kəndində fəhlə ailəsində anadan olmuşdur.

1970-ci ildə Şindilər orta məktəbinin birinci sinifinə daxil olmuşdur. 1980-cı ildə həmin məktəbin X sinifini yaxşı və əla qiymətlərlə qurtarmışdır.

1980-cı ildə Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunun Elektromexanikləşdirmə və Avtomatlaşdırma fakültəsinin elektrimexanikləşdirmə ixtisası üzrə instituta daxil olmuşdur.

1985-ci ildə həmi İnstitutu əla qiymətlərlə bitirmişdir.

1985-ci ildə Dimanisi heyvandarlıq savxozunda təhlükəsizlik üzrə mühəndisi işləmişdir.

1991-ci ildən Sovet dövlətinin dağılmasında Bakı şəhərinə köçmüşdür. Ailəli 2 oğlu var.

2004-cü ilin oktyabrın 24-də vəfat etmişdir. Binə qəristanlıqında dəfn edilmişdir. Allah rəhmər eləsin. Məftunda ilk şerləri olub. Onu sizə təqdim edirəm. Məftunun yaşayışı başqa insanların həyatına bənzəmir. Məftunun üç yaşı olanda, bacısı altı aylıq olanda anası onları atıb ərə getmişdir. Qoca nənəsi, əlil atası yanında qalan Məftun ağır həyat tərzi keçirmişdir. Onun sevincli xoş günləri tələbəklik illərində olmuşdur.

Məftunun evlənməsində böyük deyintilərə səbəb olmuşdur. Onun ölümünü faciyyə, sunami, zəlzələ, fəlakət deyil, azreili elektrik olmuşdur. Qız həyalı əmim oğlunun oğlu Məftun nəslimizin itkisi olmaqla həmdə elimizin itkisidir. Qayınatasının ona dediyi hər söz onun üçün hər şey idi. Qayınatası onu çox sevirdi.

Məftunun həyatının çox çətin olduğunu şeyirlərində görmək olur.

Qurbanov Vaqif Mustafa oğlu 1949-cu ildə Dimanisi rayonunun Şindilər kəndində anadan olub.

1956-cı ildə Şindilər VIII illik məktəbinin birinci sinifinə getmişdir. Həmin məktəbi əla qiymətlərlə 1963-cü ildə bitirmişdi. 1966-cı ildə Qızıl-kilsə kənd orta məktəbini qurtatır. 1972-ci

ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin “mexanika riyaziyyat” fakültəsini bitirib.

Hal-hazırda-bu günə gimi müxtəlif məktəblərdə müəllim işləyib.Şer yazısının ikisini sizə təqdim edirik.

DÜNYA

Çoxları edibdir səndən şikayət
Sən yenə hökümündə qalasan dünya
Ömrümün çoxunu yaşatdım fəqət
Bilmədim doğrusan yalansan dünya

Nə əzəlim bəlli, nə sonum bəlli
Nə əməlim bəlli, nə yönüm bəlli
Kimlər ki yapışdı səndən iki əlli
Əlimi boş yola salansan dünya

Sirli sandıqlarım hələ bağlıdı
İnsanın gördüyü ömür nağılıdı
Hər kəsin sərvəti onun ağılıdı
Onuda başlardan alansan dünya

Piranlar inandı alın yazına
Aqillər oynadı hər avazına
Kimillər ki, dözmədi sənə nazına
Onu ilan kimi çalansan dünya

1992-ci ildə Dimanisi rayonunun Şindilər kəndində sakinlərdə köçməyə başlayır. Qəzənfər Vaqifi Şindilərə dəvət edəndə ona verdiyi cavab.

Toxunma sızlayan ürək yaramdı
Vətənsiz insana ömür haramdı

Bilirəm o dağlar dərdə qarışdı
Yollarım bağlıdı gələ bilmirəm

Kimsəsiz qalıbdı Şindinin daşı
Qan yaş içindədi torpağı daşı
Vətənin gözündən axan o yaşı
Qollarım bağlıdı silə bilmirəm

Fələk viran qoydu ağır elləri
Zamanı susturubdu şirin dilləri
Yaylanın döşündə vətən gülləri
Əllərim çatmayır dərə bilmirəm

Vaqıfəm xəyalım Şindi kəndində
Vətən həsrəti ilə el sorağında
Ata ocağında haqq dərgahında
Ölmək istəyirəm ölə bilmirəm.

İSTİFADƏ ETDİYİM KİTABLAR VƏ ƏDƏBİYYATLAR!

1. Azərbaycan dövlətinin insiklopediyası 1-10 kimi
2. Xəzər dövləti Artur Kestner 13 koloniya yevrey dövləti .
Xəzər imperiyası.
3. Сокровищница документов прошлого
М.И.Автокротова, В.И.Буганов.
4. Кавказ В.Л.Величко
5. П. И. Мелникова 5-ci cild 14-cü kitab çap 1909-cü il.
6. Nizami Gəncəvi “İskəndərnəmə”
7. Z. M Bunyadov Albaniyanın tarixi və səlnamələri kitabı
8. Türkün qızıl kitabı 1, 2, 3, 4 cildlər.

Fərman Əhməd oğlu 1946-cı ildə Şindilər kəndində anadan olub. 1960 cı ildə Şindilər VII illik kənd məktəbini, 1964-cü ildə Qızıl –Kilsə orta məktəbini, 1968-ci ildə Azərbaycan pedaqoji institutunun fizika şöbəsini bitirib. 1968-ci ildən məktəblərdə müəllim, maarif işçisi kimi fəaliyyət göstərib.